

e- ISSN:2548-088X

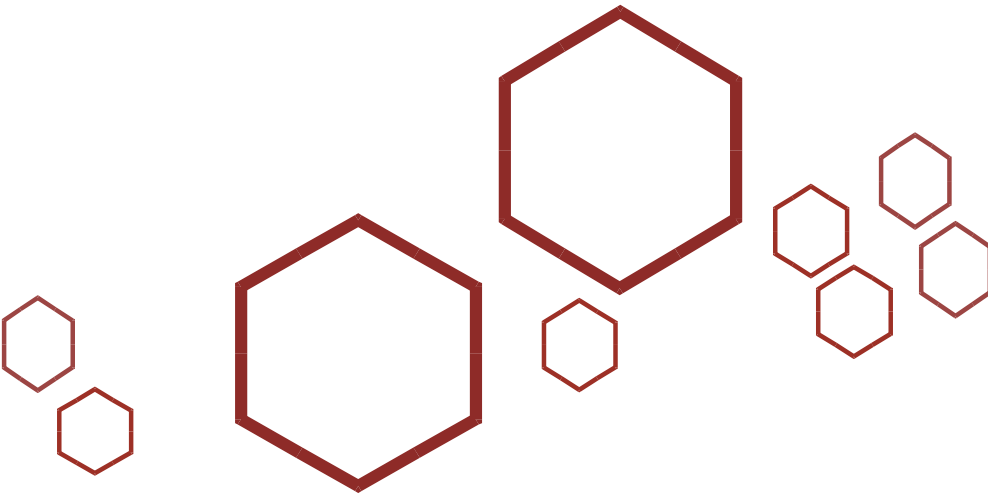
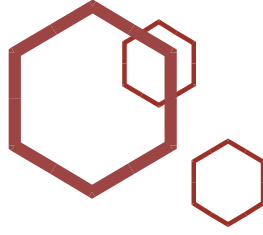

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Sosyal Bilimler Dergisi

Bilecik Şeyh Edebali University

Journal of Social Science

Sahibi / Publisher

Prof. Dr. Şükrü BEYDEMİR (Rektör / Rector)

Baş Editör / Editor in Chief

Prof. Dr. Murat ALANYALIOĞLU (Enstitü Müdürü / Institute Director)

Editörler / Editors

Doç. Dr. Serpil MENTEŞE

Doç. Dr. Adem SARIHAN

Sekretarya /Secretariat

Arş. Gör. Damla KILIÇ ERİKGENOĞLU

Arş. Gör. Ezgi GÜLER

Arş. Gör. Kadriye Nurdanay ÖZTÜRK

Dil Editörü / Language Editor

Öğr. Gör. Dr. Ayça BAKINER

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Gözde KOCA

Doç. Dr. Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA

Doç. Dr. Yasin ACAR

Dr. Öğr. Üyesi Havva Nesrin TİRYAKİ

Sahibi / Publisher

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Şükrü BEYDEMİR

Prof. Dr. Şükrü BEYDEMİR (Rector) on behalf of Bilecik Seyh Edebali University

BAŞ EDITÖR / EDITOR-IN-CHIEF

Prof. Dr. Murat ALANYALIOĞLU

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 11230 Bilecik, Türkiye

Bilecik Seyh Edebali University, School of Graduate Studies, 11230 Bilecik, Turkey

Telefon/Phone: +90228 2141130 Faks /Fax: +90228 2141132

E-posta/E-mail: murat.alanyalioglu@bilecik.edu.tr

İletişim Bilgileri / Contact Informations

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 11230 Bilecik, Türkiye

Bilecik Seyh Edebali University, School of Graduate Studies, 11230 Bilecik, Turkey

Hakemli bir dergi olan Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kez yayımlanır ve yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne aittir.

A refereed journal "Bilecik Seyh Edebali University Journal of Social Sciences" is published twice a year and Bilecik Seyh Edebali University holds the copyright of all published material that appear in this journal.

Dergimiz, EBSCO, Academic Resource Index (ResearchBib), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific Index Service, Google Akademik, Journal Factor, Cite Factor, Director of Research Journals Indexing (DRJI), Infobase Index, İdeal Online, Sobiad, International Institute of Organized Research (I2OR), İSAM Türk Tarih, Edebiyat, Kültür ve Sanat Makaleleri Veri Tabanı, EuroPub, Rootindexing tarafından taranmaktadır.

Our journal is indexed by EBSCO, Academic Resource Index (ResearchBib), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific Index Service, Journal Factor, Cite Factor, Director of Research Journals Indexing (DRJI), Infobase Index, İdeal Online, Sobiad, International Institute of Organized Research (I2OR), İSAM Türk Tarih, Edebiyat, Kültür ve Sanat Makaleleri Database, EuroPub, Rootindexing.

İletişim Bilgileri/Contact Information: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 11230 Bilecik/Türkiye / Bilecik Seyh Edebali University, School of Graduate Studies, 11230 Bilecik/Turkey. web: <http://dergipark.org.tr/pub/bsufbd>

Hakem Listesi / Reviewer Board

Doç. Dr. Ayşe Eroğlu / Gaziantep Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi/ Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü/ Felsefe Tarihi Anabilim Dalı/

Doç. Dr. Ahmet Kamacı / Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi/ Uygulamalı Bilimler Fakültesi/ Finans ve Bankacılık Bölümü/ Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı/

Doç. Dr. Erdem Çanak / Çukurova Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi/ Tarih Bölümü/ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı/

Doç. Dr. Eren Şenol / Giresun Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi/ Coğrafya Bölümü/ Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Anabilim Dalı/

Doç. Dr. Gökhan Erkan / Dokuz Eylül Üniversitesi/ Mühendislik Fakültesi/ Tekstil Mühendisliği Bölümü/ Tekstil Bilimleri Anabilim Dalı/

Doç. Dr. Serdar Yay / İzmir Demokrasi Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Maliye Bölümü/ Mali İktisat Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Arzu Maltaş Erol / Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/ Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Ayben Pakolpakçıl / İstanbul Nişantaşı Üniversitesi/ Sanat ve Tasarım Fakültesi/ Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü/ Tekstil ve Moda Tasarımı Pr./

Dr. Öğr. Üyesi Burçin Demirebilek / Çankırı Karatekin Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü/ Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Erdem Baykal / Bitlis Eren Üniversitesi/ İslami İlimler Fakültesi/ Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü/ Din Bilimleri Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Gülferah Ertürkmen / Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/ Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu/ Finans ve Bankacılık Bölümü/ Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Şah Özcan / Çankırı Karatekin Üniversitesi/ İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/ Tarih Bölümü/ Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Meysune Yaşar / İstanbul Medeniyet Üniversitesi/ Siyasal Bilgiler Fakültesi/ Uluslararası İlişkiler Bölümü/ Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Mualla Akçadağ / Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü/ Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı/

Dr. Öğr. Üyesi Serkan Konya / Artvin Çoruh Üniversitesi/ Hopa Meslek Yüksekokulu/ Yönetim ve Organizasyon Bölümü/ İnsan Kaynakları Yönetimi Pr./

Dr. Öğr. Üyesi Zerrin İnan / Yeditepe Üniversitesi/ Mimarlık Fakültesi/ Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı Bölümü/ Kentsel Tasarım ve Peyzaj Mimarlığı Pr./

Dr. Öğretim Görevlisi Ümit Yılmaz / Balıkesir Üniversitesi/ Bigadiç Meslek Yüksekokulu/ Yönetim ve Organizasyon Bölümü/ Lojistik Pr./

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Some Remarks on Hume, Reichenbach, and Einstein's views on Temporal and Causal Priority in Causation with Objections from Quantum Realm <i>Özge Dural Özer</i>	39-43
Türkiye'de Toplumsal Uyum Çabaları ve Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler <i>Hilal Zorba Bayraktar</i>	44-54
Kentsel Tarımın Bibliyometrik Analizi ve Coğrafya Bilimindeki Yeri <i>Deniz Ateş, Harun Tunçel</i>	55-71
Sosyal Devlet ve Türkiye'de Temel Uygulama Alanları <i>Yücel Korkmaz</i>	72-79
Türkiye'de Bölgesel Kamu Yatırımlarının Politik, Ekonomik, Kültürel ve Demografik Belirleyicileri <i>Muhammed Benli, Aykut Ekinci</i>	80-87
Elektronik Atıkların Tersine Lojistik Sürecinde Swot Analizi ile Değerlendirilmesi <i>Hakan Hanifi Şahin, Atıl Taşer</i>	88-100

Araştırma Makalesi - Research Article

Some Remarks on Hume, Reichenbach, and Einstein's views on Temporal and Causal Priority in Causation with Objections from Quantum Realm

Hume, Reichenbach ve Einstein'in Nedensellikteki Zamansal ve Nedensel Öncelik Görüşleri Üzerine Kuantum Alanından İtirazlar ile Bazı Notlar

Özge Dural Özer^{1*}

Geliş / Received: 02/03/2023

Reviz / Revised: 04/08/2023

Kabul / Accepted: 04/09/2023

ABSTRACT

Stunning new observations and theories deepen the concept of causation. Quantum theory is one of the most striking discovery of contemporary physics, and it challenges many facets of older theories, even though it lies on many assumptions that could not be empirically experimented. In this paper, I will recall the views of Hume, Reichenbach and Einstein about the issue of causation, whereas I will focus on causal priority and temporal priority criteria in causation. Nevertheless, one task that I perform is the interpretation of these ideas by arguing them within the quantum scope. That is, trying to manifest Hume, Reichenbach and Einstein views of causation that I think as close, but I shall avoid putting straight cuts on where they differ. Direction of causal processes is dependent on the direction of time in Hume's sense while Reichenbach explained the direction of time with irreversible processes, even if he follows the temporal priority criteria of Hume. It is stated that there is nothing faster than light by Einstein, as a result, a cause could not pass the upper limit of light. Crudely put, their thoughts all differ from the principles of quantum, because causation (causation might denote a different meaning in quantum realm) may be able to travel faster than light and the common cause principle between events is rejected in quantum realm.

Keywords- Causation, Temporal Priority, Causal Priority, Quantum

ÖZ

Yeni gözlemler ve teoriler nedensellik konseptini derinleştirmektedir. Kuantum teorisi modern fiziğin en çarpıcı buluşlarından biridir, ve kuantum teorisi ampirik olarak test edilemeyen birçok varsayıma dayanmasına rağmen, eski teorilerin birçok yönüne meydan okumaktadır. Bu yazıda, Hume, Reichenbach ve Einstein'in nedensellik meselesi hakkındaki görüşlerini hatırlatacağım, fakat nedensellikteki nedensel öncelik ve zamansal öncelik kriterlerine odaklanacağım. Yine de yerine getireceğim görev, bu fikirleri kuantum kapsamında tartışarak yorumlamaktır. Yani, Hume, Reichenbach ve Einstein'in nedensellik hakkındaki görüşlerinin yakın olduğunu, onların farklılaştıkları yerlere keskin sınırlar koymaktan kaçınarak göstermeye çalışacağım. Hume'un anlayışında nedensel proseslerin yönü zamanın yönüne Billiken, Reichenbach zamanın yönünü tersinemez proseslerle

^{1*}Corresponding Author Contact: ozge.dural@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-5355-9711>)

Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Psychology Department, Bilecik, Turkey

açıkladı, Reichenbach Hume'un zamansal öncelik kriterini takip etse bile. Einstein tarafından ışıktan hızlı bir şey olmadığı belirtildi, sonuç olarak, bir "neden" ışığın üst limitini geçemez. Kabaca söyleyecek olursam, Hume, Reichenbach ve Einstein'ın düşünceleri kuantum ilkelerinden farklıdır, çünkü nedensellik kuantum alanında farklı bir anlama gelir. Nedensellik Işıktan daha hızlı hareket edebiliyor olabilir ve olaylar arasındaki ortak neden ilkesi kuantum alanında reddedilmektedir.

Anahtar Kelimeler- Nedensellik, Zamansal Öncelik, Nedensel Öncelik, Kuantum

I. ASYMMETRIC CAUSAL RELATIONS IN HUME

A cause must be before an effect according to Hume. He argued three main criteria for a cause to be a cause of an effect. Firstly, a necessary connection between cause and effect is not always observed. We can conceive a case in which an effect would not occur even if there is a cause. When we do not avoid from effect if there is a cause, cause and effect may be necessarily connected to each other. Yet, conceiving the possibility of non-occurrence of the effect leads us to constant conjunction criteria of Hume. He also proposed that there is temporal priority between events. It means that cause must come before an effect. Moreover, they need to be contiguous. Actually, there should not be distant gaps between causal events. Let's look an example in order to expand what Hume means about causation. I can conceive that the moon disappears when I strike a match. There is not a contradiction in here. Therefore, there is not a necessary connection between striking a match and disappearance of the moon. However, there should be a regularity in causal events according to Hume. For instance, if I observe the moon disappears when I strike a match many times, I predict when I strike the match tomorrow, the moon will disappear. However, it may not occur tomorrow, because there is not a necessary connection between disappearance and striking a match.

In a nutshell, temporal priority is one of the ingredients in the concept of causation. According to Hume, "if any cause were co-temporary with its effect" the upshot would be "the utter annihilation of time". (Bennett, 1971:196) He combines the view of contiguity and priority to establish the idea of cause.

We may define a cause to be "An object precedent and contiguous to another, and where all the objects resembling the former are placed in like relations of precedency and contiguity to those objects, that resemble the latter." If this definition be esteemed defective, because drawn from objects foreign to the cause, we may substitute this other definition in its place, viz. "A cause is an object precedent and contiguous to another, and so united with it, that the idea of the one determines the mind to form the idea of the other, and the impression of the one to form a more lively idea of the other" (Hume, 2000:114)

One objection to Hume's argument concerns that some causes might be synchronous with their effects and another objection concerns the suggestion that a cause might occur later than its effect. (Bennett, 1971:196)

Fundamentally, causal relations are assuredly asymmetric. "If having a property *P* is a causally sufficient condition for having a property *Q*, then having property *Q* cannot be causally sufficient condition for having property *P*." (Tooley, 1987:179) Causal necessitation is definitely asymmetric. It is also compatible with the causal relations between states of affairs. If state of affairs *a* causes state of affairs *b*, it is not possible to say that *b* causes *a*. Since, the relation of causation is also necessarily asymmetric. (Tooley, 1987:179) In addition to this, causal relations refer to an ordering of causal priority. The ideas of causal priority and asymmetry of causal relations provide the account of the direction of causal processes. (Tooley, 1987:179) Hume has used the ingredient of temporal priority in the analysis of the relation of cause and effect. It seems that the relation between causal concepts and temporal concepts is crucial in the analysis of causation. Hume has defined a cause to be an object followed by another, and where all the objects followed by objects. Moreover, whether causal processes manifest spatiotemporal continuity or not is another debated issue. Hume alleges that it is logically necessary that causal processes to be spatiotemporal continuous. (Tooley, 1987:181) I will leave spatiotemporal continuity aside, since what I shall focus on is the temporal priority criteria in order to show the similar points has been put forward in Reichenbach, Hume and Einstein's analysis on causation.

II. CAUSAL PROCESSES IN REICHENBACH

Causal priority is the central aspect of the nature of causation and there are two main approaches to the problem of causal priority. The first claim is that one state of affairs can be causally prior to the other if it is also temporally prior. The second approach is that asymmetry of causal relations and the direction of causation. (Tooley, 1987:205) The relation of cause and effect is asymmetric, as the relation of being earlier than is asymmetric. The first account argues that the concept of temporal priority can be analysed in terms of the concepts past, present and future, while the latter account holds that the direction of time can be evaluated with respect to the direction of irreversible processes (Tooley, 1987:207).

Furthermore, Hans Reichenbach offered a mark method so as to determine the direction of causal processes.

Causality establishes not a symmetrical but an asymmetrical relation between two events. If we represent the cause-effect relation by the symbol C, the two cases

$C(E1, E2)$ and $C(E2, E1)$

can be distinguished; experience tells us which of the two cases actually occurs. We can state this distinction as follows:

If E1 is the cause of E2, then a small variation (a mark) in E1 is associated with a small variation in E2, whereas small variations in E2 are not associated with variations in E1.

If we wish to express even more clearly that this formulation does not contain the concept of temporal order, we can express it in the following form, where the events that show a slight variation are designated by E*:

We observe only the combinations

$E1E2$ $E1^*E2$ $E1E2^*$

and never the combination

$E1^*E2$. (Reichenbach, 1951:136-7)

The direction of causal processes is defined by the combinations $E1E2$, $E1^*E2$ and $E1E2^*$ occurrence, while the combination $E1^*E2$ does not occur. Besides, Reichenbach embarked on defining the direction of causation by utilizing from irreversible processes. This was an attempt to explain the direction of time by appealing the direction of irreversible processes. This way of establishing the direction of causation grounds on the notion of entropy or the exhibition of non-entropic irreversibility. (Tooley, 1987:221) It is asserted that entropy never decreases in any closed system by the second law of thermodynamics. In view of the fact that increase in entropy, the direction of time is defined. In brief, the direction of time is identifiable by means of irreversible processes according to Reichenbach. 2nd law of thermodynamics states that there exists a quantity entropy which remains constant in some changes, but increases in some changes whereas it is impossible that it decreases. Irreversible processes are cases in which entropy increases. Reichenbach also says that the second law of thermodynamics is a statistical law, not a deterministic law.

Whether causal relations fall under probabilistic laws or not is also another crucial issue in the analysis of causation. Reichenbach holds that causation allows for the possibility of probabilistic causal relations. He suggests that causal concepts, such as the direction of causal processes, might be explained in terms of statistical relations. (Tooley, 1987:228) Reichenbach formulated the principle of *common cause* by stating that “the frequent occurrences of causal processes with a common centre has the consequence that certain types of events occur at different places, at the same time, much more frequently than would be the case if their occurrences were independent.” (Tooley, 1987:230) Reichenbach states that when two events co- occurred improbably, there must be a common cause. Causal processes are variant to a central event according to him, he clearly explained the idea of *conjunctive fork* in order to show their dependency. Conjunctive fork is a kind of statistical relation between events, A, B and C. Supposing that A and B are events involved in two causal processes with a common centre, C is the central event which A and B are related. (Tooley, 1987:231) According to his own words:

In order to explain the coincidence of A and B, which has a probability exceeding that of a chance coincidence, we assume that there exists a common cause C. If there is more than one possible kind of common cause, C may represent the disjunction of these causes. We will now introduce the assumption that the fork ACB satisfies the following relations:

$$(1)P(C, A.B) = P(C, A) . P(C,B)$$

$$(2)P(\text{not } C, A.B) = P(\text{not } C, A) . P(\text{not } C, B)$$

$$(3)P(C,A) > P(\text{not } C, A)$$

$$(4)P(C, B) > P(\text{not } C, B) \text{ (Reichenbach, 1971:159)}$$

Let's suppose that two toy boats are floating in a pond where a rock is dropped: “The probability that boats will be capsized given that a stone of a certain size is dropped in a certain place, from a specific height is equal to the probability that one of the boats will capsize, under those conditions, times the probability that the other's capsizing.” (Tooley, 1987:232) The events form a conjunctive fork in this example case. Causal priority is defined in terms of these aspects of causal processes by Reichenbach. In his book *The Direction of Time*, he differentiates open and closed conjunctive forks. If (a,e,b) is a conjunctive fork and e is the common effect of a and b , then there is an event c such that (a,c,b) is a conjunctive fork, and c becomes the common cause of a and b . In addition to this, there may also be cases in which (a, c,b) is a conjunctive fork, and c is the common cause of a and b , but there may not be an event e such that (a,e,b) is a conjunctive fork and e is the common effect of a and b .

b.(Tooley, 1987:233) “A conjunctive fork (a,c,b) is open if and only if there is no e , distinct from c , such that (a,e,b) is a conjunctive fork. A conjunctive fork (a,c,b) is closed if and only if (a,c,b) is closed.”(Tooley, 1987:233)

When we know the initial conditions, we can predict the future states resulting from these conditions to a limit. The probability of the prediction increases approaching 1 with more precise characterization. Nature’s governed by strictly causal laws means that we can predict the future states with a determinate probability close to certainty. Reichenbach did an empiricist analysis of the concept of causality. The laws of classical physics are temporally directed laws in which causal chains extend in the direction of time. The principle of causality in classical physics is not compatible with quantum physics. Since in the book *Philosophical Foundations of Quantum Mechanics* Reichenbach says that there is not a construal of quantum mechanics independent of causal anomalies. (Reichenbach, 1946:44) A causal anomaly is a violation of the common cause principle that I have mentioned above. The order of time depends on normal causality according to Reichenbach, but he insists on that neither theory is sufficient for giving a consistent definition of the direction of time. It is possible to define a direction of time for only sections of time, not for the whole time.

Both philosophical and physical theory of space& time grounds on the principle of causality. He says that the direction of time is definable by means of irreversible processes but the second law of thermodynamics is a statistical law, therefore it seems that some processes are reversible. Most of the time, we use the assumption of causality in conditional form. However, conditional form is not enough to guarantee the truth of prediction. Since we may not include all the relevant parameters in our prediction. There may be some other factors that we ignore but influence on the occurrence. (Reichenbach, 1971:82) The probability of the prediction can be improved by including more elements. One of the most striking outcomes of this new way of understanding of causality is that extending it to an unconditional form. At least in the framework of classical physics, conditional form of causality helps us to qualify our predictions, but in quantum physics, conditional form is abandoned. (Reichenbach, 1971:83) He formulated a new determinism in physics by proposing the role of statistical laws, and the probability of prediction increases towards the value 1, even though it never becomes 1, namely there is not decisive certainty.

III. CAUSALITY AND DIRECTION OF TIME IN QUANTUM REALM AND REICHENBACH’S ORTODOX VIEW

Quantum mechanics has an indeterministic character which has been expressed in Heisenberg’s indeterminacy principle. There is always a limitation for measurement which leads us to limitation of prediction. As a result, even if we have done very precise measurements, we could not predict the future states necessarily. Actually, the conditional form of causality is physically meaningless in the *indeterminacy principle* of quantum physics. In sum, quantum physics is based on causal indeterminism. It is difficult for us and Reichenbach to answer what the direction of time is as a whole. The question of the direction of time as a whole is a different question of time direction observed by us. Parts of it might have directions, but it is not necessary to assume that it has one direction as a whole. As it seems that Reichenbach offered an analysis of time by formulating a conditional character of causality in classical physics, then he proposed that the role of probability in the occurrence of events, and said that comprising all relevant parameters in our computation is difficult. *The unconditional form of causality* has also been considered by Reichenbach in the analysis of the direction of time in quantum realm. Definition of time order depends just as much as on classical physics, while depending on quantum physics. Thus, he has not considered the direction of time as a whole.

Within what Reichenbach holds about the direction of time, the role of temporal priority is crucial. Because he does not ignore *the conditional form of causality* in classical physics, even though he argues that some processes might be reversible. Since the second law of thermodynamics is a statistical law even if the direction of time is definable by means of irreversible processes and the second law of thermodynamics states the entropy’s decrease is impossible. The role of probability is important in causation. He has brought a statistical character to causation. Causal connection expresses a conditional relation according to him. He has already told that a cause must precede its effect in *The Rise of Scientific Philosophy*. (Reichenbach, 1951:148) Therefore, I shall now remark that Reichenbach does not tried to give the direction of time as a whole. He does not ignore the priority criteria in causation. The point that leads our minds get confused is that whether it is a kind of temporal priority in which cause must precede its effect and temporality is based in our observations, such as past-future-present or, it includes causal priority in which time is not uniform, namely time is understood by means of the notion of entropy and the role of probability in laws. We push the probability as close to certainty as we want, but we will never do the exact prediction. Since conditional form of causality also gained a probabilistic character. As such, the causal priority might not necessarily imply that temporal priority when time is defined by means of probabilistic laws.

IV. CONCLUSION

It is hard to prove the aforementioned principles of quantum theory, thus, they are not easy to experiment, or they do not tend to be experimented in essence. To conclude, we might follow the traditional meaning of

causation, rather than considering a sort of influence between events. As it might provide us to see the infrastructure of the causation, but this method is not abandoning quantum realm. Crudely put, it is barely an approach in order to see the similar points in Einstein, Hume and Reichenbach's arguments about causation. We must also think that Einstein, Hume and Reichenbach's arguments are not tantamount, since they all describes an aspect of causation, even though they have closely related. Considering the issue by utilizing their view illuminates temporal priority and causal priority are two traditional grounding of causation. A cause always precedes its effect in Hume's idea of cause, and designates his fundamental view of causation. Direction of causal processes is dependent on the direction of time. Causal processes should be asymmetric, in some sense.

Causal processes gained a statistical character in Reichenbach and as he offers that causal processes are dependent on a common event. He tried to explain the direction of time by appealing irreversible processes, but this is appropriate to express the direction of a part of time, not the time as a whole. The order of time is variant to normal causality according to Reichenbach, whereas neither theory is enough to define the direction of time as a whole. Since it depends on how you define time. It is committed that it has probabilistic laws. Causal link between events will still express a conditional relation according to him, and distinguishing cause from effect will be a problem. He does not abandon the temporal priority criteria in causation. Whether it is a sort of temporal priority in which cause must precede its effect and temporality is based in our observations, such as past-future-present or, it includes causal priority in which time is not uniform, namely time is understood by means of the notion of entropy and the role of probability in laws are the questions might also be addressed. The probability may become as close to certainty as we want, but we will not do the exact prediction. Conditional form of causality may also have gained a probabilistic character. As such, the causal priority might not necessarily imply temporal priority if time is defined by means of probabilistic laws. Einstein is also insisting on that there is nothing faster than the speed of light, therefore, he puts a restriction to the causation, by appealing the upper limit of light. Indeed, there is not a cause travels faster than light, so it is not possible to change causally related events, they are fixed chains.

REFERENCES

- Bennett, J. (1971). *Locke, Berkeley, Hume: Central Themes*. Oxford: Clarendon Press.
- Einstein, A. (1927). "The Mechanics of Newton and their influence on the development of theoretical physics." in *Ideas and Opinions*. New York: Crown Publishing Co.
- Fine, A. (1996). *The Shaky Game*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hume, D. (2000). *A Treatise of Human Nature*. New York: Oxford University Press
- Kennedy, J. B. (2003). *Space, Time and Einstein*. Montreal& Kingston: McGill-Queen's University Press.
- Reichenbach, H. (1971). *The Direction of Time*. USA: University of California Press.
- Reichenbach, H. (1951). *The Rise of Scientific Philosophy*. London: University of California Press.
- Reichenbach, H. (1946). *Philosophical Foundations of Quantum Mechanics*. Los Angeles: University of California Press.
- Tooley, M. (1987). *Causation: A Realist Approach*. Oxford: Clarendon Press.

Araştırma Makalesi - Research Article

Türkiye’de Toplumsal Uyum Çabaları ve Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler

Social Cohesion Efforts in Türkiye and Syrians under the Temporary Protection

Hilal ZORBA BAYRAKTAR^{1*}

Geliş / Received: 14/04/2023

Revize / Revised: 29/05/2023

Kabul / Accepted: 30/05/2023

ÖZ

Suriye’deki krizin derinleşmesi ve Türkiye’ye sığınan insanların kalıcı olmaya başlamasıyla, Türkiye geçici koruma altındaki Suriyelilerle ilgili “uyum” çalışmalarına başlamış ve bunu yasal bir zemine de oturtmak için gerekli düzenlemeleri yapmıştır. Suriyeliler, Türk devleti tarafından kendilerine sağlanan geçici bir statü ile hayati öneme sahip birçok hak elde etmiştir. Ancak artık daha kalıcı düzenlemelere gerek duyulduğu görülmektedir. Bu çalışmada, toplumsal uyumun geçici koruma yönetmeliği ile sağlanmasının mümkün olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Şüphesiz ki, burada karar alıcılardan toplumun her bir kesimine kadar birçok aktörün etkisi bulunmaktadır. Ancak asıl önemli olan konu, politika yapıcılarının açıklamaları ve siyasi olarak bu konuya yaklaşımlarıdır, çünkü toplumun kabul oranını en çok etkileyen şey liderlerin söylemleri olmaktadır. Ne yazık ki son dönemde hemen her kesimde Suriyelilere yönelik bir söylem ve politika değişimi görülmektedir. Bu değişimlerin bir sonucu olarak bu çalışmada, böylesine büyük bir kitlenin özellikle kısa vadede toplumsal uyumunu sağlamanın görece zor olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler-Toplumsal Uyum, Geçici Koruma, Türkiye

ABSTRACT

With the deepening of the crisis in Syria and the people who took refuge in Turkey becoming permanent, Turkey started "cohesion" studies regarding Syrians under temporary protection and made the necessary arrangements to put this on a legal basis. Syrians have obtained many vital rights with a temporary status granted to them by the Turkish state. However, it is seen that more permanent arrangements are now needed. This study seeks to answer the question of whether it is possible to ensure social cohesion through the temporary protection regulation. Undoubtedly, many actors have an impact here, from decision-makers to all segments of the society. However, the most important issue is the discourses of policy makers and their political approaches to this issue, because it is the leader's rhetoric that most affects the acceptance rate of the society. Unfortunately, in the recent period, a change in discourse and policy towards Syrians is observed in almost every segment of society. As a result of these changes, in this study, it has been determined that it is relatively difficult to ensure the social cohesion of such a large group in the short term.

Keywords-Social Cohesion, Temporary Protection, Türkiye

^{1*}Sorumlu yazar iletişimi: hilalzorba@gmail.com (<https://orcid.org/0000-0003-4401-2532>)

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Rektörlük, Niğde, Türkiye

I.GİRİŞ

Coğrafi konumu ve jeo-stratejik önemi nedeniyle tarihsel süreç içerisinde doğu-batı arasında gerçekleşen göç hareketlerinde transit bir ülke olarak konumlandırılan Türkiye, yaklaşık on iki yıldır şimdiye kadar hiç yaşamadığı boyutta kontrolsüz bir göç kriziyle karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye, özellikle çevresindeki istikrarsız ve sorunlu yönetimlerin neden olduğu krizler nedeniyle aslında uzun yıllardır göç alan ya da transit ülke pozisyonuna sahip olmuştur. Bu nedenle göç hareketleri Türkiye için yeni bir konu değildir, ancak Suriye’de başlayan iç savaş ile yaşanan toplu ve kontrolsüz göç hareketi Türkiye’nin karşı karşıya kaldığı yeni bir kriz olarak görülebilir. Geçmişte baktığımızda Cumhuriyet tarihi boyunca özellikle krizlerle birlikte gerçekleşen göç hareketlerinin (Bulgaristan’dan, Romanya’dan vb.) başarılı bir şekilde yönetildiğini görmek mümkündür (Adıgüzel, 2018:80). Bunun arkasında yatan iki büyük etken vardır. Birincisi bu insanların çoğunlukla Türk soylu olması, ikincisi ise göç hareketinin yönetilebilir boyutta bir kitlesel hareket olarak gerçekleşmiş olmasıdır. Ancak bugün Türkiye’nin karşı karşıya olduğu krize baktığımızda, durumun daha öncelerden çok farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Öncelikle Suriye’den gelen insanların büyük bir çoğunluğu Türk halkı ile aynı dine mensup olmasına rağmen, Arap kökenli ve kültürel olarak farklılıklara sahip bir topluluktur. Bununla birlikte hem Türk halkı hem de Suriyeliler için en temel problem aynı dili konuşmuyor olmalarıdır. Bu temel farklılıklar bile Türkiye’nin daha önce tecrübe ettiği göç hareketleriyle bu durumun kıyaslanmasının doğru bir yaklaşım olmadığını ortaya koymaktadır.

Suriye’deki krizin başından beri olayı ‘insani bir kriz’ olarak gören Türkiye, konuyu insan güvenliği perspektifinden ele almış ve bu doğrultuda ilk olarak ‘açık kapı’ politikasıyla Suriye’den kaçan insanlara şartsız ve koşulsuz olarak sınırlarını açmıştır (AFAD, 2013:3). Burada verilen ilk tepki yaşamsal destek niteliği taşımakta ve bu insanların kısa bir süre zarfı için ‘misafir’ edileceği üzerine bir politika kurgulanmaktadır. Ancak Suriye’deki krizin derinleşmesi ve devam etmesi sürecin de uzamasıyla birlikte hem Türkiye için hem de Suriyeliler için sonunun görülemeyeceği bir krizle baş başa kalmalarına neden olmuştur. Suriyeliler için geri dönememek ve Türkler için Suriyelilerin kalıcı olmaya başlaması yeni bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin bu durumu öngörerek yasal olarak hazırlıklarını yapmaya başlaması olumlu bir gelişme olarak görülmelidir. Özellikle 2013 yılında oldukça kısa bir süre içerisinde hazırlanarak yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), Türkiye’nin şimdiye kadar göç alanıyla ilgili hazırladığı en kapsamlı belgedir. Bu kanunun bir uzantısı olarak yine 2014 yılında ‘Geçici Koruma Yönetmeliği’nin uygulamaya konulması ve bununla birlikte Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM)¹’nin kurulması Türkiye’nin göç yönetişimi ile ilgili kısa sürede kat ettiği yolu görmek açısından oldukça önemlidir.

Geçici Koruma Yönetmeliği ile birlikte Suriye’den ülkemize sığınmak zorunda kalan insanlar, geçici koruma altına alınmış ve yasal olarak ‘geçici koruma altındaki Suriyeliler’ olarak adlandırılmaya başlanmışlardır. Bu tarihten itibaren elde ettikleri yeni statü ile Suriyelilere birtakım haklar da sağlanmaya başlanmıştır. Türkiye, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’ne konulan coğrafi kısıtlamayı kaldırmaması nedeniyle oldukça eleştirilmesine rağmen, geçici koruma yönetmeliği sayesinde hak kayıplarının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu yeni statü her ne kadar geçici de olsa, temel insani ihtiyaçların karşılanmasını büyük oranda sağlamaktadır. Nitekim bu yönetmeliğin hazırlandığı zamana baktığımızda da Suriyelilerin kısa zamanda ülkelerine geri döneceği üzerine bir politika kurulduğu görülmektedir. Her ne kadar sonradan eğitimin sağlığına pek çok temel alanda hizmet sağlayacak bir mekanizma kurulsun da geçici koruma mekanizmasının adından da anlaşılacağı üzere ‘geçici’ bir süre için ve acil duruma bir karşılık olarak oluşturulduğu görülmüştür (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y.c). Ancak ne yazık ki realitede durum beklenildiği gibi gelişme göstermemiş ve Türkiye yaklaşık on iki senedir Suriye krizi ve bunun sonucunda ortaya çıkan sığınmacı sorunsalıyla uğraşmaktadır.

Dünya üzerindeki diğer toplu göç hareketlerinden de tecrübe edildiği üzere (Almanya’daki ve Fransa’daki Türkler vb.), bu insanların bir kısmının burada kalıcı olabileceği zaten bilinen bir gerçektir (Adıgüzel, 2018:70). Ancak ne Suriye’deki krizin bu kadar uzun sürebileceği ne de bu kadar insanın burada kalıcı olabileceği tahmin edilememiş ve politikalar da bu doğrultuda geliştirilmemiştir. Bugün gelinen noktada artık çok büyük bir kesimin burada kalıcı olduğu hem halk tarafından hem de devlet tarafından kabullenilmeye başlanmıştır (Erdoğan,2021:135), ancak ne yazık ki krizin başından beri gösterilen ‘hoşgörü’ artık yerini ‘huzursuzluk ve rahatsızlık’ gibi duygulara bırakmaya başlamıştır. Göç İdaresi Başkanlığı’nın 06.04.2023 tarihli son istatistikî verilerine göre yaklaşık 3,4 milyon Suriyeli geçici koruma statüsü ile Türkiye’de bulunmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2023). Bu sayı yalnızca kayıt altına alınmış olan kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle yetkililer tarafından gerçek sayının bunun çok daha üstünde olduğu tahmin edilmekte, ancak Suriyeli nüfusun sayısı tam olarak kestirilememektedir. İlk zamanlarda geçici barınma merkezlerinde ve kamplarda ikamet eden Suriyeliler, artık Türkiye’nin 81 iline dağılmış bir durumda yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu durum ihtiyaçların her geçen gün artmasına ve çeşitlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle devlet, politikalarını uyum

¹ 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 85 numaralı Cumhurbaşkanlığı Karamamesi ile Genel Müdürlüğün statüsü Başkanlık olarak değiştirilmiştir.

çalışmaları üzerine yoğunlaştırmış ve özellikle yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle bu çalışmalarını yürütmeye çalışmaktadır. Ancak uyum iki taraflı bir süreçtir ve bu nedenle hem ev sahibi toplumun hem de sığınmacıların ortak rızası ile gerçekleştirilebilir. Bu durumun bir sonucu olarak, kısa vadede bu kadar çok insanın uyumunu sağlamak çok da mümkün değildir. Ancak Türk toplumunun toplumsal kabul düzeyinin Suriyelilere ‘tahammül etmek’ çerçevesinde şekillendiği ve bu tahammül durumunun da her şeye rağmen yüksek olduğu görülmüştür (Erdoğan, 2021:122).

Geçici koruma altındaki Suriyelilerin toplumsal uyumuyla ilgili literatürde birçok çalışma bulunmaktadır (Özçürümez ve İçduygu, 2020; Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015; Ağcadağ Çelik, 2021; Güler, 2020). Bunlar genel olarak toplumsal uyumu etkileyen özellikle eğitim, dil, sağlık, ekonomi ve çalışma ile ilgili uyum süreçlerinde yaşanan sorunları ve bu sorunların nasıl aşılabileceğini ele almaktadır. Bunlara ek olarak alan araştırması üzerine kurgulanan özellikle Türk halkının toplumsal kabul ve Suriyelilerin toplumsal uyum perspektiflerini ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan farklı olarak bu makalede, geçici koruma yönetmeliği ile toplumsal uyumun sağlanmasının mümkün olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle toplumsal uyumun ne olduğu ve özellikle geçici koruma yönetmeliğinde bu durumun nasıl bir çerçeveye ele alındığından bahsedilecektir. Daha sonra toplumsal uyum üzerinde doğrudan etkisi bulunan aktörler ele alınarak, söylemleri üzerinden yarattıkları politikalar incelenecektir. Son olarak toplumsal uyumun önündeki engellerin neler olduğu ve Türkiye’deki Suriyelilerin toplumsal uyumu konusundaki güncel durum analiz edilecektir. Nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılan bu çalışmada, literatür taramasından elde edilen veriler ve daha önce yapılmış olan alan araştırmalarının da bulgularından yararlanılarak özellikle son dönemde toplumsal uyum aktörlerinin açıklamaları kullanılmış ve Türkiye’de toplumsal uyumun ne aşamada olduğu konusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, Suriyelilerin Türkiye’deki kalıcılık halinin toplum tarafından eskiye kıyasla daha az kabul edilebilir olduğu ve bu nedenle toplumsal uyumu sağlamanın oldukça zor olduğu savunulacaktır. Şüphesiz ki burada hem yasal düzenlemelerin hem de politika yapımcıların açıklamaların ve eylemlerinin etkisi çok büyüktür. Özellikle son dönemde devlet yetkililerinin de toplumdaki huzursuzluk ve rahatsızlığın farkında olarak gönüllü geri dönüş adı altında Suriyelilerin ülkelerine geri döndürülmesi konusundaki söylemleri ve bununla uyumlu olarak atılan adımlar aynı amaca hizmet etmektedir. Uzun bir sürecin sonunda Suriyeliler ‘vatandaşlık’ beklerken (Erdoğan, 2021:223), Türk halkı bu insanların ülkelerine geri dönmelerini istemektedir. Beklentiler arasındaki bu farklılık bile toplumsal uyumun oldukça zor bir hale geldiğini göstermektedir. Ancak elbette ki tek neden beklentiler arasındaki farklılıklar değildir. Daha önce de belirtildiği üzere geçici koruma yönetmeliği ile sağlanan statünün sınırlı bir haklar demeti sağlıyor oluşu ve bununla birlikte toplumsal uyumla ilgili aktörlerin bu konudaki isteksizlikleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

II. TOPLUMSAL UYUM

Göçle ilgili pek çok kavramın sahip olduğu tanımlama sorununun “uyum” kavramı ile ilgili de var olduğu söylenebilir. Uyum, göçmenlerin, mültecilerin ve sığınmacıların göç ettikleri ülkede kalıcı hale gelmesiyle birlikte toplumsal yaşama ve ev sahibi topluma ayak uydurmasıyla ilgili bir durum olarak ortaya çıkmıştır.

Uyum, göçmenlerin kendi kültürel kodlarını korurken aynı zamanda ev sahibi topluma uyumu ve ev sahibi toplumun da göçmenleri kabulü anlamına gelmektedir (Ağcadağ Çelik, 2021:4789). Literatürde farklı isimler de (sosyal uyum, toplumsal bütünleşme) alan toplumsal uyum kavramı, ev sahibi toplum ve göçmenler arasında saygı ve etkileşime açık olarak kültürel kodların karşılıklı olarak değişmesi şeklinde ele alınmaktadır (Özçürümez ve İçduygu, 2020:23). Her bir topluluk için uyum süreci farklı gelişmektedir, çünkü göç eden her bir topluluk farklı özelliklere sahiptir. Buna ek olarak toplumsal uyum konusu ele alınırken asimilasyon, entegrasyon ve ayrışma gibi kavramlar ortaya çıkmaktadır. Asimilasyon kültürel olarak gerçekleşen bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Burada göçmenin veya bir topluma sonradan dâhil olan topluluğun, baskın olan ev sahibi topluma benzemesi ve kendi kültürel ve kimliksel özelliklerini kaybetmesi durumu ortaya çıkmaktadır (Adıgüzel, 2018:164). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ise asimilasyonu, “Bir etnik ya da sosyal grubun –genellikle azınlığın– diğer bir grupta uyumlu hale gelmesi.” olarak tanımlamaktadır (IOM, t.y:10). Burada bir grubun farklı kültürel özelliklerini tamamen bırakması da diğer gruptan ayırt edilemeyecek kadar uyumlu hale geldiği bir durum vardır. Bu nedenle de asimilasyon, kültürel manada uyumun en aşırı hali olarak belirtilmektedir. Entegrasyon ise, göçmenler için asimilasyona oranla daha kabul edilebilir ve gönüllülük esasına dayalı bir süreç yaratmaktadır. Öyle ki, göçmenlerin içinde buldukları topluma uyması ve ev sahibi toplum ile bütünleşmesi hedeflenmekte, ancak bu süreç her iki tarafın da kendi kültürel özelliklerini ve kimliklerini korumasına izin vermektedir (Adıgüzel, 2018:166). Ev sahibi toplum ve göçmenlerle birlikte yürütülen bu süreç, “göçmenlerin hem birey hem de grup olarak toplumun bir parçası kabul edilmesi” anlamına gelmektedir (IOM, t.y:30). M. Murat Erdoğan ise entegrasyonu, asimilasyona giden yolda ‘tuzak’ bir kavram olarak nitelendirmektedir (Erdoğan, 2021: 38).

Tablo 1. Kültürel Çeşitliliğin Yönetim Modelleri

Kültürel çeşitliliğin yönetim modeli	Ülke	Modelin Belirgin Özellikleri	Modelin İdeolojisi
Ayrımcı model	1990'lara kadar Almanya	Göçün, ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen geçici bir pratik olduğu düşünülür. Bu nedenle göçmenlerin yasal statülerinin geliştirilmesi veya kültürel farklılıkların doğurabileceği sorunların çözümü gibi konular önemsenmez. Göçmenlerin topluma uyumu, devletin öncelikleri arasında değildir. Göçmenlerin talepleri daha çok ayrımcı modelin sunduğu imkanlar ölçüsünde çözüme kavuşturulur.	Ayrımcı "utangaç nitelikte farklılık içinde bütünlük" modeli (timid-unity-in-diversity)
Asimilasyoncu Cumhuriyetçi Model	Fransa ve Wallonia	Göçmenler kalıcı olarak algılanırlar ve birey olarak tanımlanırlar. Göçmenlere çoğunluk toplumunun yaşam biçimine asimile olmayı kabul etmeleri durumunda yasal statü verilir. Göçmenler bu modelde birey olarak görülürler ve diğer yurttaşlar gibi bireysel haklara sahiptirler. Bu model farklılıkların devlet tarafından tanınmasını mümkün kılmaz. Göçmenlerin talepleri bireysel haklar ilkesi çerçevesinde çözüme kavuşturulur	Liberal çoğulcu ve Cumhuriyetçi "farklılık Üstünde bütünlük" (Unity-over-diversity)
Etnik Azınlık Modeli	İngiltere, Hollanda, ABD, Flanders	Göçmenler kalıcı olarak algılanırlar ve etnik veya ulusal kökenleri çerçevesinde grup olarak tanımlanırlar. Bu tür göçmen gruplar, çoğunluk durumundaki ev sahibi toplumdaki kültürel, etnik ve dinsel açılardan farklı bir konumda tanımlanırlar. Devletin asıl çabası bu grupları ev sahibi toplumla birlikte uyum içinde yaşamalarını sağlamaktır. Göçmenlerin talepleri grup hakları ilkesi çerçevesinde ele alınır.	Çokkültürcü farklılık içinde bütünlük (Unity-in-diversity)

Kaynak: (Kaya, 2014: 15)

Yukarıdaki tabloda belli dönemlerde bazı Avrupa ülkelerinde uyum adına uygulanan politikaları görmek mümkündür. Ayrımcı model göçmenleri geçici olarak algılamak; asimilasyoncu model ve etnik azınlık modelinin göçmenlerin kalıcılığının farkında olarak birbirlerinden farklı politikalar geliştirdiği görülmektedir.

Uyum çalışmalarında son dönemde sosyolojide önceden beri var olan özellikle "kültürleşme" kavramının ortaya çıktığı görülmektedir (Çakırer Özservet, 2015: 46). Bu kavram ile farklı kültürleri sahip toplumların birbirlerini etkileyerek her iki kültürde ya da kültürlerden birinde yaşanan değişimler anlatılmaktadır. Göçmenlerin uyum süreçlerine katılımları ya da toplumdaki uzak durma çabaları bu kültürel etkileşimleri doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle karşılıklı uyum stratejisinin benimsenmesi 'çok kültürlülük' kavramını ortaya çıkartmaktadır. Her ne kadar göçmenler var olan kültüre bir tehdit olarak görülse de kültür dinamik bir yapıya sahiptir ve bu durum kültürün yapısından kaynaklı olarak zaman içerisinde değişmesine ve evrimleşmesine neden olmaktadır. Farklı kültürlerin çatışmadan bir arada yaşaması üzerine kurulu olan çok kültürlülük kavramı, tıpkı Avrupa Birliği'nin sloganlarından biri olan 'çeşitlilik içinde birlik' temasıyla anlatılmak istenen ideal toplumu ortaya çıkartmaktadır. Böylece farklı kimlik ve kültürel kodlara sahip olan insanlar barış ve uyum içerisinde bir arada yaşayabilecektir. Çok kültürlülük anlayışı bölünme riski taşımasına rağmen, azınlık grupların bireysel haklara ulaşımını sağlayan bir anlayıştır (Kaya, 2014: 16). Nitekim Osmanlı Devleti zamanında da çok kültürlülük kavramının hoşgörü anlayışıyla birlikte devam ettirildiği görülmektedir.

Uyum politikalarının, göçmenlerin kendi benliklerini koruyarak ve marjinalleşme düzeyini azaltarak topluma uyum amacı taşıdığı belirtilmektedir (Güler, 2020: 264). Buna ek olarak uyum politikaları göçmenlerin günlük hayatlarını kolaylaştırma amacı taşıırken, aynı zamanda bu insanların eninde sonunda kendi ülkelerine döneceği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Amerika'da uyum konusunda yapılan ünlü bir çalışmada uyum konusu 'eritme potası' kavramıyla ele alınmış ve daha çok asimilasyona yakın bir anlamda kullanılmıştır. Bu nedenle de uzun soluklu bir kavram olarak literatürde kendisine yer edemediği belirtilmiştir (Kaya, 2014: 13). Türkiye'de ise uyum konusu, geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türkiye'de kalıcı hale gelmesiyle birlikte ortaya çıkmış ve 2013 yılında yürürlüğe giren YUKK'nin 96. maddesinde aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

“(1) Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum faaliyetleri planlayabilir.

(2) Yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabilir.

(3) Kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2013).”

Bu madde, Türkiye’de uyum faaliyetlerinin nasıl ve kimler tarafından yürütüleceği hakkında bilgi vermektedir. Buna ek olarak Göç İdaresi Başkanlığı’nın internet sitesinde uyum konusunda Türkiye’nin perspektifi yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu anlayış doğrultusunda uyum politikaları; karşılıklılık, gönüllülük ve kurumlar arası iş birliği üzerine kurgulanmıştır. Buna ek olarak uyum,

“hem yabancının hem de ev sahibi toplumun sosyo - kültürel ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunmayı hedefleyen, asimilasyoncu olmayan, ev sahibi toplumun da göçmenlere uyum sağlanmasını ve yabancıların kendi yeteneklerini ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar dâhil olmak üzere yaşamın tüm alanlarında gerçekleştirmesini amaçlayan, gönüllülük esaslı politikadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y.a.)”

şeklinde tanımlanmıştır. Buradan Türkiye’deki toplumsal uyum anlayışının ne asimilasyon ne de entegrasyon üzerine kurulu olmadığı, aksine harmonizasyon üzerine kurgulandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Hem göçmenleri hem de ev sahibi toplumu içine alarak kurgulanan uyum kavramı, her iki tarafında gönüllü olarak katılabileceği ve kendi kültürel, kimliksel özelliklerini korudukları ve sonuç olarak zorlama içermeyen bir süreçtir.

Uyum sürecinde göçmenin yeni geldiği yerde kalış süresi oldukça etkilidir. Yapılan çalışmalarla da bu durum ortaya koyulmuş, hatta göçmen ailelerin ikinci nesil çocuklarının uyum süreçlerinde daha başarılı oldukları belirlenmiştir (Saygın ve Hasta, 2018: 326). Aslında ev sahibi toplumların (Almanya, Hollanda, Fransa vb.) ortak problemi göçmenleri her zaman ‘geçici bir süre’ burada yaşayan insanlar olarak görmeleridir. Bu anlayış uyum politikaları oluşturmak konusunda en büyük engel olarak ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen her bir ülke kendi deneyimleri sonucu toplumsal uyum politikalarını oluşturmakta ve böylece ortaya çıkan özne yaklaşımın diğer ülkeler için de örnek teşkil etmektedir.

III. TOPLUMSAL UYUM AKTÖRLERİ VE SÖYLEMLER

Göçmenlerin buldukları ortama toplumsal uyumunu etkileyen pek çok etmen bulunmaktadır. Bunların başında dil, din, kültür ve eğitim alanlarındaki farklılıklar gelmektedir. Bununla birlikte toplumsal uyumun gelişmesini sağlayan, ev sahibi toplum ve göçmenler dışında da bazı aktörler bulunmaktadır.

Uyum konusunda şüphesiz ki eğitim ve dil öğrenimi ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle özellikle küçük çocukların eğitim-öğretim hayatına katılması ve bunun devlet okulları aracılığıyla yapılması yerel halkla kaynaşmayı kolaylaştıracak bir etken olarak görülmelidir. Buna ek olarak uyum süreci üç farklı ölçüt içermektedir. Bunlar hukuki, ekonomik ve kültürel yani sosyal ölçüttür (Fielden, 2008:1). Burada hukuki boyutla kast edilen göçmenlerin yasal bir statüye sahip olması iken; ekonomik boyut çalışma izni olup, maddi olarak gelir elde edebilecek düzeye sahip olmak anlamına gelmektedir. Kültürel ölçüt ise, ev sahibi toplum ile göçmenlerin kültürel olarak etkileşime girmesi ve kendi kültürel kodlarını koruyarak birbirlerine uyum sağlaması demektir. YUKK’nin 96. maddesinde de belirtildiği üzere toplumsal uyumu sağlayan belli başlı aktörler bulunmaktadır. Kavramın doğasından da kaynaklı olarak tabii ki ev sahibi toplum ve göçmenler ilk sırada yerini almaktadır. Ancak bunlar dışında diğer aktörler ise yerel otoriteler, STK’lar, toplum liderleri, siyasi partiler ve medyadır. Bu nedenle özellikle ev sahibi toplum, göçmenler, siyasi partiler ve medya ile ilgili alan araştırmaları yapılmakta ve böylece bu aktörlerin toplumsal uyuma etkileri belirlenmeye çalışılmaktadır.

Göç alan bölge halkının Suriyelilere yönelik toplumsal kabul düzeyini ölçmek adına 2011 yılından beri ülke çapında veya bölgesel pek çok araştırma yapılmıştır ve hala da yapılmaya devam etmektedir. Bunlardan İpek Ağcadağ Çelik tarafından nicel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilen çalışma sınır illerinden Hatay, Gaziantep ve Kilis’te sosyal uyumun ne aşamada olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bu iller Suriye’deki krizin başından beri Suriyelilerle en çok bir arada yaşamak zorunda kalan iller olmasına rağmen, toplumsal kabul düzeyinin görece

az bir seviyede olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, yerel halkın %54,7 gibi bir oranla “Suriyelilerle aynı şehirde yaşamaya alışmak” konusuna olumsuz yaklaştığı görülmektedir (Ağcadağ Çelik, 2021: 4812). Bir diğer çalışma, M. Murat Erdoğan tarafından gerçekleştirilen ‘Suriyeliler Barometresi 2020: Suriyelilerle Uyum içinde Yaşamın Çerçevesi’ adlı araştırmadır. Bu çalışmanın önemi, 2014 yılından beri belirli aralıklarla bu araştırmanın tekrarlanması ve böylece toplumsal kabul düzeylerinin bir önceki çalışma ile karşılaştırılabilmesini sağlamasıdır.

“Suriyelilerin Türkiye’de bulunmaları nedeniyle aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katıldığınızı lütfen belirtiniz.” ifadesi araştırmaya katılanlara yöneltildiğinde, vatandaşlıkla ilgili kaygıların ilk sırayı aldığı görülmektedir.

Tablo 2. Suriyelilerin Türkiye’de bulunmaları nedeniyle aşağıdaki ifadelere ne ölçüde katıldığınızı lütfen belirtiniz.

Sıra No.		2017	2019	2020
1	Vatandaş olmalarından kaygılıyım*	-	3,5	3,8
2	Suriyelilerin ülkemizin ekonomisine zarar vereceklerini düşünüyorum.	3,4	3,8	3,7
3	Suriyeliler yüzünden devletin sağladığı kamu hizmetlerinde azalma ya da kalitesizleşme olacağını düşünüyorum.	-	3,7	3,6
4	Suriyelilerin Türkiye’nin sosyalkültürel yapısına zarar vereceklerini düşünüyorum.	3,3	3,6	3,6
5	Suriyelilerin Türk toplumunun kimliğini bozacaklarını düşünüyorum.	-	3,5	3,5
6	Suriyelilerin şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozacaklarını düşünüyorum.	3,4	3,7	3,5
7	Suriyelilerin toplumumuza zarar vereceklerini düşünüyorum.	3,3	3,6	3,5
Ortalama puan		3,2	3,6	3,5
8	Suriyelilerin işlerimizi elimizden alacaklarını düşünüyorum.	3,1	3,5	3,4
9	Suriyelilerin şahsıma, aileme, çocuklarım zarar vereceklerini düşünüyorum.	2,9	3,4	3,0

■ 0-2,99 ■ 3,0-5,0

*2019 yılında ifade (1): “Vatandaş olmaları ve Türkiye’nin kaderine, geleceğine karar vereceklerini düşünüyorum.”

Kaynak: (Erdoğan, 2021: 123)

Ev sahibi toplum nezdinde toplumsal uyumun karşısındaki en büyük engellerden biri yalan yanlış ve çarpıtılmış bilgiler sonucunda ortaya çıkan algılardır. Buna örnek olarak verilebilecek bir önermeye Suriyeliler Barometresi 2020 araştırmasında da rastlanmıştır. Suriyelilerin geçim kaynağı ile ilgili sorulan sorular doğrultusunda Türk halkının %80,6’sının Suriyelilerin, Türk devletinin yardımıyla yaşadığı şeklinde bir algıya sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2021: 173). Hâlbuki Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın yabancıların çalışma izinleriyle ilgili 2020 yılında yayınladığı istatistiki verilerde Suriyelilere verilen çalışma izni sayısının 62.369 olduğu görülmektedir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2020). Bu bilgilerden bu insanların Türk devletinin yardımlarıyla değil, iş hayatına dâhil olup para kazandıracak bir işte çalışarak hayatlarını idame ettirmeye çalıştığı bilgisi çıkarılabilir. Ancak çalışma izni verilen Suriyelilerin sayısı ile ilgili bir muğlaklık da bulunmaktadır. Bu sayının içerisinde kaç kişinin geçici koruma altında ya da kaç kişinin ikamet iznine sahip olduğu bilgisi paylaşılmamıştır. Geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilere sağlanan çalışma izninin ev sahibi toplum ve göçmenler arasındaki toplumsal etkileşimi arttırdığı ve bunun da toplumsal uyum ve kabul düzeyini arttırması beklenmektedir. Ancak bu durum nedeniyle, özellikle gündelik işlerde çalışan insanların işlerini kaybetme korkusu da yaşadığı söylenebilir.

Toplumsal uyum sürecinin aktörlerinden bir diğeri olan göçmenler, Türkiye’ye uyum konusunda sorun yaşamadıklarını düşünmektedir. Hatta göçmenler açısından duruma baktığımızda, Türkiye’deki Suriyelilerin bu kadar sürenin sonunda Türk devletinden ‘vatandaşlık’ beklediği görülmektedir. Nitekim M. Murat Erdoğan tarafından yapılan araştırmada “Türkiye’de nasıl bir statüde olmak isterdiniz?” sorusu sorulduğunda katılımcıların yaklaşık %72,3’nün ya çifte vatandaş olmak ya da yalnızca Türk vatandaşı olmak istediğini belirttiği gözlemlenmiştir (Erdoğan, 2021: 223). Suriyelilerin geri dönme konusundaki isteklerinin gün geçtikçe azaldığı görülmekte, böylece yerel halktaki kaygı seviyesi yükselmekte ve toplumsal kabul düzeyi de düşmektedir.

Tablo 3. Genel olarak Suriye'ye dönmek konusunda aşağıdaki ifadelerden hangisi sizin tutumunuzu daha iyi açıklar?

	2017		2019		2020	
	#	%	#	%	#	%
Suriye'ye dönmeyi hiçbir şekilde düşünmüyorum.	148	16,7	735	51,8	1059	77,8
Suriye'de savaş biter ve bizim istediğimiz şekilde bir yönetim oluşursa dönerim.	529	59,6	429	30,3	218	16,0
Suriye'de güvenli bölge oluşursa dönerim.	-	-	83	5,9	32	2,3
Suriye'de savaş biterse bizim istediğimiz şekilde bir yönetim oluşmasa da dönerim.	114	12,9	78	5,5	9	0,7
Suriye'de savaş devam etse bile dönerim.	19	2,1	3	0,2	-	-
Fikrim yok/bilmiyorum	46	5,2	64	4,5	38	2,7
Cevap yok	31	3,5	26	1,8	6	0,5
Toplam	887	100,0	1418	100,0	1362	100,0
*2017 yılında "Suriye'de savaş biter ve bizim istediğimiz şekilde bir yönetim oluşursa dönerim." ifadesi "Suriye'de savaş biter ve iyi bir yönetim oluşursa dönerim.", "Suriye'de savaş biterse, bizim istediğimiz şekilde bir yönetim oluşmasa da dönerim." ifadesi "Suriye'de savaş biterse, iyi bir yönetim oluşmasa da dönerim." şeklinde sorulmuştur.						

Kaynak: (Erdoğan, 2021: 226)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere bu insanların çok büyük bir kısmı en azından gönüllü olarak geri dönmek konusunda oldukça isteksizdir. Nihayetinde bu durumun Türk halkının kaygılarını da haklı çıkartan bir istatistiği ortaya koyduğu söylenebilir.

Toplumsal uyum sürecinde medyanın rolü ise tahmin edilenden çok daha fazladır. Çünkü yerel halk Suriyelilerle ilgili bütün bilgi akışını medya aracılığıyla elde etmektedir. Bu nedenle medyanın kullandığı dil ve haber içerikleri toplumsal uyum konusunu doğrudan etkilemektedir. Cemre Bolgün ve Gülten Uçan (2020: 255) tarafından Suriyelilerin toplumsal uyumuyla ilgili yapılan bir araştırmada belirli bir basın kuruluşunun yaptığı haberler ve bu haberlere gelen yorumlar incelenmiştir. Her ne kadar basında kullanılan dil ve haberin veriliş şekli insanların yaklaşımlarını etkiliyor olsa da Suriyeliler ile ilgili yapılan olumlu haberlere bile olumsuz yorumlar yapılması uyum konusunun ne kadar zorlu bir süreç olduğunu ortaya koymuştur (Bolgün ve Uçan, 2020: 258). Bilindiği üzere toplumsal uyumun başarılı bir şekilde gerçekleşmesi ancak her iki tarafında ortak isteği ile mümkündür. Bu çalışma ise yalnızca ev sahibi toplumun fikirlerini yansıtmaya bakımdan tek taraflı bir perspektife sahiptir. Ancak yine de toplumsal uyumun gerçekleşmesi hususunda ev sahibi toplumun bakış açısını ve yaklaşımını anlamamıza ve bu sürecin ne kadar komplike olduğunu görmemize olanak sağlamıştır. Bu çalışmayla ilgi bir başka dikkat çekici konu, medyada Suriyelilerle ilgili yer alan haberler olumlu da olsa insanların konuya olumsuz yaklaştığı ve kötü yorumlarda bulunduğudır. Bu da aslında, toplumsal uyum konusunun ev sahibi toplumu göçmenlere karşı 'tahammül etmek' zorunda bıraktığını göstermektedir. Medya ile ilgili bir başka durum ise, özellikle hassas konularda yapılan yanlış haberlerin toplumu galeyana sevk edip istenmeyen sonuçlar doğurabileceği gerçeğidir. Ne yazık ki son dönemlerde bu konuya örnek olabilecek bazı hadiseler² yaşanmış ancak kolluk güçlerinin zamanında müdahalesiyle olaylar büyümeden yatıştırılmıştır. Yine de bu durum, ev sahibi toplumun toplumsal kabul düzeyinin anketler veya alan araştırmalarında ulaşılan sınırlı bilgilerden çok başka olduğunu göstermektedir.

Siyasi partilerin toplumsal uyum süreci ve Suriyelilerle ilgili söylemlerine baktığımızda ise, iki ayrı kutbun ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki devleti yöneten hükümetin krizin başından beri uyguladığı insancıl politika ile açıklanabilirken, ikincisi muhalefet partilerinin krizin başından beri hükümete yönelik artarak devam eden eleştirileri ile açıklanmaktadır. Genel seçimlerin yaklaştığı son dönemde, Suriyeliler artık günlük siyasi konuların bir öznesi olarak seçim çalışmalarının da bir parçası olmaya başlamıştır. Ana muhalefet liderinin bu konudaki söylemleri ise oldukça çarpıcıdır. 2021 yılında Kemal Kılıçdaroğlu'nun sosyal medyadan yaptığı bir paylaşım "Suriyeli Misafirlerimizi Memleketlerine Uğurlayacağız" açıklamasıyla, iktidara gelmeleri durumunda Suriyelilerin iki sene içerisinde ülkelerine geri gönderileceklerinin altı çizilmektedir (Habertürk, 2021). Daha sonra bu konudaki söylemini 2022 yılında da devam ettirerek, bu konuda atılması gereken adımları içeren plan ve programlarının hazır olduğunu belirtmiştir (Sözcü, 2022). Son dönemde bu konuyla ilgili en sert eleştirileri yaparak, ırkçılığa varacak boyutta söylemlerde bulunan Ümit Özdağ ise, en büyük seçim vaadini "Suriyelileri ülkesine göndermek" üzerine kurgulamıştır (Haberler.com, 2022). Muhalefette durum bu şekilde ilerlerken, hükümetin de daha ılımlı ve halkın isteklerini de gözetken bir söylem değişikliğine gittiği görülmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, özellikle muhalefetin söylemlerine karşılık olarak da "Ülkemize sığınan Suriyelileri asla kovmayacağız" şeklinde bir çıkışta bulunmuş ve Suriyelilerin ne zaman isterlerse ancak kendi istekleri doğrultusunda ülkelerine dönebileceklerini belirtmiştir (BBC, 2022a). Buna rağmen 'gönüllü geri dönüş'

² Bknz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49764598>

adı altında bazı hazırlıklar yapılmakta ve bu insanların ülkelerine geri dönmesi teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Bunlardan özellikle sınır ötesi operasyonları ve sınır hattına kurulan briket evler kayda değer girişimler olarak değerlendirilebilir.

Suriyelilerin toplumsal uyumuna etki eden aktörlerin birbirinden farklı ve çok oluşuna baktığımızda bu konunun ne kadar karmaşık ve uzun soluklu bir durum olduğu rahatlıkla görülmektedir. Tıpkı tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'nin de covid-19 sonrası içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durumların da bir sonucu olarak, Türk halkının toplumsal kabul düzeyi gün geçtikçe azalmaktadır. Burada iki seçenek ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi bu insanların kalıcılığının kabul edilip, bu durumun toplumsal etkilerini en aza indirecek şekilde aksiyon alınması; ikincisi ise 'gönüllü ve onurlu geri dönüşü' sağlamak için Suriye ile karşılıklı iletişimin kurularak bir yol haritası belirlenmesidir.

IV. TOPLUMSAL UYUMUN ÖNÜNDEKİ ENGELLER VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Göçmenlerin toplumsal uyumunu etkileyen dil, din, kültür ve eğitim gibi pek çok parametre bulunmaktadır. Nitekim geçici koruma altındaki Suriyelilerin Türk toplumuna uyumu konusunda da bu parametrelerin oldukça etkili olduğu söylenebilir. Ancak bu değişkenlerden bazıları toplumsal uyumu kolaylaştırıcı yönde bir etki yaratırken, bazıları ise zorlaştırmaya yönelik etkiler ortaya koymuştur.

Suriyelilerin toplumsal uyumunu etkileyen en önemli etken olarak 'dil bilmemek' konusu ortaya çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak ilk etapta insanların acil ihtiyaçlarını da giderebilmek için hemen her türlü bilgilendirme ve broşürler Arapça hazırlanmış, Arapça bilen insanlar ön saflarda görevlendirilmiş ve ev sahibi toplumdaki da bu konuda destek alınmıştır. Ancak daha sonraları Suriyelilerin kalıcı olmaya başlamasıyla birlikte her yaş grubu için ayrı dil kursları açılmış ve dil konusunda bir seferberlik başlatılmıştır (Özçürümez ve İçduygu, 2020:137-140). Aradan geçen on iki yılın sonunda, özellikle eğitim ve çalışma hayatına katılan büyük bir kesim için dil konusu artık problem olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bunların dışında kalan ve özellikle vaktinin çoğunu evlerde geçiren kadınlar ve yaşlılar ise hala dille ilgili problemler yaşamaktadır.

Toplumsal uyuma etki eden bir diğer parametre ise kültürel farklılıklardır. Tarihsel bağlar gereği eskiden bir arada yaşamış iki toplum olan Türk ve Suriye halkının arasında, artık kültürel anlamda çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Özellikle Suriyeli nüfusun yoğun olarak bulunduğu sınır illerinde yaşayan ev sahibi toplum bu konuda duyduğu rahatsızlığı her fırsatta dile getirmektedir (Ağcadağ Çelik, 2021:4812). Türk toplumunda bulunmayan "çok eşlilik" durumunun Suriyelilerin toplumsal ve kültürel yaşantısında normal olarak görülmesi toplumsal sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Öyle ki, sınır illerinde boşanma oranlarının artması, erken yaşta evlilik ve cinsel istismar gibi konular bu duruma bağlanmaktadır, ancak bu söylemler kanıtlanmaya muhtaçtır (Erdoğan, 2018: 96-97). Bu konuyla ilgili Suriyeliler Barometresi 2020'den çıkan en çarpıcı sonuç özellikle sınır illerinde toplumsal kabul düzeyinin metropoller ve diğer illere kıyasla daha düşük olduğudur. Önyargıları kırmak adına kullandığımız "tanırsan seversin" söyleminin burada ayrışmaya neden olduğu ortaya konulmuştur (Erdoğan, 2021: 96). Normal şartlar altında kültürel olarak Suriyelilerle benzer özelliklere sahip ve akrabalık bağları da bulunan bu illerde yaşayan insanların daha toleranslı olması beklenirken, kalıcılık süresi uzadıkça yerel halkın toplumsal kabul düzeyinin gün geçtikçe daha da düştüğü görülmüştür.

Toplumsal uyumun önünde sorun olarak duran son konu başlığı ise eğitimidir. Burada ilk olarak Suriyelilerin okuma-yazma bilme oranları ve eğitim seviyelerinin düşük oluşu ile karşılaşılırken; ikinci olarak ise Suriyeli çocukların eğitim hayatına katılma oranlarının düşüklüğü göze çarpmaktadır. Özellikle burada doğan ve okul çağında olan çocukların eğitim alması, bu insanların toplumsal uyumunu kolaylaştırıcı bir unsur olabileceken, pek çok çocuk ailesine destek olmak için çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle de eğitim sisteminin dışında kalarak ev sahibi toplumla sınırlı bir iletişime sahip olabilmektedirler (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 166). Din konusu ise birleştirici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Suriye'deki krizin başından beri 'din kardeşi' ve 'Ensar' gibi ifadelerle ev sahibi toplumun Suriyelileri kabul etmesi ve sonrasında yardım etmesi sağlanmıştır. Çoğunluğu Müslüman olan Suriyelilerin dinlerini daha rahat yaşayabildikleri için Türkiye'de yaşamaktan memnun oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Toplumsal uyuma engel olan bütün bu parametreler, Suriyelilerin yerel toplumla arasına sosyal mesafe koymasına ve böylece daha kapalı bir toplumsal yaşam sürülmesine neden olmaktadır. Buna karşılık bazı Avrupa ülkelerinde göçmenlere yönelik 'yerleştirme politikası' uygulanmaktadır. Bu politikanın önemi ise gettolaşmanın önüne geçerek, göçmenlerin ülke geneline eşit bir şekilde dağıtılmasını sağlamasından gelmektedir (Erdoğan, 2021: 46). Böylece ev sahibi toplum ile göçmenlerin kaynaşması sağlanacak ve toplumsal kabul düzeyi artacaktır. Ancak Türkiye'de bu tarz bir yöntem izlemek için geç kalınmış ve Suriyeliler kontrolsüz bir şekilde 81 il genelinde yerleşmeye başlamıştır. Bununla birlikte Suriyeli nüfus yoğunluğunun yaşandığı belli başlı şehirler de bulunmaktadır. Şüphesiz ki bu konuda en büyük etki 'istihdam fırsatları'na ait olmakla beraber, sınır illerinin de Suriye'ye yakınlık sebebiyle tercih edildiği düşünülmektedir. Nitekim aşağıdaki şekilde de bu bilgilerin sayısal yansımalarını görebilmek mümkündür. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerdeki yoğunluklar istihdam

olanaklarıyla açıklanabilirken, Hatay, Gaziantep ve Urfa gibi illerdeki yoğunluklar ise Suriye'ye yakınlıkları ile anlamlandırılabilir.

Şekil 1. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 İle Göre Dağılımı

Kaynak: (T.C. Göç İdaresi Başkanlığı)

Suriyelilerin, toplumsal uyumuna engel olan belki de en mühim konu sahip oldukları 'geçici koruma statüsü'dür. Bu statü değişmedikçe toplumsal uyumun varlığından ya da kalıcılığından bahsetmek oldukça zordur. Çünkü Bakanlar Kurulu kararı ile verilen bu statü, 2019 yılında yapılan değişiklikle birlikte Cumhurbaşkanı'nın yetki alanına dâhil edilmiş ve geçici koruma statüsünün verilmesi, kaldırılması veya kesintiye uğraması da yine Cumhurbaşkanı'nın kararıyla gerçekleşecek bir durum haline gelmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 2014: 6205). Her ne kadar Geçici Koruma Yönetmeliği ile 'geri göndermeme' ilkesi garanti altına alınmış olsa da, bu konudaki istisnai durumları belirleyecek olan İçişleri Bakanlığıdır. Cumhurbaşkanı ise, burada en geniş yetkilerle donatılmış tek karar verici konumunda bulunmaktadır. Bu yönetmelik, Suriyelilere temel pek çok hakkı (eğitim, sağlık vb.) sağlıyor olmasına rağmen; Türk vatandaşlığına başvuru hakkı vermemektedir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, t.y.b). Geçici Koruma Yönetmeliği, Suriye'deki duruma acil bir yanıt olarak ve adından da anlaşılacağı üzere geçici bir dönem için oluşturulmuştur. Bu nedenle hem yerel halkın hem de göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak konusunda yetersiz kaldığı durumlar bulunmaktadır. Nitekim YUKK için de aynı şeyi söylemek mümkündür; ancak zamanla yapılan değişikliklerle kanunda açık olarak görülen kısımlar iyileştirilmeye çalışılmaktadır.³

Tablo 4. Türkiye'deki Suriyelilerin savaş bittikten sonra ülkelerine geri dönmeleri konusunda düşünceniz nedir?

Sıra No.		2017		2019		2020	
		#	%	#	%	#	%
1	Hiçbiri geri dönmez.	793	38,0	1106	48,7	1070	47,4
2	Bir kısmı dönse bile büyük bölümü Türkiye'de kalır.	679	32,5	674	29,7	744	32,9
3	Yarısı döner, yarısı ise Türkiye'de kalır.	238	11,4	203	8,9	247	10,9
4	Çoğunluğu geri döner, yarısından azı Türkiye'de kalır.	189	9,0	145	6,4	103	4,6
5	Tamamı geri döner.	-	-	42	1,8	53	2,3
6	Tamamına yakını geri döner, çok azı Türkiye'de kalır.	141	6,7	63	2,8	-	-
7	Diğer	-	-	-	-	1	0,1
	Fikrim yok/cevap yok	49	2,4	38	1,7	41	1,8
	Toplam	2089	100,0	2271	100,0	2259	100,0

Kaynak: (Erdoğan, 2021: 135)

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, ev sahibi toplumun Suriyelilerin ülkelerine geri döneceklerine dair inançları oldukça zayıflamış durumdadır. Bu nedenle toplumda huzursuzluk ve endişe hali hâkimdir. Şüphesiz bu huzursuzluğun en büyük nedeni özellikle son dönemde muhalefet partilerinin bu konuyu gündemde tutmak için attıkları adımlardır. Siyasetin ana gündem maddelerinden biri haline gelen 'Suriyeliler', genel seçime giden süreçte

³ Bknz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> (Burada 2016, 2017, 2018 ve 2019 yılında kanunda yapılan güncellemeleri görmek mümkündür.)

tartışılacak konu başlıklarından biri olmaya devam edecektir. Ancak bu durumun hem Suriyeliler hem de ev sahibi toplum için faydadan çok zarar getirecek bir süreç ortaya çıkartabileceği unutulmamalıdır. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yakın zamanda Suriye devleti ile ilişkileri kast ederek "Devletlerarasında hiçbir zaman siyasi diyalog veya diplomasi kesip atılamaz (BBC, 2022b)" şeklindeki açıklaması, özellikle Suriyelilerin gönüllü geri dönüşünü sağlamak ve Suriye ile ilişkileri yeniden normalleştirmek için bazı adımların atıldığını göstermektedir. Cumhurbaşkanı burada özellikle Suriye'nin devlet bütünlüğünden yana olduklarını ve mücadelenin terör unsurlarıyla olduğunu belirtmektedir. Böylece ılımlı açıklamalarla birlikte, Suriye politikasında bir söylem değişikliğine gidildiği söylenebilir.

Emel Topçu (2020: 32), her ülkenin kendi mikro sosyal uyum göstergelerini kendisinin geliştirmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, Suriyelilerle yaşadığı uzun soluklu deneyim sayesinde daha kapsamlı, uygulanabilir ve kalıcı göç ve uyum politikaları geliştirme şansı elde edebilir. Buna ek olarak, Suriyelilerle ilgili güncel durum göz önünde bulundurulduğunda toplumsal uyumun kısa bir zaman içerisinde gerçekleştirilmesinin çok da mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü uyum, ancak her iki toplumun da isteği ve çabasıyla gerçekleşebilecek bir süreçtir ve burada ev sahibi toplumun bu konudaki isteksizliği en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

V. SONUÇ

Toplumsal uyum, ev sahibi toplum ve göçmenlerin birlikte bir yaşam inşa edebilmesi için kritik öneme sahip bir konudur. Bu doğrultuda, Suriye'deki kriz nedeniyle Türkiye'ye sığınan ve yaklaşık on iki yıldır burada hayatını devam ettiren Suriyeliler için uzun zamandır toplumsal uyum çalışmaları yürütülmektedir.

Literatürde uyumla ilgili bir kavram karmaşası bulunmakla birlikte, uyumla ilişkili başka kavramlarda kullanılmaktadır. Ancak YUKK'de uyum iki taraflı bir harmonizasyon süreci olarak ele alınmış ve böylece her iki tarafında rızasını içermektedir. Toplumların kendi kültürel ve kimlikli kodlarını koruması ve kültürel etkileşim üzerine kurgulanan 'uyum' konusu, ne yazık ki Türkiye'de istenilen seviyede değildir. Her ne kadar ev sahibi toplumda çok büyük tepkiler görülmemiş olsa da, bu konuya tahammül edilmesi gereken bir süreç olarak yaklaşıldığı görülmüştür. Nitekim Suriyeliler kendilerine tanınan yasal statü gereği, geçici koruma altındaki Suriyeliler olarak adlandırılmakta ve bu statüden, var olan durumun geçici bir süreç olduğunun devlet tarafından da en başından kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hem ev sahibi toplum hem de devlet tarafından geçici olarak görülen bu süreç hala devam etmektedir. Bu nedenle Suriyelilerin toplumsal uyumu ve ev sahibi toplumun toplumsal kabulü, birlikte bir yaşam için gerekli ön koşullardır. Ancak özellikle covid-19 sonrası ekonomide yaşanan daralmanın da etkisiyle, ev sahibi toplumun toplumsal kabul düzeyi ciddi bir düşüş göstermiştir. Buna karşılık Suriyelilerin bir gün kendi ülkelerine dönecekleri yönündeki inanç da iyice zayıflamıştır. Bütün bunların sonucunda, Suriyeliler artık siyasi bir konu haline gelmiş ve özellikle muhalefet tarafından seçim malzemesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Buna karşılık hükümet ise, Suriye ile diplomatik ilişkilerin yeniden tesisi konusunda yeşil ışık yakarak Suriyelilerin gönüllü geri dönüşüyle ilgili teşviklerin yapıldığını dile getirmeye başlamıştır. Toplumsal uyumun üzerinde etkisi olan dil, din, eğitim ve kültür gibi pek çok alan bulunmaktadır. Ancak bunların çok daha ötesinde konu toplumsal kabule bağlanmaktadır. Muhalefetle birlikte hükümet de üstü kapalı bir şekilde söylem değişikliğine gitmeye başlamıştır. Şüphesiz ki muhalefetin konuyu ele alış biçimi hükümetin politika uygulamalarının şekillenmesine neden olmuştur.

Bu çalışmada toplumsal uyumun geçici koruma yönetmeliği ile sağlanmasının mümkün olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu sorunsal hem sosyolojik hem ekonomik hem de hukuksal açıdan ele alındığında toplumsal uyumun iki taraflı ve uzun süreçler sonucunda ulaşılan bir durum olduğu ortaya çıkmıştır. Bu konu sosyolojiktir çünkü direkt olarak insan topluluklarıyla ilgilidir. Yine bu konu ekonomiyle de oldukça ilgilidir, çünkü Suriyeliler hem devlet ekonomisine yük olarak görülmekte hem de covid-19 sonrasında başlayan ekonomik daralma döneminde bir toplumsal tehdit unsuru olarak kabul edilmektedir. Son olarak konu hukuksaldır, çünkü Suriyelilerin sahip olduğu geçici koruma statüsü ve bunun sağladığı haklar toplumsal uyumu doğrudan etkilemektedir. Geçici koruma yönetmeliği ve Suriyelilerin sahip olduğu yasal statü, ev sahibi toplumda hala geçici bir süreç algısı oluşturmakta ve bu durum da toplumsal uyumun önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Suriyelilerin sahip olduğu yasal statü değiştirilmediği müddetçe toplumsal uyumla ilgili yapılan çalışmalar anlamsız kalmaya mahkûmdur. Geçici koruma statüsüyle toplumsal uyumu sağlamak oldukça zordur, çünkü bu statünün insanların aklında hala bir 'geçicilik' durumu oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın kararıyla bu statünün kaldırılması ve bu insanların şu anda sahip oldukları bütün haklarını kaybetmesi an meselesidir. Buna ek olarak, iç politikadaki konjonktürün de etkisiyle Suriyelilerin yasal statülerinin değişmesi beklenmemekte; aksine Suriyelilerin ülkelerine geri dönmeleri hususunda yeni politika arayışları devam etmektedir. Bütün bu etkenler beraber değerlendirildiğinde hem ev sahibi toplumun hem de Suriyelilerin toplumsal uyum konusunda çaba göstermelerini beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y. (2018). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ağcadağ Çelik, İ. (2021). Suriyelilerin Sınır Kentlerdeki Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi Cilt 17, Sayı 37*, 4784- 4823.
- Akıncı, B., Nergiz, A., & Gedik, E. (2015, Temmuz-Aralık). Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, s. 58-83.
- BBC. (2022a). "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Ülkemize sığınan Suriyelileri asla kovmayacağız". [Erişim:06.03.2023, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61381855>]
- BBC. (2022b). "Erdoğan'dan Suriye açıklaması: Devletler arasında hiçbir zaman siyasi diyalog veya diplomasi kesip atılamaz". [Erişim:06.03.2023, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c72kg1416w2o>]
- Bolgün Cemre, U. G. (2020). Birlikte Yaşamak Mümkün Mü?: Okur Yorumlarında "Suriyeli Sığınmacı" Söyleminin İnşası. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 18 (1)*, 250-269.
- Çakırer Özservet, Y. (2015). Modern Göçebeler Olarak Göçmenler, Mekân ve Şehre Uyum. *Sosyoloji Divanı Yıl 3, Sayı 6*, 41-54.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2020). *Yabancıların Çalışma İzinleri*. [Erişim:06.03.2023, <https://www.csgb.gov.tr/media/87487/yabanciizin2020.pdf>]
- Erdoğan, M. M. (2018). *Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2021). *Suriyeliler Barometresi 2020: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.
- Fielden, A. (2008). *Local integration: an under-reported solution to protracted refugee situations*. Switzerland: The UN Refugee Agency.
- Güler, H. (2020). Göç ve entegrasyon: Türkiye'de "uyum" ama nasıl? *KAÜİİBFD Cilt 11, Ek Sayı 1*, 245-268.
- Haberler.com. (2022) "Suriyeli gençten "Sizi ülkenize göndereceğiz" diyen Ümit Özdağ'a tek kelimelik yanıt: İnşallah". [Erişim:06.03.2023, <https://www.haberler.com/politika/zafer-partisi-genel-baskani-umit-ozdag-in-sizi-14832965-haberi/>]
- Habertürk. (2021) "CHP Lideri Kemal Kılıçdaroğlu: İktidarımızda Suriyeli misafirlerimizle helallesip iki yılda memleketlerine uğurlayacağız". [Erişim:06.03.2023, <https://www.haberturk.com/chp-lideri-kemal-kilicdaroglu-iktidarimizda-suriyeli-misafirlerimizle-helallesip-iki-yilda-memleketlerine-ugu-3136371>]
- Kaya, A. (2014). Türkiye'de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmiş Dönük Bir Bakış. *İdealkent Sayı 14*, 11-28.
- Özçürümez Saime, İ. A. (2020). *Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Saygın Sezel, H. D. (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 10(3)*, 312-333.
- Sözcü. (2022) "Kılıçdaroğlu'ndan Suriyelilerin gönderilmesiyle ilgili açıklama: Tüm adımlar hazır". [Erişim:06.03.2023, <https://www.sozcu.com.tr/2022/gundem/kilicdaroglundan-suriyelilerin-gonderilmesiyle-ilgili-aciklama-tum-adimlar-hazir-7242832/>]
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2013). *Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saha Araştırması Sonucu*.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2013) *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*. [Erişim:06.03.2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>]
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2014) *Geçici Koruma Yönetmeliği*. [Erişim:06.03.2023, <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/evraklar/mevzuat/Gecici-Koruma.pdf>]
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (2023) *Geçici Koruma*. [Erişim:06.03.2023, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>]
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.a). *Uyum Hakkında*. [Erişim:06.03.2023, <https://www.goc.gov.tr/uyum-hakkında>]
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.b). *Geçici Koruma Yönetmeliğinin Getirdiği Yenilikler*. [Erişim:06.03.2023, https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gk_yon_getirdigi_yenilikler.pdf]
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. (t.y.c). *Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler*. [Erişim:06.03.2023, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altındaki-suriyeliler>]
- Topçu, E. (2020). Göç Bağlamında Toplumsal Uyum Göstergeleri. *Aksaray İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Cilt 12, Sayı 1*, 23-34.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM). (t.y.). *Göç Terimleri Sözlüğü*. Uluslararası Göç Örgütü.

Araştırma Makalesi - Research Article

Kentsel Tarımın Bibliyometrik Analizi ve Coğrafya Bilimindeki Yeri

Bibliometric Analysis of Urban Agriculture in Geography Science

Deniz Ateş^{1*}, Harun Tunçel²

Geliş / Received: 11/07/2023

Revize / Revised: 19/10/2023

Kabul / Accepted: 19/10/2023

ÖZ

Birleşmiş Milletler'in (2023) raporuna göre 2030 yılına kadar yaklaşık 6 milyar nüfusun kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Böylece artan nüfusun gıda ihtiyacı için kentsel tarımın önemi, avantajları, dezavantajları, geleceği ve sürdürülebilirliği hakkında tartışmalar söz konusudur. Türkiye'de kentsel tarım konusu Peyzaj Mimarlığı, Şehir ve Bölge Planlama, Ziraat Mühendisliği vb. gibi alanlarda çalışılmıştır ancak Coğrafya biliminde yeteri kadar ilgi görmemiştir. Çalışmanın amacı WOS veri tabanında, "kentsel tarım" ve "coğrafya" kelimelerinin yer aldığı makalelerin incelenerek kategori ve temaları belirlemek ve bu kavramlara ilişkin gelecek araştırma yönelimlerine katkı sağlayacak bir zemin hazırlamaktır. Bu makale, diğer çalışmalardan farklı olarak coğrafya biliminde kentsel tarım konusunu bibliyometrik analiz bağlamında ele alan ilk çalışmadır. Çalışmada, coğrafya alanında kentsel tarım konusunu ele alan akademik yayınlar Web of Science Core Collection veri tabanında taranmıştır. Bu veri tabanında 10 Nisan 2023 tarihinde "urban agriculture" and "geography" anahtar kelimesi ile sorgulama yapılmıştır. Yapılan sorgulama sonucunda 129 yayına ulaşılmıştır. Bunlar arasında yayın türü olarak "makale" ve "tüm yıllar" seçilerek filtreleme yapılmıştır. Filtrelemeden sonra ulaşılan 114 makale içerik analizi ile incelenmiş, analiz sonucunda farklı temalardan oluşan üç dönem oluşturulmuştur. Kentsel tarım konusu 2005 öncesi dönemde tanıtma-tanıtım niteliğinde iken, 2005-2015 döneminde tanımlama ve 2015 sonrası dönemde ise eleştirel bir boyuta dönüşmüştür. Yayın miktarı 2018 yılına kadar artarken, Covid-19 sebebiyle gündem değişmiştir. İlerleyen dönemlerde bu konudaki çalışmaların artacağı öngörülmektedir. Sonuç olarak bu makalede, coğrafya alanında kentsel tarım konusunu ele alan makalelerin geçmişten günümüze gelişimi, ele alınan kategoriler ve temalar, kentsel tarım ve coğrafya arasındaki ilişkinin coğrafyacılar tarafından nasıl ele alındığı, kentsel tarım konusunda en üretken ülkeler ve yıllara göre yayın miktarları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler- Gıda Coğrafyası, Kentsel Tarım, Bibliyometri, Tematik Analiz

ABSTRACT

According to the United Nations (2023) report, it is estimated that approximately 6 billion people will live in cities by 2030. Thus, there are discussions about the importance, advantages, disadvantages, future, and sustainability of urban agriculture for the food needs of the increasing population. In Turkey, urban agriculture has been studied in fields such as Landscape Architecture, Urban and Regional Planning, Agricultural Engineering, etc., but it has

¹ Sorumlu yazar iletişim: denzates26@gmail.com (<https://orcid.org/0000-0002-8373-7328>)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Programı Öğrencisi, Bilecik, Türkiye

² İletişim: harun.tuncel@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0003-1304-7177>)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bilecik, Türkiye

*Bu makale "Gıda Coğrafyası Açısından Kent İçi Tarım: Eskişehir Örneği" konulu doktora tezinden üretilmiştir.

not received enough attention in Geography. The aim of this study is to determine the categories and themes by analysing the articles containing the words “urban agriculture” and “geography” in the WOS database and to prepare a ground that will contribute to future research orientations towards this concept. Unlike other studies, this article is the first study that deals with geography and urban agriculture in the context of bibliometric analysis. In the study, academic publications on urban agriculture in the field of geography were scanned in the Web of Science Core Collection database. This database was searched on 10 April 2023 with the keywords “urban agriculture” and “geography”. As a result of the query, 129 publications were reached. Among these, “article” and “all years” were selected as the type of publication and filtered. After filtering, 114 articles were analysed by content analysis and then three periods consisting of different themes were formed. While the subject of urban agriculture was of an introductory nature in the period before 2005, it turned into a definition in the 2005-2015 period and a critical dimension in the post-2015 period. While the number of publications increased until 2018, the agenda changed due to Covid-19. However, it is predicted that studies on this subject will increase in the future. As a result, in this article, the development of articles on urban agriculture in the field of geography from past to present, the categories and themes addressed, how the relationship between urban agriculture and geography is handled by geographers, the most productive countries in the field of urban agriculture and the number of publications by years were determined.

Keywords- Food Geography, Urban Agriculture, Bibliometrics, Thematic Analysis

I. GİRİŞ

Kentsel tarım kavramına ilişkin farklı bakış açılarına göre çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır. Mougeot’a göre kentsel tarım, yerleşimlerin içinde ve çevresinde büyük ölçüde kaynakların kullanımıyla ve dönüştürülmesiyle gıda ve ilişkili gıda dışı ürünlerin üretilmesi, dağıtılması ve pazarlanması ile ilgili bir endüstridir. Kentsel tarımın temel yapı taşları; ekonomik faaliyetin türü, gıda ve gıda dışı ürün kategorileri, alanın kentsel konumu, alanın tipi, ürünün varış yeri, üretimin ölçeğidir. Kentsel alanda yapılan tarımsal faaliyet ile kırsal alanda yapılan tarımsal faaliyetin arasındaki en önemli farkın, kentsel tarımın kentin ekolojik ve ekonomik sistemleriyle bütünleşmesi olarak ifade edilmektedir (Mougeot, 2000).

Bir başka yayında kentsel tarım, “kentlerde ve çevresinde yoğun bitki yetiştiriciliği ve hayvancılık yoluyla gıda ve diğer ürünlerin yetiştirilmesi, işlenmesi ve dağıtımı” olarak tanımlanmıştır (Brown ve Carter, 2003).

Kırsal sosyolog olan Zeeuw’a göre; kentsel tarım, kent ve çevresindeki alanlarda gıda ve diğer kullanımlar için çeşitli mahsullerin yetiştirilmesi ve hayvancılıktan oluşan tarımsal üretim, tarımsal ürünlerin ilgili nakliyesi, işlenmesi, pazarlanması ve kentsel çiftçiler tarafından sağlanan su, depolama, agroturizm, kentsel yeşillendirme ve peyzaj yönetimi gibi tarım dışı hizmetler olarak tanımlanmaktadır. Kent tarımını kırsal tarımdan ayıran en çarpıcı özellik, kentsel konumu değil, kentsel sistemle iç içe olması ve onunla etkileşim içinde olması gerçeğidir. Bu tür bağlantılar, kent sakinlerinin işçi olarak kullanılmasını, organik atıkların kompost olarak veya kentsel suların sulama için kullanılması gibi tipik kentsel kaynakların kullanımını, kentli tüketicilerle doğrudan bağlantıları, kentsel ekoloji üzerindeki doğrudan olumlu ve olumsuz etkileri, kentsel yaşamın bir parçası olmayı içermektedir (de Zeeuw, 2004).

Kentsel tarımda önemli girişimler ile bilinen Küba’da kentsel tarım, genellikle agroekolojik çiftçiliğin gıda üretiminde petrolden üretilen girdilere olan ihtiyacı nasıl aşabileceğinin bir örneği olarak tanımlanmaktadır (Cederlof, 2016).

FAO’ya göre kentsel tarım, şehir içindeki ve çevresindeki boş arsa, bahçe, kenarlık, balkon, konteyner gibi küçük alanlarda gıdanın, küçükbaş hayvan ve süt ineklerinin, kendi tüketimi veya mahalle pazarlarında satmak için yetiştirildiği alanlar olarak tanımlanır. Kentsel tarım, kent sakinleri için gıda ve gelir kaynağı sağlayabilen bir faaliyet olarak görülmektedir (FAO, 2020).

ABD Çevre Koruma Ajansına göre; bir kentsel çiftlik, gıdanın kentsel alanda yetiştirildiği, üretildiği ve kentsel alandaki tüketicilere pazarlandığı yerel bir gıda sisteminin parçasıdır. Kentsel çiftçilikte aynı zamanda hayvancılık, arıcılık, akuakültür üretimleri de görülmektedir. Kentsel tarım, bir üreticinin tüketiciye olan coğrafi yakınlığı, sürdürülebilir üretim ve dağıtım uygulamaları açısından karakterize edilmektedir. Kentsel çiftlikler, kâr amacı gütmeyen bahçeler ve kâr amaçlı işletmeler dahil olmak üzere çeşitli biçimlerde olabilmektedir. İş, mesleki eğitim ve sağlık eğitimi sağlayabilir ve yerel olarak yetiştirilen, taze ürünler ve diğer ürünleri sağlayarak toplum için daha iyi beslenmeye ve sağlığa katkıda bulunabilirler (USEPA, 2011:3). Küçük kentsel çiftlikler, konut sitelerinde gıda üretimi, arazi paylaşımı, çatı bahçeleri ve arı kovanları, okul bahçesi seraları, sözleşmeli üretim

bahçeleri, kamusal alanda gıda üretimi, gerilla bahçeciliği, hobi bahçeleri, balkon ve pencere kenarı sebze yetiştiriciliği ve diğer girişimleri içermektedir (Mougeot, 2000; Redwood, 2009; Hou vd., 2009; Tornaghi, 2014).

Kent çevresi tarımı genellikle bir kasaba veya şehrin eteklerinde yapılan tarımı ifade eder, ancak kent ve kent çevresinin sınırını ayırt etmek şehirlerin yapısına, büyüklüğüne ve yayılışına göre değişiklik göstermektedir. Şehirler büyüdükçe, nasıl uygulandığını etkileyen belirli faktörler değişmekte ve çevrenin nasıl kentleştiğine bağlı olmaktadır. Genel olarak, kentsel tarım içinde bulunduğu ortamın bir sonucu olarak şekillenen belirgin bir kentsel geçim kaynağı olarak düşünmek faydalı olacaktır. Bu, kentli yetiştiricilerin üretim ve değişim pratiklerini kentsel süreçlere ve kişisel tercihlere bağlı olarak bütünleştirdikleri ve şekillendirdikleri anlamına gelmektedir. Örneğin, kent çiftçileri ürünlerini dağıtmak için birden fazla ve çeşitli dağıtım araçlarıyla ilişkiler geliştirebilir ve sonuç olarak çeşitli pazar türlerine erişebilirler. Enformel bir kentsel geçim kaynağı olarak bu, yetiştiricinin dahil olduğu birkaç gelir getirici faaliyetten biri olmaktadır. Buna ek olarak, çevreyle bütünleşen bir uygulama olarak, kentsel yetiştiriciler genellikle şehir çöplüklerinden gelen kompost veya besin açısından zengin ancak bakteri yüklü atık su gibi kentsel doğal kaynakları üretken girdiler olarak kullanabilmektedir (White ve Hamm, 2014).

Bu çalışmada kentsel tarım konusunu ele alan makalelerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bibliyometri, bilimsel çalışmaların sayısal verileri ve istatistiksel yöntemlerle analiz edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu analiz yöntemi, bireysel araştırmacıları, araştırma gruplarını, ülkeleri, kurumları veya dergilerin etkilerini değerlendirmek için kullanılan kalitatif ve kantitatif bir yöntemdir (Krauskopf, 2018). Bu makalede, dünyada kentsel tarım ve coğrafyayı ilişkilendirilen çalışmaları tespit etmek ve analiz etmek için bibliyometrik analize ihtiyaç duyulmuştur. Ülkemizde kentsel tarım alanında yapılan çalışmalar daha çok Peyzaj Mimarlığı, Şehir ve Bölge Planlama, Ziraat Mühendisliği vb. gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Coğrafya alanında yapılan yayınların ise azlığı dikkat çekmektedir. Coğrafya alanında yapılan yayınlar arasında ilk olarak; Tümertekin (1982)'in "Ekonomik Coğrafya" adlı kitabında şehir tarımından ticari bahçe ve meyve tarımı olarak bahsedilmiş ve şehir tarımına ilişkin birtakım açıklamalar yapılmıştır. Ekonomik Coğrafya adlı kitabın daha sonraki genişletilmiş baskılarında Tümertekin ve Özgüç (1997 ve 2013) şehir tarımı konusunu birlikte ele almış ve daha ayrıntılı bir şekilde açıklamışlardır. Bir başka yayın olan Kapan ve Öztoprak'ın (2020), "Dünya ve Türkiye'den Örneklerle Kentsel Tarım" adlı kitap bölümü çalışmasında ise bazı kentsel tarım örnekleri incelenmiştir.

Bu çalışma, kentsel tarım ve coğrafya ilişkisine odaklanarak Web of Science veri tabanında taranan araştırma makaleleri üzerinden bir çerçeve sunmaktadır. Çalışma kapsamında kentsel tarım ve coğrafya anahtar kelimelerinin bir arada kullanıldığı makalelerde nasıl ele alındığı, bugüne kadar yapılan çalışmaların kronolojik gelişimi, konu üzerinde ele alınan kategori ve temalar incelenmiştir. Bu çalışma, diğer çalışmalardan farklı olarak coğrafya ve kentsel tarım konusunu bibliyometrik analiz bağlamında ele alan ilk çalışmadır. Elde edilen bulgulara göre literatürdeki mevcut kentsel tarım eğilimleri ve coğrafya ile ilişkilendirilen temalar belirlenmiştir. Böylece bu çalışma ile coğrafyacılar açısından, kentsel tarım ile ilgili nasıl çalışmaların yapılabileceği konusunda araştırmacılara yol göstermesi umulmaktadır.

II. ARAŞTIRMA SORULARI

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

- 1- Kentsel tarım konusunda en üretken ülkeler hangileridir ve yıllara göre yayın miktarı nasıl değişmektedir?
- 2- Kentsel tarım konusunu coğrafi bakış açısıyla ele alan makalelerin geçmişten günümüze gelişimi nasıldır?
- 3- Kentsel tarım konusunu coğrafi bakış açısıyla ele alan makalelerin içerik ve kapsamlarına göre kategorileri ile temaları nelerdir?
- 4- Kentsel tarım ve coğrafya arasındaki ilişki çoğunluğu coğrafyacı olan yazarlar tarafından nasıl ele alınmıştır?

III. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada bibliyometrik analiz yöntemi, coğrafya araştırmalarında kentsel tarımın mevcut durumunu incelemek için kullanılmıştır. Yayın bilgileri Web of Science (WOS) veri tabanından temin edilmiştir. Bu veri tabanı, yüksek kalite endeksi ile tüm bilim alanlarından yayınlara erişim sağlamaktadır (Ellegaard ve Wallin, 2015; Shah vd., 2019). WOS, araştırmacılara farklı disiplinlere ait geniş kapsamlı bir veri içeriği sunan önemli bir veritabanıdır (Li vd., 2018). Buna benzer pek çok veri tabanı bulunmakla birlikte WOS, yaygın olarak kullanılan bibliyometrik veri tabanlarının başında yer almaktadır (Thompson, 2018). WOS, araştırmacılara analiz yapmada büyük kolaylıklar sağlaması ve sosyal bilimler alanında çok sayıda dergiyi kapsamına alması nedeniyle bibliyometrik çalışmalarda sıklıkla tercih edilmektedir (Demir ve Erigüç, 2018). Bu sebeple bu çalışmada sadece WOS veri tabanından elde edilen veriler kullanılmıştır.

Çalışmada, coğrafya ve kentsel tarım anahtar kelimesini birlikte ele alan makaleler Web of Science Core Collection veri tabanında taranmıştır. Yapılan tarama işlemi sırasıyla şu şekilde gerçekleştirilmiştir;

1. Web of Science Core Collection veri tabanında 10 Nisan 2023 tarihinde; “urban agriculture” and “geography” şeklinde her iki kelime tırnak içinde ve ortaya AND tarama operatörü kullanılarak kalıp halinde yazılmış ve “All fields” olarak belge araması yapılmıştır. AND yazılmasının sebebi her iki anahtar kelimenin de birlikte kullanıldığı çalışmaları bulmak içindir.
2. Arama sonucunda 129 adet bilimsel çalışmaya ulaşılmıştır.
3. Daha sonra belge türü olarak “Article” ve yıl olarak “Tüm yıllar” seçilerek filtreleme yapılmış, makale türünde olmayan kitap bölümü veya kitap incelemesi türündeki çalışmalar otomatik olarak elenmiştir.
4. Filtreleme sonucunda 12 kitap bölümü elenmiş ve geriye 117 makale kalmıştır.
5. Sonraki aşamada 117 makalenin özet ve yöntemleri okunmuş, içerikleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur.
6. Son olarak kentsel tarım ve coğrafya ile ilişkili olmayan 3 makale liste dışında tutulmuştur.

Elenen makaleler:

-Medici vd. (2019) tarafından yapılan “Prediction of contaminant transport in fractured carbonate aquifer types: a case study of the Permian Magnesian Limestone Group (NE England, UK)” adlı çalışmada kırık karbonat akifer tiplerinde kirletici taşınımının tahmini incelenmiştir. Çalışma kentsel tarım ile ilişkili olmadığı için elenmiştir.

-Napoletano vd. (2019) tarafından yapılan “Making Space in Critical Environmental Geography for the Metabolic Rift” adlı çalışmada Marx'ın metabolik rift kavramı tartışıldığı belirlenmiş, kentsel tarımla ilişki bulunamadığı için elenmiştir.

-Pinto, (2021) tarafından yapılan “Permaculture as The Foundation of Land Use Planning. Sustainable Development Proposal in Cerro Colorado, Arequipa” adlı çalışma kamu yönetimi ile ilgili bir içeriğe sahip olduğu için elenmiştir.

7. Seçilen 114 makaleye içerik analizi yapılmıştır.

8. Analizde, Mayring (2011)'in 6 aşamalı nitel içerik analiz yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma kapsamına alınan yayımlar geçmişten günümüze kadar tüm yıllarda yayınlanan ve anahtar kelime olarak “coğrafya” ve “kentsel tarım” kavramlarının birlikte kullanıldığı makalelerdir. WOS, araştırma alanı, çalışma türü gibi sonuçların filtrelenmesine izin vermektedir, bu nedenle anahtar kelime araması ve uygulanan filtreler 10 Nisan 2023 itibarıyla öncelikle 129 yayına ulaşılmış, ardından bunlar içerisinde yer alan kitap bölümleri ve içerikleri incelendiğinde kapsamı kentsel tarım ya da coğrafyadan uzak olan çalışmalar kapsam dışında tutulmuştur. Sonuç olarak çalışma 114 makale üzerinden sürdürülmüştür (Tablo 1).

Araştırmanın amacı WOS veri tabanında “coğrafya ve kentsel tarım” anahtar kelimesini birlikte ele alan makalelerin tarihsel gelişimini, mevcut durumunu, araştırma konusundaki eğilimler-farklılaşmaları ve boşluklarını belirlemektir. İndeksleme ve soyutlama WOS veri tabanında belge türü ve yıl parametreleri kullanılarak yapılmıştır. Bu aşamada, yayın türü olarak *makale* ve yıl olarak da *tüm yıllar* seçeneği ile arama yapılmıştır.

Tablo 1. Uygulama aşamaları; yayımların belirlenmesi, taranması ve seçilmesi yayımlar

Belirlenen	<ul style="list-style-type: none">• WOS veri tabanında tespit edilen makaleler• n=129 çalışma
Taranan	<ul style="list-style-type: none">• Filtrelerden sonra;• Elenen: n=12• İncelenmeye devam edilen: n=117
Seçilen	<ul style="list-style-type: none">• Özet ve yöntem okunduktan sonra;• Elenen: n=3• Dahil edilen son makaleler: n=114

Nitel içerik analizi, temalar ve örüntülerin tanımlanması ve kodlamanın sistematik sınıflandırılması aracılığıyla metin verilerinin içeriğinin öznel yorumlanmasına dayanan bir araştırma türü olarak tanımlanmaktadır (Fanh Hsieh ve Shannon, 2005: 1279). Nitel içerik analizi hızlı bir sayısallaştırma eğiliminden kaçınılmazdır, metnin içeriğindeki anlama odaklanmaktadır. Anlamı ortaya çıkarırken de kodlar ve temaları kullanmaktadır. Bu kategorilere göre araştırmanın konusu ile ilgili boyutlar belirlenmekte ve metinden süzülerek alınmaktadır. Mayring'e göre metnin kategorilere bölünmesi, aşamalı ve sistematik olarak incelenmesi anlamına da gelmektedir. Bu sayede metin iyi bir denetimden geçer ve adım adım ilerlendiği için de güçlüdür ve içerik analizi altı aşamadan oluşmaktadır, bunlar; analiz konusu veya sorunun seçimi, kategorileştirme için seçim ölçütlerinin belirlenmesi,

cümle bazında verinin ele alınması: kategorilerin tanımlanması; toplama (tipleştirme), kategorilerin revizyonu, son kez materyali ele alış, yorumlama/ değerlendirilmedi (Mayring, 2011: 117). Bu çalışmada Mayring'in altı aşamalı nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Sonuç olarak 129 çalışmadan sadece "makale" olanlar ayıklanmıştır. Geriye kalan 117 makale Excel'e aktarılmıştır. Daha sonra tüm makalelerin özet, yöntem, başlık ve anahtar kelimeleri okunarak içeriği uygun olmayan makaleler elenmiştir. Seçilen 114 yayın üzerinde nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yapılarak kategori ve temalar oluşturulmuştur. Elde edilen bulgulara göre; makaleler yıllara göre üç döneme ayrılmış ve dönemler de temalara göre yeniden bölümlenmiştir. Analize göre kentsel tarım ve coğrafya ilişkisini ele alan makalelerin geçmişten günümüze nasıl değişime uğradığı belirlenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda ulaşılan bilgiler bulgular bölümünde sunulmuştur.

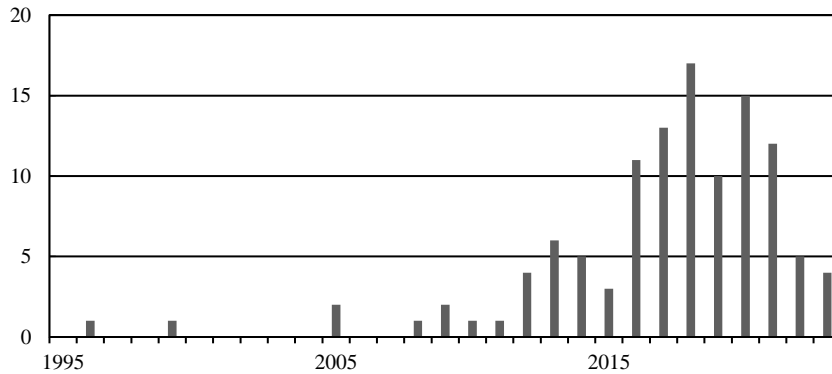
IV. BULGULAR

Bu makalede "kentsel tarım ve coğrafya" anahtar kelimelerinin birlikte kullanıldığı ve WOS'ta yayınlanarak bilim dünyasına kazandırılan makaleler incelenmiştir. Çalışmalar, bibliyometrik analiz ve içerik analizi ile değerlendirildikten sonra elde edilen bulgular bu bölümde sunulmuştur. Bibliyografik verilerin sistematik olarak analiz edilmesiyle, kentsel tarım araştırmalarının gelişimi, coğrafi dağılımı, yayın miktarı ve yazarlar hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. İçerik analizi ile kentsel tarım ve coğrafya anahtar kelimesinin bir arada kullanıldığı makalelerde kullanılan tematik içerik ve metodolojik yaklaşımlar incelenmiştir. Böylece bu çalışma, konuya ilişkin araştırmaların mevcut durumunun bütüncül bir şekilde ele alınmasına katkıda bulunmuştur. Bulgular sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Kentsel tarım konusunda en üretken ülkeler. İncelenen 114 uluslararası çalışmanın arasında en çok yayın yapan ülkeler sırasıyla; ABD (%28), İngiltere (%11), Kanada (%9), Avusturalya (%7), Çek Cumhuriyeti (%7), Almanya (%6), İtalya (%5), diğer (%27). Türkiye ise oransal olarak % 1 yayına sahiptir (Şekil 2). İncelenen 114 makale; 282'si yabancı ve 3'ü Türk yazar olmak üzere toplam 285 yazar tarafından oluşturulmuştur. Yazarların %75'i Coğrafyacısıdır. %25'inin ise Şehir ve Bölge Planlamacı, Sosyolog, Tarım ve Çevre Bilimcileri ve diğer ilişkili mesleklerden olduğu belirlenmiştir. En çok atıf alan yazarlar (minimum 100 atıf) sırasıyla Lucy Jarosz, Chiara Tornaghi, Nathan McClintock, Fiona Haslam Mckenzie, Valeria Pael, Sabine O'hara Etienne C. Toussaint'dır. En çok etkileşime sahip kuruluşlar ise; Washington, Leeds ve Michigan State üniversiteleridir.

Yayın miktarı. WOS'ta söz konusu konuda ilk makale 1996 yılında yayınlanmıştır. Yayın miktarı 1996'dan 2018 yılına kadar giderek artmıştır. Ancak 2019 yılında yayın miktarında azalma görülmüş ve bu şekilde devam etmiştir. Bunun temel sebebi, Covid-19'dan sonra dünya gündeminin değişmesi ile çalışmalarda ağırlıklı olarak pandemi dönemine ilişkin konuların ele alınması söylenebilir. Bu çalışmada değerlendirilen makaleler konularına ve yayın miktarlarındaki yoğunluğa göre üç döneme ayrılmıştır. İlk dönemde çalışmaların %3,5'i, ikinci dönemde %20,18'i, son dönemde ise %76,32'si yapılmıştır. En çok yayın, 2015 sonrası dönemde yapılmıştır. 2018 yılı, 17 makale ile en çok yayın yapılan yıl olarak belirlenmiştir (bkz. Grafik 1). Ekonomik kriz, salgın vb. gibi gıda güvencesi sorunlarının yaşandığı dönemlerde kentsel tarım ve ev bahçeciliği faaliyetlerinde artış olduğu bilinmektedir. Ancak bu faaliyetlerin artışının bilimsel yayınlara yansımaları zaman alabilmektedir. Bu artışın etkilerinin görünür hale gelmesi ile önümüzdeki dönemlerde konuya ilişkin yapılan bilimsel çalışmaların miktarının artacağı yazarlar tarafından öngörülmektedir.

Yıllara Göre Yayın Miktarı

Grafik 1. Web of Science veri tabanında "kentsel tarım" ve "coğrafya" filtresi ile taranan makalelerin yıllara göre miktarı

Kaynak: Web of Science (10.04.2023)

İncelenen makaleler toplamda 59 dergide yayınlanmıştır. Ancak ilk 10 dergiden sonra makale sayısı 1 ve 2'ye düşmektedir. Dergiler arasında en çok tercih edilenin Applied Geography dergisi olduğu belirlenmiştir (bkz. Tablo 2). Belirlenen bu dergilerin söz konusu alanda araştırma ve inceleme yapmak isteyen araştırmacılara önemli bir yol göstereceği düşünülmektedir.

Tablo 2. İncelenen makalelerin en çok yayımlandığı ilk 10 dergi ve sayıları

Dergi	Makale Sayısı
Applied Geography	10
Urban Geography	7
Land Use Policy	6
Sustainability	6
Agriculture And Human Values	5
Geography Compass	5
Social & Cultural Geography	4
Geoforum	3
Journal Of Latin American Geography	3
Local Environment	3

Kaynak: (Web Of Science, 2023)

Belirlenen makaleler konu ve içeriklerine göre incelendiğinde üç farklı döneme ayrılabilir. Bu ayrım aynı zamanda konuya ilişkin uluslararası yazında kronolojik olarak geçmişten günümüze gelişimi, hangi yıllarda hangi konulara odaklanıldığını ortaya koymuştur.

İlk olarak 2005 öncesi dönemde, “kentsel tarım ve coğrafya” anahtar kelimelerinin bir arada kullanıldığı dört makale bulunmaktadır. Konuya ilişkin yapılan ilk makale; Mudimu'nun 1996 yılında yayınladığı ‘Zimbabve, Harare’de kentsel tarım faaliyetleri ve ailenin geçimini sağlamakta kadınların izledikleri stratejiler’i ele alan çalışmasıdır. Bu çalışma, Afrika şehirlerinde geçim sıkıntısı yaşayan ailelerin kentsel tarıma başlaması ve kadınların etkin rolünü incelemektedir. Daha sonra 1999 yılında Şanghay çevresindeki delta ovasında kentsel çevre tarımının gelişimi üzerine fiziki coğrafya ile ilişkili bir makale yapılmıştır. Çalışmada deniz seviyesindeki yükselmeler, sel tehlikesi ve tuzlu suyun oluşturduğu sorunlar değerlendirilmiştir (Chen ve Zong, 1999). 2005 yılına kadar çalışma yapılmamış, bu yılda iki makale yayınlanmıştır. Hovorka, 2005, çalışmasında cinsiyetin kentsel pazar için üretilen gıda maddelerinin miktarını ve türünü açıkça etkilediğini belirtmiştir. WinklerPrins ve Souza (2005) ise, tıpkı bu dönemdeki ilk makale gibi, Brezilya’daki geçim sıkıntısı yaşayan göçmenlerin kentsel alanda geçimini sağlamak için kentsel tarımı seçmesini ele almıştır. Bu dönem, kentsel tarım hakkında yapılan ilk makaleleri içerdiği için konuyu *tanıtma* niteliğinde olduğu söylenebilir.

İkinci dönemi oluşturan 2005-2015 yılları arasında kentsel tarım ve coğrafya kelimelerini birlikte ele alan makalelerin miktarının giderek arttığı ve konularının da çeşitlendiği dikkati çeker. Bu dönemde 23 makale yayınlanmıştır. Yapılan ilk makale 2008 yılında ‘Metropolitan alanlarda gelişen alternatif gıda ağları’ adlı çalışmadır (Jarosz, 2008). Bu makalede kentsel alandaki alternatif gıda ağlarının gelişimi nitel analiz yöntemleri ile incelenmiş, çiftçi ve tüketiciler ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Daha sonra Susan Hanson, şehir tarımı ile doğrudan ilgili olmadan genel olarak insan ve mekân bağlamında kadın girişimciliği incelemiştir, kentsel mekândan da kısaca bahsetmiştir (Hanson, 2009). Bu dönemde yapılan çalışmalar genellikle kentsel tarımın; yoksulluk azaltma amacını ve topluluk bahçeleri arasındaki ilişkisini (Thornton, 2009), kentsel tarımın özellikleri ve zorluklarını (Reynolds, 2010), endüstriyel alanda atık su ile sulanan kent çeperindeki tarım arazileri ve gıda güvenliğini (Kapungwe, 2011) ele alan çalışmalardır. Bir başka çalışmada ise Greg Sharzer, ‘Yerelci Politik Ekonomi ve Kentsel Tarımın Eleştirisi’ adlı makalesinde ilk kez kentsel tarım ile yerel politikaya eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmış ve kentsel tarımın yerelleşme, rant, sosyal ve mekânsal ilişkileri nasıl yapılandırdığını tartışmış ve teorik bir çerçeve sağlamıştır (Sharzer, 2012). Daha sonra Colasanti ve arkadaşları, kentsel tarımın sosyal ve çevresel açıdan nasıl algılandığını (Colasanti vd., 2012) incelemiştir. Coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak hot spot analizi yapılan ilk çalışma 2012 yılında Nathan McClintock tarafından, Kaliforniya’da kentsel tarım alanlarında topraktaki kurşun kirliliği ve çevresel adalet ilişkisi incelenmiştir (McClintock, 2012). Şehir ve gıda ilişkisini ilk olarak ele alan ‘Gıda Adaleti, Açlık ve Şehir’ adlı çalışma ise Heynen vd., 2012 tarafından yapılmış, çalışmada gıda egemenliği gibi kavramlar ele alınmıştır. Bu dönemde yapılan çalışmaların en fazla 2013 yılında yayımlandığı ve ağırlıklı olarak da beşerî, ekonomik ve sosyolojik nitelikte olduğu görülmektedir. Kentsel tarımda; yerel yönetimlerin rolü ve teşviği (Halloran ve Magid, 2013), çiftçi pazarları ve küçük ölçekli üreticiler (Mun Bbun ve Thornton, 2013), sebze üretim, tüketim, satın alma davranışının nicel analizi ve sebze arazilerinin CBS ile mekânsal analizi (Hara vd., 2013), tarım arazilerinin korunması ve alternatif gıda ağlarının geliştirilmesi (Paul ve McKenzie, 2013) gibi konular ele alınmıştır. Kentsel tarım daha önce verilen örneklerde de olduğu gibi sıkça savaş dönemleri, ekonomik geçim sıkıntıları, yoksulluk ve göçmenler ile ilişkilendirilmektedir. Bu tür çalışmaların popüler olduğu ve her dönemde birden fazla çalışma yapıldığı görülmektedir. Benzer şekilde Kenneth Lynch vd. (2013) çalışmasında, yaşanan iç savaş sonrası kentsel tarımın görülme sıklığını ele almış ve hayati bir unsur olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra Laura J. Shillington (2013) yaptığı çalışmada, Henri Lefebvre’nin

“mekânın üretimi” felsefesini ele alarak kentsel tarımı mekânın yeniden üretimi olarak ilişkilendirdiğini öne sürmüş ve gıda hakkı, şehir hakkı gibi kavramlarını tartışmıştır. Kentsel tarımın teşvik edilmesine yönelik çalışmaların devam ettiğini; sosyal uyum ve çevresel adalet (Tornaghi, 2014), kentsel tarım politikalarının benimsenmesi (Lang, 2014), topluluk bahçelerinin tanıtımı ve faydaları (Mintz ve McManus, 2014), kentsel tarımın güçlendirilmesini teşvik eden politikalar (Dourado ve Sales, 2014) gibi çalışmalarda görmek mümkündür. Kentsel tarımda hayvancılık konusu ilk kez Blecha ve Leitner (2014) tarafından, ABD kentlerinde tavuk yetiştiriciliği yoluyla tüketime karşı direniş, ekonomi, sağlık ve çevre bağlamında ele alınmıştır. Dönemin sonunda ise gıdanın sosyal coğrafyası (Del Casino, 2015), tarım ile doğrudan ilişkili olmasa da planlama konusunda ilk çalışma olan kentsel ormanların planlanması (Capotorti vd., 2015), yerel gıda ağları ve politikalar (Sadler vd., 2015) konuları ele alınmıştır. Bu dönemde dikkat çeken özelliklerden birisi kentsel tarımın teşvik edilmesi, olumlu yönlerinin vurgulanması olmuştur. Dolayısıyla bu dönemi kentsel tarımı *tanımlama* dönemi olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Ayrıca bu dönemde fiziki coğrafya çalışmalarının eksikliği dikkati çekmektedir.

Son olarak 2015 sonrası dönemde, kentsel tarım alanında yayınlanan makale sayısı 2018 yılına kadar giderek artmış ve tüm yıllar arasında en yüksek yayın miktarına ulaşılmıştır. Bu dönemde toplam 87 makale yayınlanmıştır. Ancak 2019 yılından itibaren çalışmalarda bir miktar azalma olduğu görülmüştür. Bu azalmanın sebebi Covid 19 ile gündemin değişmesi olarak yorumlanmıştır. Dönemin başlangıcında Gustav Cederlöf, (2016) tarafından yapılan çalışma ile kentsel tarımda ilk kez enerji konusu ele alınmıştır. Çalışmada, Küba’da düşük karbonlu kentsel çiftçiliğinin coğrafi etkileri incelenmiştir. Kentsel tarım konusunda temaların giderek çeşitlendiği bu dönemde, diğer dönemlerle benzer çalışmalar da bulunmaktadır. Daha önceki dönemlerde çalışılmış ve bu dönemde de ele alınmış konular şunlardır; yerel yönetimlerin rolü ve yönetim, belediyelerin gıda hareketleri ve politikalar (Prové vd., 2016; Walker, 2016), kadın çiftçilerin deneyimleri (Cadzow ve Binns, 2016); CBS ile kentsel arazi kullanımına ilişkin tarihsel analiz (QGIS; Cutts vd., 2016), kentteki boş konutların mekânsal dağılımı (Bentley vd., 2016); kentsel çevre sorunları ve çevresel adalet (Kubanza ve Simatele, 2016) kentsel tarımda alternatif politikalar ve yasalar (Nemoto ve Biazoti, 2018; Spencer, 2016), kentsel arazi kullanımı ve mekânsal senaryo modelleme (Abo-El-Wafa vd., 2017) topluluk bahçeleri ve yönetim (Spilková, 2017; Tecco vd., 2017), düşük gelirli topluluklar ve alternatif gıda ağı kurumlarının etkisi (Furness ve Gallaher, 2018; Jonason, 2017).

Diğer dönemlere kıyasla ilk defa bu dönemde ele alınan konular vardır: Çiftçiler arasındaki iş birliği (Robineau, 2015), kentsel tarımda iş modelleri (Polling, 2016; Polling vd., 2016), kentsel bahçecilik motivasyonları (Ruggeri vd., 2016) ve kentsel bahçeciliğin tarihsel boyutu (Spilková ve Vágner, 2018), kentsel tarımın çok işlevliliği (Duží vd., 2017), neoliberal şehircilik bağlamında kentsel tarım (Darly ve McClintock, 2017; Hammelman ve Saenz-Montoya, 2020), kentsel mahallelerin yeniden canlanması ve kentsel dönüşüm (Egerer ve Fairbairn, 2018; Stehlin ve Tarr, 2017), kentsel arazi kullanımı, planlama ve boş arazilerin tespiti (Krzysztofik vd., 2017; Smith vd., 2017; Sroka vd., 2018; Veeck vd., 2021), kentsel çiftliklerin uzaktan algılama ile tespiti ve izlenmesi (Brown ve McCarty, 2017) başlıklı makaleler bunların başlıcalarıdır. Ayrıca McClintock ve Simpson, (2018), yaptığı ‘yerleşimci-sömürge kentinde kentsel tarım, irksal kapitalizm ve direniş’ adlı çalışma ile ilk kez “ötekileştirme” ve “mekânın irksallaştırılması” ifadelerini kentsel tarımla ilişkilendirmiştir. Yine benzer şekilde başka çalışmalarda siyasi eğilimler, kentsel tarım işletmelerinin motivasyonları (McClintock ve Simpson, 2018), siyahi göçmenler (Ginn ve Ascensão, 2018) tartışılmıştır. Harrington, (2018) ise kırsala bağlılık ile kentsel tarımın çevresel algısına yönelik bir çalışma yapmıştır.

Önceki dönemlerde olduğu gibi ekonomik krizler ile ortaya çıkan kentsel tarım ve işsizlerin gıda hareketi (Girbés-Peco vd., 2020; Simon-Rojo vd., 2018) bu dönemde de tartışılmıştır. Ayrıca Hannah Pitt (2018), kentsel hayvancılık faaliyetinin, bakım ve etik açıdan incelenmesi, gıda güvenliği ve endişelerine yönelik yerel kentsel gıdanın üretici ve tüketici görüşlerine göre değerlendirilmesi (Hearn, 2018; Mackay, 2019), kente yakınlık ve kısa gıda zincirleri yoluyla çiftliklerin bölgeselleşme stratejileri (Marino vd., 2018), müşteri profilleri ve tüketicilerin satın alma davranışlarının sosyo-ekonomik ve coğrafi faktörlere göre analizi (Spilková, 2018), topluluk bahçelerinde sosyal içerme ve sosyal dışlanma süreçleri ile mülkiyet ve üyelik durumları arasındaki ilişki (Spierings vd., 2018), CBS ile gıdanın çevresel verimliliğinin analizi ve kendi kendine yeterlilik (Galeana-Pizaña vd., 2018) ve sürdürülebilirlik (Dymitrow ve Halfacree, 2018) konulu çalışmalar yapılmıştır.

Bu dönemde fiziki coğrafya alanında yapılan ilk çalışma Asabere vd., (2018) ‘Kentleşme, Gana Kumasi’de, (Batı Afrika) Ekilebilir Toprakların pH, Karbonat ve Toprak Organik Madde Miktarlarında Artışlara Yol Açıyor’ adlı makaledir. Makalede, kentsel tarım alanında toprak analizi yapılarak çeşitli toprak özellikleri incelenmiş ve kentleşme faktörlerinden etkilenip etkilenmediği sorgulanmıştır. Benzer bir çalışma ise 2019 yılında Sano ve Kongo, (2019) tarafından sera topraklarının incelenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra artı emek, öznellik ve gıda dağıtım modellerinin iki yıllık katılımcı gözlemine dayalı incelenmesi (Drake, 2019) çiftçi, kent sakinleri ve yerel yönetimler arasındaki yönetim ilişkisi (Iizuka vd., 2019; Yap, 2023) üretici hareketi, eşitsizlik ve soylulaştırma (Elliott, 2019), kentsel tarım yönetiminde ölçek politikası (Prové vd., 2019) gibi konular bu alanda farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca Londra’da yapılan bir çalışmada 2000 tane bireysel

kentsel tarım girişim deneyimleri incelenmiş ve sürdürülebilirlik ve eşitsizlik kavramları ile ilişkilendirilmiştir (Hakansson, 2019). Son dönemlerde oldukça yaygınlaşan kentsel yeşillendirmelere yapılan eleştiriler ile ilgili Hillary Angelo, (2019) “yeşil soylulaştırma” kavramını ilk kez ele alarak yeşilin sosyal ve ekonomik katma değerini tartışmıştır. Mekânsal aidiyet ve mültecileri ele alan bir diğer çalışmada ise “maddi bahçe”, “hayali bahçe” ve topluluk bahçesi kavramlarından bahsedilmektedir (Strunk ve Richardson, 2019). Daha sonra Berglund, (2019), kentsel tarım faaliyetleri ile bilinen Detroit şehrinde kayıt dışı faaliyetlere karşı geliştirilen “taktiksel şehircilik” kavramını tartışmaya açmıştır.

Ayerakwa vd. (2020) kentsel hane halkının tarıma katılımını, St Clair vd. (2020) kentsel tarım yönetiminde kurum ve kuruluşların yaşadığı zorlukları, Betz (2020) kentsel tarımda gönüllü çalışma konularını incelemiştir. Bende ve Nagy (2020), mekâna göre kentsel tarım uygulamalarındaki benzerlik ve farklılıklarını incelemek için 44 farklı topluluk bahçesinde yapılan saha çalışmasını incelemiştir. Alam vd. (2020), Gibbes ve Skop (2020) kentsel tarımın mülteciler üzerindeki sosyo-ekonomik dayanıklılığına etkisini, Alexandrescu vd., (2020) ve Lennert vd. (2020) kentsel yayılma ve tarımsal modellerin mekânsal değişim ve dönüşümünü, Keech ve Redepenning, (2020) kentsel bahçeciliğin kültürel boyutunu, yine benzer şekilde kültürel bağlamda edinilen hobilere bir örnek Šiftová (2020) “yiyecek arama uygulamalarını” incelemiştir. Daha önce de ele alınan kentsel tarımda çok işlevlilik konusunu Song ve Robinson (2020) ve Zhang vd. (2023) politikalar bazında ve Kingsley vd. (2021) kentsel tarımı doğadaki sorunlara çözüm bazında ele almıştır. Ayrıca Gónra ve Gónry (2021) kentsel tarımın iklim değişikliğinin etkilerini azaltma üzerindeki potansiyelini incelemiş ve iki farklı şehri karşılaştırmıştır. Zimmerer vd. (2021) kentsel gıda sistemlerinin sürdürülebilirliğini, Follmann vd. (2021) kent çeperinde yapılan tarımsal faaliyetlerin mekânsal ve zamansal dinamiklerini, pazar odaklı çiftçilerin değişen sosyo-mekânsal koşullara tepkisini, Thi vd. (2021) kentleşme sonucunda tarımsal arazilerini kaybeden hanelerin tarımsal faaliyet üzerindeki farklı etkilerini analiz etmiştir. Megan Horst vd. (2021) gıda ve toprak adaletini üç temel bağlamda; ekim için toprağa erişim, kentsel tarım ve tarım dışı gıda tedariki biçimleri şeklinde ele almıştır.

İncelenen çalışmalar arasında Türk yazarların yapmış olduğu bir çalışma yer almaktadır. Çalışmaya göre çok kriterli karar analizi teknikleriyle birlikte CBS kullanılarak, 66 tane kentsel alanda tarımsal kalkınma için arazi uygunluk değerlendirmesi yapılmış ve mekânsal model geliştirilmiştir (Ustaoglu vd., 2021). Daha sonra kentsel tarımdaki ilerlemeler ve gıda güvensizliğinin tarihsel gelişimi incelenmiş (O’Hara ve Toussaint, 2021), şehirlerde yaygınlaşan kentsel tarım alanları ile estetik politikalar ilişkilendirilmiştir (Montefrio vd., 2020). Bu dönemde şehirlerin gıda üretimi konusunda kendi kendine yeterliliği de trend konular arasındadır (Jehlička vd., 2021; Šiftová, 2021) ayrıca daha önce yoksulluk, düşük gelirli topluluklar konularına ek olarak “yoksunluk” kavramı da kentsel tarım ile ilişkilendirilmiş Haiti’deki yoksun mahallelerde kentsel tarım özellikleri incelenmiştir (Audate vd., 2022).

Son zamanlarda yapılan çalışmalarda literatür taraması ve önceki çalışmaların irdelenmesi şeklinde çalışmalar da yer almaktadır. Bizarrria vd., (2022)’nin yaptığı çalışma kentsel tarımda cinsiyet ve feminizme ilişkin bir literatür taramasını içermektedir. Bunun yanı sıra kentsel tarımda dayanıklılık (Drake ve Liunakwalau, 2022), enformel kentsel çevre tarımının etnografik incelemesi (Roast, 2022), kentsel hobi arıcılık faaliyetleri (Ellis, 2022) kentsel tarımın sosyal katılım, gıda ve çevresel adaletin teşvik edilmesi yoluyla sürdürülebilir ve eşitlikçi şehirler yaratmadaki rolü (Fantini, 2023; Kanosvamhira, 2023) gibi yeni temalar yer almaktadır.

Bu dönemde kentsel tarımı teşvik eden çalışmalardan farklı olarak kentsel tarıma yönelik eleştirilerin yer aldığı görülmektedir. Bu dönem kentsel tarımın *eleştiri* ağırlıklı konularını ele alan dönem olarak nitelendirilmiştir. İlk iki dönemde kentsel tarımın yaygınlaşması için yapılan öneriler yaygınken bu dönemde kentsel tarımın çok işlevliliği, kentsel yönetişimin önemi, gıda ve toprak adaleti, uygulanan gıda hareketleri ve uygulamaların sonuçlarının olumlu-olumsuz yönlerinin tartışıldığı görülmektedir. Daha önceki dönemlerde de olduğu gibi yapılan çalışmalar arasında beşerî coğrafya konularının çoğunlukta olduğu, fiziki coğrafya çalışmalarının ise yok denecek kadar az olduğu görülmektedir.

Ele alınan kategoriler ve başlıca temalar. Bu kısımda coğrafya alanında yapılan kentsel tarım konulu çalışmalardan içerik analizi ile 9 kategori ve 68 tema oluşturulmuştur. Kategori ve temalar Mayring’in (2011) altı aşamalı yöntemine göre oluşturulmuştur. Kategoriler; çevre, ekonomi, politika ve planlama, sosyal, arazi, nüfus, cinsiyet, kültür ve pazar olarak belirlenmiştir (bkz. Tablo 3).

Çevre kategorisinde, kentsel tarımın olumlu etkilerinden bahsedilirken, çevredeki atık, toprak kirliliği gibi olumsuzlukların da kentsel tarıma etkileri tartışılmaktadır. Özellikle çevresel adalet ve sürdürülebilirlik temasında yapılan çalışmaların son zamanlarda trend olduğunu söylemek mümkündür.

Ekonomi kategorisinde, yoksulluk, yoksunluk, düşük gelirli gruplar ve rant gibi temaların geçmişten günümüze yapılan çalışmalarda yer aldığı ve halen popüler olduğu görülmektedir. Kentsel tarım savaşlar, salgınlar, kıtlık, ekonomik kriz ve gıda krizi gibi bazı dönemlerde bir hayatta kalma stratejisi olarak nitelendirilmektedir. Buna göre kentsel tarım faaliyetlerinin ekonomik kriz dönemlerinde arttığı görülmekte ve bu artış kentsel gıda

sistemlerinin büyük ölçekli 'enformelleşmesine' neden olmaktadır. Buna bağlı olarak temaların adım adım geliştiği açıkça görülmektedir. Örneğin yoksul mekanlarda yaşanan durumlara göre kentsel tarım temalarının; gıda güvenliği, yoksullara gıda temini, iş modellerinin kayıt dışılığı ve enformel sektör, rant, mülkiyet durumu, ayrımcılık, eşitsizlik, neoliberalizm, soylulaştırma gibi çalışmalarla genişlediği görülmüştür. İnsanların kentsel tarımla uğraşma nedenleri ve gıda güvencesi sorunlarının altında yatan nedenler pek çok unsurla ilişkilendirilebilmektedir. Benzer şekilde, kentsel tarımdan en çok kimin faydalandığı büyük ölçüde değişmekte ve sosyal konum, arazinin mevcudiyeti, araziye erişim, kişisel ilişkiler, bireysel inisiyatif vb. gibi bir dizi faktöre bağlı olmaktadır (White ve Hamm, 2014). Bunların dışında kentsel hayvancılık ve kentsel tarımda enerji konuları da maliyetleri bakımından ele alınmıştır.

Politika ve planlama kategorisinde, ilk çalışmalarda yerel yönetimlerin rolü sıkça tartışılırken güncel çalışmalarda bunun yönetim olarak dönüştüğü görülmektedir. Yönetişim ile kent sakinleri, çiftçiler ve yerel yönetimlerin birlikte hareket etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle gelişmekte ve gelişmemiş şehirlerde kentsel tarım politikalarının olmaması, bu tür faaliyetlerin kayıt dışı yapılması pek çok probleme yol açmaktadır. Bu yüzden eşitlik ve adaletin sağlanması için kentsel tarımda politika ve planlama çalışmalarının önemli olduğu görülmektedir. Ayrıca gıda güvenliği, gıda politikası, kurumsal problemler, gıda sistemi yönetimi, mekânsal planlama, arazilerin korunması, estetik politika ve teşvik gibi konular kentsel tarım ile ilişkilendirilmektedir.

Sosyal kategorisinde ise, özellikle gelişmiş ülkelerde yaygın bir faaliyet olan topluluk bahçeleri, ev bahçeciliği, tahsisli bahçeler en çok ele alınan temalar olmuştur. Rehabilitasyon işlevi ve sosyalleşme ortamı sağlayan tarım faaliyetleri son yıllarda yaygınlaşmıştır. Hatta yaşlılar, engelliler ve mülteciler gibi dezavantajlı grupların sosyalleşmesi ve yaşadığı mekanla bağ kurabilmesi için kentsel tarım faaliyetleri en çok tercih edilen yöntemlerden biri olmaktadır. Son yıllarda kentlerde yaygınlaşan hobi bahçelerinin artışı ile tarım arazilerinin coğrafi görünümündeki değişiklikler bilimsel çalışmalara da yansımaktadır. Bu tür faaliyetleri inceleyen çalışmalarda toplumsal uyum, gıda hareketi, gönüllülük, çok işlevli tarım, mekânın üretimi, sosyal dışlanma, gıda ve üretim hakkı gibi kavramlarının işlendiği görülmektedir. Kentsel tarım faaliyetleri yaygınlaştıkça bu tür konuların çalışılması ve yaşanan eşitsizlikler için düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Arazi kategorisinde, kentsel arazi kullanımı, kullanımların tarihsel gelişimi, kent çevresi veya çeperi, arazilerin uygunluk analizi gibi temalar temel eğilimler arasındadır. Bu tür çalışmalarda yöntem olarak CBS analiz araçlarının kullanıldığı görülmektedir. Mekânsal dönüşüm, estetik yapılar, kentsel dönüşüm konuların da güncel çalışmalar arasında olduğu belirlenmiştir.

Nüfus kategorisinde, göçmenler ile ilgili çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak hane halkının kentsel tarıma katılımı, müşteri profilleri, mekânsal aidiyet, üretici ve tüketicilerin demografik özellikleri ve algısal yaklaşımlarına ilişkin konular ele alınmaktadır. Özellikle nüfus alanında önemli boşlukların olduğu görülmektedir.

Cinsiyet kategorisinde, kentsel tarımda kadın ağırlıklı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Mevsimlik kadın işçiler veya ev geçiminden sorumlu kadınların gıda arama mücadelesi sonucunda kentsel tarıma başvurmasına yönelik çalışmaların yapıldığı belirlenmiştir. Ayrıca kadın girişimcilik, kadın çiftçiler gibi konular feminist coğrafya bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Kültür kategorisinde, siyasi eğilimler ve ırkçılık konuları kentsel tarım ile ilişkilendirilmiştir. Güncel çalışmalarda ise kültürel etkinlikler ile kentsel tarım uygulamaları bütünleştirilmiştir. Mekânsal irksallaştırma, etnografik incelemeler, kültürel bir alışkanlık olan yiyecek arama etkinlikleri ele alınan konular arasındadır.

Pazar kategorisinde, çiftçi pazarları ve pazar odaklı üretim yapan çiftçiler genel olarak ele alınmıştır. Ancak bu kategoride yapılan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu alanda özellikle kentsel alanda üretim yapan çiftçilerin alternatif pazar olanakları ile ilgili çalışmalara ihtiyaç vardır.

Kentsel tarım ve coğrafya arasındaki ilişki. İncelenen makalelere göre kentsel tarım konusu büyük bir çoğunluğu coğrafyacı olan yazarlar (%75) tarafından pek çok yönden ele alınmıştır. Coğrafyacılar mekânın kim tarafından, nasıl, ne amaçla kullanıldığı konularına odaklanmış ve ağırlıklı olarak sosyal, ekonomik, politik, çevre ve adalet kavramları ile kentsel tarımı ilişkilendirmiştir. Buna bağlı olarak araştırmacılar kentlerde ne tür gıdaların, nerede, hangi yöntemlerle, ne kadar yetiştirilebileceğini ve iklimsel, çevresel ve mekânsal kısıtlamaları göz önünde bulundurarak kentlerin gıda üretiminde ne ölçüde kendi kendilerine yetebileceklerini araştırmaktadır.

Araştırmacılar sorunları şehir, mahalle, hane halkı, birey gibi çeşitli ölçeklerde ve cinsiyet, etnik köken, gelir, mekânsal konum gibi çeşitli perspektiflerden analiz eden yöntemler kullanmışlardır. Kentsel tarım çalışmaları sayesinde topluluk bahçeleri, ev bahçeciliği, gıda yönetimi, gıda çölleri, gıda bataklıkları, yeşil soylulaştırma, alternatif gıda ağı gibi yeni kavramlar da literatüre eklenmiştir.

“Kent” ve “gıda”yı birbirine bağlama hedefi, özellikle ekonomik bunalım ve ilgili toplumsal sorunların yaşandığı dönemlerde periyodik olarak yükselmektedir (Cohen ve Garret, 2010; Partalidou ve Anthopoulou, 2016). Pek çok çalışmada kentsel tarımın çıkış noktasının ekonomik koşullar olduğu, bu tartışmalar içerisinde

kentsel tarımın kullanıcılar üzerinde her ne kadar birleştirici bir rolü olsa da ayrıştırıcı rolü olduğu da vurgulanmaktadır. Çevre ve sağlıkla ilgili kaygılar artarken, kentsel tarım, dünya çapında birçok şehrin gelecek planlama kararlarında kilit bir unsur haline gelmektedir. Çevresel ve sosyoekonomik faydalarının ötesinde, bu uygulama hem yüksek hem de düşük gelirli ülkelerde kentsel mekânı mekâna dönüştürmenin veya yer oluşturma bir aracı olarak bireysel ve/veya toplu olarak denmektedir (Audate vd., 2022)

Dünya giderek şehirleşirken, kentsel alanlarda taze meyve ve sebze ihtiyacı artmakta ve çabuk bozulan ürünlerin kentlere getirilmesi zorluğu ortaya çıkmaktadır. Kentsel alanlarda bulunan küçük ölçekli tarım, gıdaların geniş ticari tarım alanlarından uzaktaki topluluklara sağlamak yerine daha etkili ve karlı bir yol olarak görülmektedir (Brown ve McCarty, 2017). Ayrıca hızlı kentleşme, gelişmekte olan ülkelerde kentsel yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Buna çözüm olarak görülen kentsel tarım faaliyetleri, yoksullukla mücadele için giderek daha fazla önemli hale gelmektedir (Mun Bbun ve Thornton, 2013).

Bir mekân bilimi olarak coğrafyanın ve coğrafi bilgi sistemlerinin kentsel tarım alanlarının planlanmasından pazarlanma sürecine kadar olan tüm aşamalarda önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu alanda özellikle kentsel tarımın sürdürülebilir olabilmesi için en uygun alanların seçimi, en yakın pazarların tespiti, nüfusun ihtiyaçları ve coğrafi şartların uygunluğu gibi planlama çalışmalarında coğrafyacıların yer alması büyük önem arz etmektedir.

Tablo 3. İncelenen makalelerin kategori ve temaları

Kategori	Tema	Yıl	Kategori	Tema	Yıl	
Çevre	Çevresel Etkiler	1999	Sosyal	Topluluk Bahçeleri	2014, 2017, 2018	
	Çevresel Adalet	2014, 2016		Ev Bahçeciliği	2021	
	Çevresel Algı	2012, 2018		Kentsel Bahçecilik	2014, 2016, 2020	
	Çevresel Fayda	2020		Kentsel Mekân Üretimi ve Hakkı	2013	
	Sürdürülebilirlik	2018, 2019, 2021		Çiftçiler Arasındaki İş Birliği	2016	
	İklim Değişikliği	2021		İşsizlerin Gıda Hareketi	2018, 2020	
	Dayanıklılık	2022		Toplumsal Uyum	2018	
	Toprak Analizi	2018, 2019		Yeşil Soylulaştırma	2019	
Ekonomi	Yoksullara Gıda Temini	2009, 2018	Sosyal	Gönüllüler	2020	
	Yoksun Mahalleler	2022		Hobi Arıcılık	2022	
	Kentsel Hayvancılık	2014		Sosyal Katılım	2023	
	Enerji Girdileri	2016		Çok işlevli tarım	2020, 2023	
	Ekonomi	Artı Emek ve Öznellik	2019	Arazi	Kentsel Arazi Kullanımı	2012, 2014, 2016, 2017, 2018, 2020
		Rant	2012		Tarihsel Gelişim	2019
		Gıda Üretiminde Yeterlilik	2018, 2021		Arazi Uygunluk Analizi	2021
		Üretim ve Tüketim	2013		Kentsel Bahçeciliğin Tarihi	2018,
		Tarımsal Arazi Edinimi	2021		Kentsel ve Mekânsal Dönüşüm	2017, 2018, 2020
		Düşük Gelirli Topluluklar	2017		Kent Çeperi	2021
		Neoliberal Şehircilik	2017, 2020		Çiftlik Yapıları	2016
		Enformel Kentsel Tarım	2022		Nüfus	Göçmenler
İş Modelleri		2016	Müşteri Profilleri			2018
Politika ve planlama		Yerel Yönetimlerin Rolü	2013, 2016, 2017		Nüfus	Mekânsal Aidiyet ve Mülteciler
	Yerleşme	2019	Kentsel Nüfusun Tarıma Katılımı	2020		
	Gıda Güvenliği	2011, 2013, 2018, 2019, 2021	Cinsiyet	Feminist Coğrafya		1996, 2019, 2022
	Gıda Politikası	2015		Kadın Girişimcilik	2009	
	Kurumsal Problemler	2020		Kadının Rolü	2005	
	Gıda Sistemi Yönetişimi	2016, 2019, 2023		Kadın Çiftçiler	2016	
	Politika ve planlama	Mekânsal Planlama	2015, 2017	Kültür	Mekânsal İrksallaştırma	2018, 2018
		Arazilerin Korunması	2013		Siyasi Eğiliminin Etkisi	2018
		Bölgesel Çiftlikler	2018		Etnografik İnceleme	2022
		Estetik Politika	2021		Yiyecek Arama Hobisi	2020

	Gıda ve Çevre Adaleti	2021	Pazar	Çiftçi Pazarı	2013
	Teşvik	2023		Pazar Odaklı Çiftçilik	2021
	Yönetim Çeşitleri	2021		Alternatif Gıda Ağı	2008, 2013

Kentsel gıda erişimi, bulunabilirliği ve kullanımını etkileyen koşullar, kırsalı etkileyen koşullardan önemli ölçüde farklı ve daha değişkendir. Bu da analizlerin ve müdahalelerin kentsel ortamlara özgü olması gerektiği anlamına gelmektedir. Kentsel gıda güvencesinin ekonomik, mekânsal, politik ve sosyal nedensel faktörleri olan çok boyutlu bir olgu olduğunun kabul edilmesi, bu konuya yönelik çabaların da çok boyutlu olması gerektiği düşünülmektedir.

V. TARTIŞMA VE SONUÇ

Kentsel tarım, interdisipliner bir yaklaşım ile ele alınması gereken güncel bir konudur. Özellikle gelişmiş ülkelerde yaklaşık son 25 yıldır tartışılan kentsel tarım ekonomik, sosyal, çevresel ve politik açıdan pek çok kez ele alınmıştır. Bazı ülkelerin kentsel tarıma yönelik planlama ve politikaları oluşturulmuşken gelişmekte olan ülkelerde bu tür çalışmaların eksikliği görülmektedir. Ancak hızla şehirleşen nüfus ile kentsel yoksulluğun artışı, gıda güvencesi ve güvenliğinde yaşanacak problemler kentsel tarımın planlı ve programlı yapılmasını ve politikaların oluşturulmasını adeta zorunlu hale getirecektir. Kentleşme ile gelişen bu tarımsal faaliyetin planlanmasında ve yaşanan problemlerin çözümünde interdisipliner çalışmanın gerekliliğinin ve iş birliğinin önemli olduğu görülmektedir. Dünyada bu alanda çalışmalar devam etmekle birlikte bir tarım ülkesi olan Türkiye’de coğrafyacılar tarafından henüz yeterince çalışılmamış bir alan olarak kalması en büyük boşluğu oluşturmaktadır. Bu alandaki çalışmaların artması ve kentsel tarımın sadece ekonomik bir faaliyet olarak değil gıda boyutu, pazar boyutu, yönetim ve planlama boyutu, sosyal boyutu vb. gibi çeşitli alanlarda bütünsel olarak ele alınması gerekmektedir.

Bu çalışmada yapılan içerik analizi, coğrafyacılar tarafından kentsel tarımın nasıl ele alındığını ve çalışmaların mevcut durumunu dönemlere göre ortaya koymaktadır (bkz. Tablo 4). İlk dönemdeki çalışmalarda kentsel tarımda kadınlar ve göçmenlerin rolü ile kentsel tarımın çevresel etkilerini ele alan yayınlar bulunmaktadır. Ancak yıllara göre hem yayın miktarında artış hem de temalarda çeşitlenmeler olduğu görülmüştür. Kentsel tarım, coğrafyacılar için birbiriyle bağlantılı çok çeşitli konuları kapsayan bir çalışma ve analiz konusu olmuştur. İkinci dönemde alternatif gıda ağları, topluluk bahçeleri ve kent bahçecilik gibi kavramları incelenmiş ve bunların gıda güvenliği, çevresel adalet ve yoksulluk gibi konuları ele alma potansiyelleri tartışılmıştır. Özellikle kentsel arazi kullanımı ve yerel yönetimler üzerine yapılan çalışmalar, kentsel tarımın kentsel planlama ve politika çerçevelerine nasıl entegre edilebileceğine ışık tutmuştur. Bu araştırmalar, kentsel tarımın mekânsal boyutlarını anlamayı ve yerel yönetimlerin bu tür girişimleri nasıl destekleyip düzenleyebileceğini keşfetmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, kentsel hayvancılık da ilgi çeken bir konu olarak ortaya çıkmış ve kentsel alanlarda hayvan bakımı ve etik konularına odaklanılmıştır. Ancak daha sonra hayvancılık konusunda pek çalışma yapılmamıştır. Üçüncü dönemde, kentsel tarım uygulamalarına ilişkin eleştirel bakış açıları ortaya çıkmıştır. Araştırmacılar, sürdürülebilirlik ve çevresel etkilerini göz önünde bulundurarak kentsel tarım sistemlerindeki sorunları incelemiştir. Kentsel tarımla ilişkili ekonomik uygulanabilirliği ve sosyal dinamikleri değerlendirmek için iş modelleri ve motivasyonlar incelenmiştir.

Tablo 4. Yıllara göre değişen temalar

Dönem	2005 öncesi	2005-2015	2015 sonrası
Yayın Sayısı	4	23	87
Nitelik	Tanıtmaya	Tanımlama	Eleştiri
Tema	Feminist Coğrafya (Cinsiyet- Kadının Rolü) Çevresel Etkiler Göçmenler	Alternatif Gıda Ağı Kentsel Arazi Kullanımı Topluluk Bahçeleri Gıda Güvenliği Çevresel Adalet Kentsel Bahçecilik Yoksullara Gıda Temini Yerel Yönetimlerin Rolü Kentsel Hayvancılık	Enerji İş Modelleri Motivasyonlar Plan ve Politikalar Gıda Sistemi Yönetimi Mekânsal İrksallaştırma Neoliberal Şehircilik Gıda Üretiminde Yeterlilik Çok İşlevli Tarım Yeşil Soylulaştırma Gıda Hareketleri Enformel Tarım Çevresel Fayda Müşteri Profilleri Sürdürülebilirlik

Güncel çalışma konuları olarak gıda yönetimi, gıda temininde kendi kendine yeterlilik, iş modelleri, motivasyonlar, mekânın irksallaştırılması, çok işlevli tarım, yeşil soylulaştırma ve neoliberal şehircilik konularının ele alındığı görülmektedir. Pazarlama, enerji, iklim değişikliği gibi konularda yapılan çalışmaların azlığı dikkat

çekmektedir. Kentsel tarımın yerel gıda üretimine katkıda bulunma ve dış gıda kaynaklarına bağımlılığı azaltma potansiyelini anlamak için kendi kendine gıda tedariki kavramı araştırılmıştır. Ayrıca, kentsel tarımın gıda üretiminin ötesinde biyoçeşitliliğin korunması, ekolojik hizmetler ve sosyal uyum gibi sağlayabileceği çoklu faydalar vurgulanarak çok işlevli tarımın altı çizilmiştir. Yeşil soylulaştırma olgusu, kentsel tarım girişimlerinin marjinalleştirilmiş toplulukların yerinden edilmesine istemeden katkıda bulunabileceği veya mevcut sosyo-ekonomik eşitsizlikleri daha da kötüleştirebileceği bir endişe konusu olmuştur. Gıda hareketlerinin ve enformel tarımın rolü araştırılmış, kentsel tarım uygulamaları ve politika söylemi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ayrıca yapılan çalışmalarda, gıda millerinin azaltılması, karbon ayak izlerinin en aza indirilmesi ve sürdürülebilir gıda sistemlerinin teşvik edilmesi gibi çevresel faydalar da değerlendirilmiştir. Müşteri profillerini ve tüketici davranışlarını anlamak, sürdürülebilir kentsel tarım sistemlerinin uygulanması için önemli olduğu vurgulanmıştır.

Yapılan tüm bu çalışmalar, yerel gıda ağları ve topluluk bahçelerinden, yönetim ve sosyo-ekonomik sonuçların eleştirel bir analizine kadar kentsel tarımın anlaşılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Böylece; kent, tarım, gıda ve mekân kavramlarını çeşitli yönleriyle kesiştirerek kentsel tarımın karmaşık yapısını kapsamlı bir şekilde görülmesine olanak sağlamıştır.

Covid-19 krizinin gıda üzerinde önemli etkileri olmuştur. Pandemi ile birlikte dünya çapında üretimin durması, ithalat ve ihracat ağlarında yaşanan aksaklıklar yerel üretimin önemini arttırmıştır. Ekonomik kriz, pandemi, gıda krizi veya savaş dönemlerinde gıda teminini sağlamak için tarımsal faaliyetlerde artış olduğu görülmektedir. Covid-19 pandemisinden sonra da kentsel tarım faaliyetlerinde artış olacağı öngörülmektedir. Ancak günümüzde bu faaliyetlerin etkisi henüz bilimsel açıdan çalışılacak nitelikte olmadığı için ele alınmamış olabilir. Kentsel tarım alanında yapılan çalışmaların 2018 yılından itibaren azalmasının temel sebebi gündemin pandemi ile değişmesi olsa da konuya ilişkin bilimsel çalışmaların gelecekte artacağı tahmin edilmektedir. Kentsel tarımın yaygınlaşması ile pek çok ülke politika ve uygulama esasları üzerine odaklanmaya başlamıştır. Çünkü yapılan çalışmalarda kentsel ortamda üretilen gıdalara karşı bazı eleştiriler bulunmaktadır. Kentsel ortamda üretilen gıdaların sağlıklı olup olmadığı, kentsel alanda mekânın dönüşümü ile birlikte rant ve çevresel adalet, politikaların ve yasaların eksikliğinden kaynaklanan denetimsizlik ve gıda güvenliği problemleri, kentsel tarımın kayıt dışı sektör olarak tanımlanması gibi tartışmalar görülmektedir. Tüm bu sorunların ele alınması için daha çok bilimsel çalışmaya ve çözüm önerilerine ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak kentsel tarımın, özellikle ekonomik, politik ve sosyal açıdan sıkça ele alındığı görülmektedir. Kentsel nüfusun artışı ile önümüzdeki dönemlerde yerel üretim ve kentsel tarım uygulamalarında artış olabileceği ve buna bağlı olarak bilimsel çalışmaların da artacağı öngörülmektedir. Son yıllarda kentsel tarım araştırmaları, daha eleştirel ve disiplinler arası bir yaklaşımı benimsemiştir ve kentsel tarımın sosyo-ekonomik, toplumsal, politik, çevresel ve kentsel paradigmalarda değişimlere olanak sağladığı görülmüştür. Kentsel tarım uygulamaları arttıkça bu temaların gelecek dönemlerde artacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca Türkiye’de coğrafya alanında kentsel tarımı ele alan ampirik çalışmalar bulunmamaktadır. Kentsel tarım ve uygulamalarından kaynaklanan problemleri ele almak için bilimsel ilerlemeye ihtiyaç vardır. Coğrafyacılar ile Şehir ve Bölge Planlama, Ziraat Mühendisliği, Sosyoloji, Tarım ve Çevre bilimleri gibi etkilenen diğer alanlar arasında iş birliğine ihtiyaç görülmektedir. Bu çalışmanın, coğrafya alanında kentsel tarım çalışmalarına katkı sağlaması ve bilgi transferinin geliştirilmesine yardımcı olması beklenmektedir. Ayrıca bu makale, mevcut araştırma alanlarını tanımlayarak ve adlandırarak gelecek araştırmalara tematik olarak katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abo-El-Wafa, H., Yeshitela, K., & Pauleit, S. (2017). Exploring the future of rural–urban connections in sub-Saharan Africa: modelling urban expansion and its impact on food production in the Addis Ababa region. *Geografisk Tidsskrift- Danish Journal of Geography*, 117(2), 68–81.

Alam, A., McGregor, A., & Houston, D. (2020). Neither sensibly homed nor homeless: re-imagining migrant homes through more-than-human relations. *Social and Cultural Geography*, 21(8), 1122–1145.

Alexandrescu, F., Osman, R., Klusáček, P., & Malý, J. (2020). Taming the genius loci? Contesting post-socialist creative industries in the case of Brno’s former prison. *Cities*, 98.

Angelo, H. (2019). Added value? Denaturalizing the “good” of urban greening. *Geography Compass*, 13(8).

Asabere, S. B., Zeppenfeld, T., Nketia, K. A., & Sauer, D. (2018). Urbanization leads to increases in pH, carbonate, and soil organic matter stocks of arable soils of Kumasi, Ghana (West Africa). *Frontiers in Environmental Science*, 6(OCT).

Audate, P. P., Cloutier, G., & Lebel, A. (2022). Role of urban agriculture in the space-to-place transformation: Case study in two deprived neighborhoods, Haiti. *Cities*, 127.

Ayerakwa, H. M., Dzanku, F. M., & Sarpong, D. B. (2020). The geography of agriculture participation and food security in a small and a medium-sized city in Ghana. *Agricultural and Food Economics*, 8(1).

- Bende, C., & Nagy, G. (2020). Community gardens in post-socialist Hungary: Differences and similarities. *Geographia Polonica*, 93(2), 211–228.
- Bentley, G. C., McCutcheon, P., Cromley, R. G., & Hanink, D. M. (2016). Race, class, unemployment, and housing vacancies in Detroit: An empirical analysis. *Urban Geography*, 37(5), 785–800.
- Berglund, L. (2019). Excluded by design: informality versus tactical urbanism in the redevelopment of Detroit neighborhoods. *Journal of Cultural Geography*, 36(2), 144–181.
- Betz, M. (2020). Pruning the Community Orchard: Methods for Navigating Human-Fruit Tree Relations. *Geographical Review*, 110(1–2), 224–237.
- Birleşmiş Milletler (BM), (2023). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Raporu Özel Sayı, <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023>. [Erişim Tarihi: 17.08.2023].
- Blecha, J., & Leitner, H. (2014). Reimagining the food system, the economy, and urban life: New urban chicken-keepers in US cities. *Urban Geography*, 35(1), 86–108.
- Braga Bizarria, M. T., Palomino-Schalscha, M., & Stupples, P. (2022). Community gardens as feminist spaces: A more-than-gendered approach to their transformative potential. *Geography Compass*, 16(2).
- Brown, M. E., & McCarty, J. L. (2017). Is remote sensing useful for finding and monitoring urban farms? *Applied Geography*, 80, 23–33.
- Cadzow, H., & Binns, T. (2016). Empowering Freetown's women farmers. *Applied Geography*, 74, 1–11.
- Capotorti, G., Mollo, B., Zavattoni, L., Anzellotti, I., & Celesti-Grappo, L. (2015). Setting priorities for urban forest planning. A comprehensive response to ecological and social needs for the metropolitan area of Rome (Italy). *Sustainability (Switzerland)*, 7(4), 3958–3976.
- Cederlöf, G. (2016). Low-carbon food supply: the ecological geography of Cuban urban agriculture and agroecological theory. *Agriculture and Human Values*, 33(4), 771–784.
- Chen, X., & Zong, Y. (1999). Major impacts of sea-level rise on agriculture in the Yangtze delta area around Shanghai. *Applied Geography*, 19(1), 69–84.
- Cohen, M. J., & Garrett, J. L. (2010). The food price crisis and urban food (in)security. *Environment and Urbanization*, 22(2), 467–482.
- Colasanti, K. J. A., Hamm, M. W., & Litjens, C. M. (2012). The city as an “agricultural powerhouse”? Perspectives on expanding urban agriculture from Detroit, Michigan. *Urban Geography*, 33(3), 348–369.
- Cutts, B. B., Fang, D., Hornik, K., London, J. K., Schwarz, K., & Cadenasso, M. L. (2016). Media Frames and Shifting Places of Environmental (In)Justice: A Qualitative Historical Geographic Information System Method. *Environmental Justice*, 9(1), 23–28.
- Darby S., & McClintock N. (2017), Introduction to urban agriculture in the neoliberal city: Critical European perspectives. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 16(2):224–231.
- Del Casino, V. J. (2015). Social geography I: Food. *Progress in Human Geography*, 39(6), 800–808.
- Demir, H., & Erigüç, G. (2018), Bibliyometrik Bir Analiz ile Yönetim Düşünce Sisteminin İncelenmesi, *İş ve İnsan Dergisi, Cilt-Sayı: 5 (2) Ss: 91-114*.
- Dourado, A. C., & Sales, M. (2014). A Geographic Glimpse over Urban Agriculture. *Advanced Engineering Forum*, 11, 380–385.
- Drake, L. (2019). Surplus Labor and Subjectivity in Urban Agriculture: Embodied Work, Contested Work. *Economic Geography*, 95(2), 179–200.
- Drake, L., & Liunakwalau, H. M. (2022). Locating the traditional economy in Port Vila, Vanuatu: Disaster relief and agrobiodiversity. *Asia Pacific Viewpoint*, 63(1), 80–96.
- Duží, B., Frantál, B., & Simon Rojo, M. (2017). The geography of urban agriculture: New trends and challenges. *Moravian Geographical Reports*, 25(3), 130–138.
- Dymitrow, M., & Halfacree, K. (2018). Sustainability-differently. *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series*, 40(40), 7–16.
- Egerer, M., & Fairbairn, M. (2018). Gated gardens: Effects of urbanization on community formation and commons management in community gardens. *Geoforum*, 96, 61–69.
- Ellegaard, O., & Wallin J.A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: how great is the impact? *Scientometrics* 105:1809–1831.
- Elliott, B. (2019). *Urban Agriculture, Uneven Development, and Gentrification in Portland, Oregon-Web of Science Core Collection*. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000456590900006>. [Erişim Tarihi: 10.05.2023].
- Ellis, R. (2022). Social reproduction, playful work, and bee-centred beekeeping. *Agriculture and Human Values*, 39(4), 1329–1340.
- Fanh Hisieh, H., & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis, *Qualitative Health Research*, 15/9, s. 1277-1288.

- Fantini, A. (2023). Right to the city or environmental gentrification? A discussion about risks and potential of urban agriculture. *Urban Geography*.
- Follmann, A., Willkomm, M., Nduru, G., Owuor, G., & Dannenberg, P. (2021). Continuity under change: Towards a spatiotemporal understanding of market-oriented urban and peri-urban agriculture – Insights from Kenya. *Applied Geography*, 135.
- Furness, W. W., & Gallaher, C. M. (2018). Food access, food security and community gardens in Rockford, IL. *Local Environment*, 23(4), 414–430.
- Galeana-Pizaña, J. M., Couturier, S., & Monsivais-Huertero, A. (2018). Assessing food security and environmental protection in Mexico with a GIS-based Food Environmental Efficiency index. *Land Use Policy*, 76, 442–454.
- Gibbes, C., & Skop, E. (2020). The messiness of co-produced research with gatekeepers of resettled refugee communities. *Journal of Cultural Geography*, 37(3), 278–295.
- Ginn, F., & Ascensão, E. (2018). Autonomy, Erasure, and Persistence in the Urban Gardening Commons. *Antipode*, 50(4), 929–952.
- Girbés-Peco, S., Renta-Davids, A. I., De Botton, L., & Álvarez-Cifuentes, P. (2020). The Montserrat's neighbourhood dream: involving Moroccan residents in a school-based community development process in urban Spain. *Social and Cultural Geography*, 21(5), 674–696.
- Górna, A., & Górný, K. (2021). Singapore vs. The 'singapore of africa'—different approaches to managing urban agriculture. *Land*, 10(9).
- Håkansson, I. (2019). Urban sustainability experiments in their socio-economic milieu: A quantitative approach. *Journal of Cleaner Production*, 209, 515–527.
- Halloran, A., & Magid, J. (2013). The role of local government in promoting sustainable urban agriculture in Dar es Salaam and Copenhagen. *Geografisk Tidsskrift*, 113(2), 121–132.
- Hammelman, C., & Saenz-Montoya, A. (2020). Territorializing the Urban-Rural Border in Medellín, Colombia: Socio-Ecological Assemblages and Disruptions. *Journal of Latin American Geography*, 19(2), 36–59.
- Hanson, S. (2009). Changing places through women's entrepreneurship. *Economic Geography*, 85(3), 245–267.
- Hara, Y., Murakami, A., Tsuchiya, K., Palijon, A. M., & Yokohari, M. (2013). A quantitative assessment of vegetable farming on vacant lots in an urban fringe area in Metro Manila: Can it sustain long-term local vegetable demand? *Applied Geography*, 41, 195–206.
- Harrington, L. M. B. (2018). Alternative and Virtual Rurality: Agriculture and The Countryside as Embodied in American Imagination. *Geographical Review*, 108(2), 250–273.
- Hearn, A. H. (2018). Beanstalks and Trust in Chinese and Brazilian Food Systems. *Journal of Latin American Geography*, 17(2), 84–112.
- Heynen, N., Kurtz, H. E., & Trauger, A. (2012). Food Justice, Hunger and the City. *Geography Compass*, 6(5), 304–311.
- Horst, M., McClintock, N., Baysse-Lainé, A., Darly, S., Paddeu, F., Perrin, C., Reynolds, K., & Souldard, C. T. (2021). Translating land justice through comparison: a US–French dialogue and research agenda. *Agriculture and Human Values*, 38(4), 865–880.
- Hovorka, A. J. (2005). The (re) production of gendered positionality in Botswana's commercial urban agriculture sector. *Annals of the Association of American Geographers*, 95(2), 294–313.
- Iizuka, R., Ota, K., & Kikuchi, T. (2019). Growth and Sustaining Strategies of Urban Agriculture Based on Interaction with Urban Residents: The Case of Kodaira City, Tokyo Metropolis. *Journal of Geography (Chigaku Zasshi)*, 128(2), 171–187.
- Jarosz, L. (2008). The city in the country: Growing alternative food networks in Metropolitan areas. *Journal of Rural Studies*, 24(3), 231–244.
- Jehlička, P., Ančić, B., Daněk, P., & Domazet, M. (2021). Beyond hardship and joy: Framing home gardening on insights from the European semi-periphery. *Geoforum*, 126, 150–158.
- Jonason, A. (2017). The promises and pitfalls of alternative food institutions: Impacts on and barriers to engagement with low-income persons in the United States and Canada. *Advances in Medical Sociology*, 18, 149–175.
- Kanosvamaha, T. P. (2023). How do we get the community gardening?: grassroots perspectives from urban gardeners in Cape Town, South Africa. *Journal of Cultural Geography*.
- Kapan, K. & Öztoprak, Ş. (2020). Dünya ve Türkiye'den örneklerle kentsel tarım. A. Kara & S. Sönmez (Ed.), *Sosyal, beşerî ve idari bilimler alanında güncel araştırmalar içinde* (57-81). Duvar Yayınları.
- Kapungwe, E. M. (2011). Industrial land use and heavy metal contaminated wastewater used for irrigation in periurban Zambia. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 32(1), 71–84.
- Keech, D., & Redepenning, M. (2020). Culturalization and urban horticulture in two World Heritage cities. *Food, Culture and Society*, 23(3), 315–333.

- Kingsley, J., Egerer, M., Nuttman, S., Keniger, L., Pettitt, P., Frantzeskaki, N., Gray, T., Ossola, A., Lin, B., Bailey, A., Tracey, D., Barron, S., & Marsh, P. (2021). Urban agriculture as a nature-based solution to address socio-ecological challenges in Australian cities. *Urban Forestry and Urban Greening*, 60.
- Krzysztofik, R., Dymitrow, M., Biegańska, J., Senetra, A., Gavriilidou, E., Nadolu, B., Kantor-Pietraga, I., Grzelak-Kostulska, E., Oureilidou, E., Luches, D., Spórna, T., Teodorescu, D., Wasilewicz-Pszczółkowska, M., Holmertz, G., Szczepańska, A., & Brauer, R. (2017). Landscapes with different logics: A physicalistic approach to semantic conflicts in spatial planning. *Quaestiones Geographicae*, 36(4), 29–45.
- Lang, U. (2014). Cultivating the sustainable city: Urban agriculture policies and gardening projects in Minneapolis, Minnesota. *Urban Geography*, 35(4), 477–485.
- Lennert, J. zsef, Farkas, J. Z., Kov-cs, A. s. D. t., Moln-r, A. s., M-dos, R., Baka, D. n., & Kovács, Z. (2020). Measuring and predicting long-term land cover changes in the functional urban area of Budapest. *Sustainability (Switzerland)*, 12(8).
- Li, K., Rollins, J., & Yan, E. (2018). Web Of Science Use in Published Research and Review Papers 1997–2017: A Selective, Dynamic, Cross-Domain, Content-Based Analysis. *Scientometrics*, 115, 1–20.
- Mackay, H. (2019). A feminist geographic analysis of perceptions of food and health in Ugandan cities. *Gender, Place and Culture*, 26(11), 1519–1543.
- Marino, D., Mastronardi, L., Giannelli, A., Giaccio, V., & Mazzocchi, G. (2018). Territorialisation dynamics for Italian farms adhering to alternative food networks. *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series*, 40(40), 113–131.
- Mayring, P. (2011). *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş Nitel Düşünce İçin Bir Rehber*, (Çev: A. Gümüş ve M. S. Durgun), Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- McClintock, N. (2012). Assessing soil lead contamination at multiple scales in Oakland, California: Implications for urban agriculture and environmental justice. *Applied Geography*, 35(1–2), 460–473.
- McClintock, N. (2018). Urban agriculture, racial capitalism, and resistance in the settler-colonial city. *Geography Compass*, 12(6).
- McClintock, N., & Simpson, M. (2018). Stacking functions: identifying motivational frames guiding urban agriculture organizations and businesses in the United States and Canada. *Agriculture and Human Values*, 35(1), 19–39.
- Mintz, G., & McManus, P. (2014). Seeds for Change? Attaining the benefits of community gardens through council policies in Sydney, Australia. *Australian Geographer*, 45(4), 541–558.
- Montefrio, M. J. F., Lee, X. R., & Lim, E. (2020). Aesthetic politics and community gardens in Singapore. *Urban Geography*, 1–21.
- Mougeot, L. J. A. (2000). *Urban Agriculture: Definition, Presence, Potentials and Risks, and Policy Challenges Cities Feeding People Series*. <http://www.idrc.ca/cfp>
- Mudimu, G.D. (1996). Urban Agricultural Activities and Women's Strategies in Sustaining Family Livelihoods in Harare, Zimbabwe. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 17: 179-194.
- Mun Bbun, T., & Thornton, A. (2013). A level playing field? Improving market availability and access for small scale producers in Johannesburg, South Africa. *Applied Geography*, 36, 40–48.
- Nemoto, E. H., & Biazoti, A. R. (2018). *Urban agriculture: How bottom-up initiatives are impacting space and policies in Sao Paulo-Web of Science Core Collection*. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000439489000003>.
- O'Hara, S., & Toussaint, E. C. (2021). Food access in crisis: Food security and COVID-19. *Ecological Economics*, 180.
- Parpalidou, M., & Anthopoulou, T. (2016). Urban Allotment Gardens During Precarious Times: From Motives to Lived Experiences. *Sociologia Ruralis*.
- Paul, V., & McKenzie, F. H. (2013). Peri-urban farmland conservation and development of alternative food networks: Insights from a case-study area in metropolitan Barcelona (Catalonia, Spain). *Land Use Policy*, 30(1), 94–105.
- Pitt, H. (2018). Questionnement des soins développés à travers les liens avec les communautés plus qu'humaines. *Social and Cultural Geography*, 19(2), 253–274.
- Polling, B. (2016). Comparison of farm structures, success factors, obstacles, clients' expectations and policy wishes of urban farming's main business models in North Rhine-Westphalia, Germany. *Sustainability (Switzerland)*, 8(5).
- Polling, B., Mergenthaler, M., & Lorleberg, W. (2016). Professional urban agriculture and its characteristic business models in Metropolis Ruhr, Germany. *Land Use Policy*, 58, 366–379.
- Prové, C., de Krom, M. P. M. M., & Dessenin, J. (2019). Politics of scale in urban agriculture governance: A transatlantic comparison of food policy councils. *Journal of Rural Studies*, 68, 171–181.
- Prové, C., Dessenin, J., & Krom, M. de. (2016). Taking context into account in urban agriculture governance: Case studies of Warsaw (Poland) and Ghent (Belgium). *Land Use Policy*, 56, 16–26.

- Redwood, M. (2009). *Agriculture in urban planning: generating livelihoods and food security*. International Development Research Centre. <https://www.booktopia.com.au/agriculture-in-urban-planning-mark-redwood/book/9781844076680.html>.
- Reynolds, K. A. (2010). Expanding Technical Assistance for Urban Agriculture: Best Practices for Extension Services in California and Beyond. *Journal of Agriculture, Food Systems, and Community Development*, 1–20.
- Roast, A. (2022). Theory From Empty Land: Informal Commoning Outside/Within Economies and Ecologies of the Urban. *International Journal of Urban and Regional Research*, 46(3), 387–404.
- Robineau, O. (2015). Toward a systemic analysis of city-agriculture interactions in West Africa: A geography of arrangements between actors. *Land Use Policy*, 49, 322–331.
- Ruggeri, G., Mazzocchi, C., & Corsi, S. (2016). Urban gardeners' motivations in a Metropolitan city: The case of Milan. *Sustainability (Switzerland)*, 8(11).
- Sadler, R. C., Arku, G., & Gilliland, J. A. (2015). Local food networks as catalysts for food policy change to improve health and build the economy. *Local Environment*, 20(9), 1103–1121.
- Sano, S., & Kongo, H. (2019). *Soils in Greenhouse Plots in an Urban Area*. 165–175.
- Shah, S. H. H., Lei, S., Ali, M., Doronin, D., & Hussain, S. T. (2019). Prosumption: Bibliometric analysis using HistCite and VOSviewer. *Kybernetes*, 49(3), 1–24.
- Sharzer, G. (2012). A critique of localist political economy and urban agriculture. *Historical Materialism*, 20(4), 75–114.
- Shillington, L. J. (2013). Right to food, right to the city: Household urban agriculture, and socio-natural metabolism in Managua, Nicaragua. *Geoforum*, 44, 103–111.
- Šiftová, J. (2020). Foraging in Czechia: The nation's precious hobby. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 74(5), 310–320.
- Šiftová, J. (2021). Food self-provisioning motivations revisited: Czech home gardens and their food production. *Geografie-Sbornik CGS*, 126(2), 149–167.
- Simon-Rojo, M., Bernardos, I. M., & Landaluze, J. S. (2018). Food movement between autonomy and coproduction of public policies: Lessons from Madrid. *Nature and Culture*, 13(1), 47–68.
- Smith, J. P., Li, X., & Turner, B. L. (2017). Lots for greening: Identification of metropolitan vacant land and its potential use for cooling and agriculture in Phoenix, AZ, USA. *Applied Geography*, 85, 139–151.
- Song, B., & Robinson, G. M. (2020). Multifunctional agriculture: Policies and implementation in China. *Geography Compass*, 14(11).
- Spencer, L. (2016). *Urban Agriculture in Cuba: Alternative Legal Structures, Crisis and Change*. 343–354.
- Spierings, B., Van Liempt, I., & Maliepaard, E. (2018). Ownership and Membership: Practices and Experiences of Neighbourhood Residents in the Wijssgeren Community Garden in Amsterdam. *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie*, 109(5), 677–684.
- Spilková, J. (2017). Producing space, cultivating community: the story of Prague's new community gardens. *Agriculture and Human Values*, 34(4), 887–897.
- Spilková, J. (2018). "Tell Me Where You Shop, and I Will Tell You Who You Are": Czech Shopper Profiles According to Traditional, Large-Scale and Alternative Retail Options. *Moravian Geographical Reports*, 26(3), 186–198.
- Spilková, J., & Vágner, J. (2018). Food gardens as important elements of urban agriculture: Spatio-developmental trends and future prospects for urban gardening in Czechia. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 72(1), 1–12.
- Sroka, W., Mikolajczyk, J., Wojewodzic, T., & Kwoczyńska, B. (2018). Agricultural land vs. Urbanisation in chosen Polish Metropolitan Areas: A spatial analysis based on regression trees. *Sustainability (Switzerland)*, 10(3).
- St Clair, R., Hardman, M., Armitage, R. P., & Sherriff, G. (2020). Urban Agriculture in shared spaces: The difficulties with collaboration in an age of austerity. *Urban Studies*, 57(2), 350–365.
- Stehlin, J. G., & Tarr, A. R. (2017). Think regionally, act locally? gardening, cycling, and the horizon of urban spatial politics. *Urban Geography*, 38(9), 1329–1351.
- Strunk, C., & Richardson, M. (2019). Cultivating belonging: refugees, urban gardens, and placemaking in the Midwest, U.S.A. *Social and Cultural Geography*, 20(6), 826–848.
- Tecco, N., Coppola, F., Sottile, F., & Peano, C. (2017). *Urban gardens and institutional fences: The case of communal gardens in Turin-Web of Science Core Collection*. <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000406015500007>.
- Thi, N. P., Kappas, M., & Faust, H. (2021). Impacts of agricultural land acquisition for urbanization on agricultural activities of affected households: A case study in huong thuy town, thua thien hue province, vietnam. *Sustainability (Switzerland)*, 13(15).

- Thompson, D. F. (2018). Bibliometric Analysis of Pharmacology Publications in The United States: A State-Level Evaluation. *Journal Of Scientometric Research*, 7 (3), 167-172.
- Thornton, A. (2009). Pastures of plenty?: Land rights and community-based agriculture in Peddie, a former homeland town in South Africa. *Applied Geography*, 29(1), 12–20.
- Tornaghi, C. (2014). Critical geography of urban agriculture. *Progress in Human Geography*, 38(4), 551–567.
- Tümertekin, E. (1982). *Ekonomik Coğrafya*. Edebiyat Fakültesi Matbaası. İstanbul.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (1997). *Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2013). *Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Ustaoglu, E., Sisman, S., & Aydınoglu, A. C. (2021). Determining agricultural suitable land in peri-urban geography using GIS and Multi Criteria Decision Analysis (MCDA) techniques. *Ecological Modelling*, 455.
- Veeck, G., Emerson, C., & Breidinger, E. S. (2021). Agricultural permanence in large Asian cities: a case study of Nanjing, China. *Asian Geographer*, 38(1), 23–45.
- Walker, S. (2016). Urban agriculture and the sustainability fix in Vancouver and Detroit. *Urban Geography*, 37(2), 163–182.
- White, S., & Hamm, M. (2015). *Urban Agriculture and A Planning Approach to Urban Food Systems*.
- WinklerPrins, A. M. G. A., & de Souza, P. S. (2005). Surviving the city: Urban home gardens and the economy of affection in the Brazilian Amazon. *Journal of Latin American Geography*, 4(1), 107–126.
- Yap, C. (2023). New geographical directions for food systems governance research. *Progress in Human Geography*, 47(1), 66–84.
- Zhang, Y., Long, H., Chen, S., Ma, L., & Gan, M. (2023). The development of multifunctional agriculture in farming regions of China: Convergence or divergence? *Land Use Policy*, 127.
- Zimmerer, K. S., Duvall, C. S., Jaenicke, T. C., Minaker, L. M., Reardon, T., & Seto, K. C. (2021). Urbanization and agrobiodiversity: leveraging a key sustainability nexus. *One Earth* 4, 1557–1568.

Araştırma Makalesi - Research Article

Sosyal Devlet ve Türkiye’de Temel Uygulama Alanları

Social State and Main Applications in Turkey

Yücel Korkmaz^{1*}

Geliş / Received: 02/08/2023

Revize / Revised: 18/10/2023

Kabul / Accepted: 25/10/2023

ÖZ

Sosyal devlet, toplum refahını artırmak için ekonomik ve sosyal düzene doğrudan veya dolaylı şekilde müdahale eden devlet yönetim sistemidir. 19. yüzyılda Almanya, İngiltere ve Hollanda’da ilk uygulamaları başladığı ifade edilse de daha öncesinde Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde benzer uygulamaları görmek mümkündür. Türkiye’de ise 1961 Anayasasında hukuki bir kavram olarak yer alırken 1982 Anayasasında görevlerine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de sosyal devletin temel görevleri üzerinden değerlendirmelere yer verilmektedir. Bu çalışmanın amacı sosyal devletin istihdam, işsizlik, sosyal güvence, yoksulluk ve sosyal yardım gibi en temel alanlarda toplum lehine çalışmalar yapmasının önemine vurgu yapmaktır. Çünkü bu alanlardaki olumsuzluklar toplumun ekonomik ve sosyal hayatına olumsuz etki etmektedir. Buradan hareketle araştırma verilerine göre de istihdamın azaldığı dönemlerde işsizlik oranları artmakta ve buna bağlı olarak sosyal koruma ödeneği yükselmektedir. İstihdamın azalması insanların doğrudan işsiz ve sosyal güvenceden yoksun kalmasına neden olurken dolaylı olarak da yoksullaşmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı sosyal devlet öncelikli olarak istihdam ve işsizlik gibi toplumun başat sorunlarına çözüm üreten politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler-Sosyal Devlet, İstihdam, İşsizlik, Sosyal Destek, Yoksulluk

ABSTRACT

Social state is a state management system that intervenes directly or indirectly in the economic and social order to increase social welfare. Although it is stated that the first practices started in Germany, England, and the Netherlands in the 19th century, it is possible to see similar practices in the Seljuk and Ottoman States before. In Turkey, while it is included as a legal concept in the 1961 Constitution, its duties are emphasized in the 1982 Constitution. In this context, evaluations are made based on the basic duties of the social state in Turkey. The aim of this study is to emphasize the importance of the social state's work in favor of the society in the most basic areas such as employment, unemployment, social security, poverty, and social assistance because the negativities in these areas negatively affect the economic and social life of the society. In this context, according to the research data, unemployment rates increase in periods when employment decreases and social protection allowance increases accordingly. While the decrease in employment causes people to be unemployed and deprived of social security directly, it indirectly causes them to become poor. Therefore, the social state should have a priority duty to develop policies that produce solutions to the dominant problems of the society, such as employment and unemployment.

Keywords- Social State, Employment, Unemployment, Social Support, Poverty

^{1*}Sorumlu yazar iletişim: yucelkorkmaz@hotmail.com (<https://orcid.org/0000-0002-3355-3117>)

Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Doktora Mezunu

I.GİRİŞ

II. Dünya Savaşından sonra Temple tarafından geliştirilen bir kavram olan sosyal devlet, (Yay, 2014:147; Lee, 2022) toplum refahı ve düzeni için ekonomik ve sosyal hayata aktif ve kapsamlı bir şekilde müdahalelerde bulunulmasını öngören bir devlet anlayışıdır (Aktan, 1995:73-74; Yılmaz & Yücel, 2022:211-212). Ayrıca sosyal adaleti ve güvenliği sağlamak amacıyla birçok alanda değişiklik yapılmasını öngörerek birey lehine müdahale eden devlet yönetim biçimidir (Seyyar, 2002:498).

Sosyal devlet ilk olarak 1941 yılında ortaya çıkmıştır. Ancak bundan önce sosyal devlet uygulamalarını görmek mümkündür. Özellikle 19. yüzyılda İngiltere ve Almanya'da sigorta uygulaması sosyal devlet belirtileridir (Ekin, Alper, & Akgeyik, 1999:32). Fakat sosyal sigortacılığa dayalı olan ilk sosyal devlet uygulamasının ortaya çıkışı Almanya'da olmuştur. Alman Başbakanı Bismarck, 1883 yılında hastalık, 1884 yılında iş kazaları, 1889 yılında yaşlılık ve sakatlık sigorta sistemlerini ilk defa kurarak sosyal devlet uygulaması bakımından dünyaya öncülük etmiştir (Overbye, 2023). Almanya'dan sonra ise İngiltere ve Hollanda bu uygulamaya benzer uygulamalar yapmıştır. Ancak sosyal devlet uygulamalarına bu perspektiften bakıldığında Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde bu tür uygulamaları görmek mümkündür. Çünkü Alaaddin Keykubat ticareti geliştirmek ve teşvik etmek amacıyla kervan yollarının güvenliğini sağlayarak kervan sahiplerinin can ve mal güvenliğini sigorta altına almıştır. Ayrıca kervan sahipleri Selçuklu topraklarında tecavüz ve yağmaya uğradıkları zaman bütün zararları devlet hazinesinden karşılanmıştır (Akpınar, 1990:36). Buradan hareketle Selçuklu Devleti'nin iktisadi ve siyaseti gereği sosyal güvenlik sigortası uygulaması olduğunu söylemek mümkündür (Turan, 1971:285). Selçuklu Devleti'nden sonra Osmanlı Devleti'nde ise lonca teşkilatı uygulaması Batı devletlerinin uyguladığı sigortacılık sistemine göre daha alternatiflidir. Örneğin teşkilat üyelerinin ticarete uğradıkları zararları karşılamak, iş kuracaklara destek vermek, çalışma durumu olmayanlara yardım etmek ve hastalık, ölüm ya da beklenmeyen olumsuzluklar ile karşılaşmaları durumunda da bu ortak fonlardan üyelerine destek olmuştur (Erdoğan, 1993:26). Bu bağlamda 1800 yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'nde birçok alanda sigortacılık faaliyetlerinin olduğu ifade edilmektedir (Akbulut, 2014:199).

Sosyal devlet uygulamalarına benzer uygulamalar 1883 öncesinde görülse de literatürde genel kabul gören ilk uygulamalar sırasıyla Alman Bismarck, İngiliz Beveridge ve Hollanda Karma sistemleridir. Bu sistemler aşağıda açıklanmaktadır. Daha sonrasında ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde sosyal devlet uygulamasına geçilmiştir.

Bismarck, sosyal devlet uygulaması çalışanın, çalışma esasına dayalı olan bir sistemdir. Çalışanlar, bir işte çalışmaları halinde sosyal hukuk bakımından güvence altına alınmaktadır (Overbye, 2023) Sistemin finans kaynağı çalışanların ödedikleri sigorta primleridir. Bismarck uygulamasında yalnızca prim ödeyen insanlar prim oranına göre faydalanmaya hak kazanmaktadır. Bu uygulama sosyal güvenlik açısından tüm nüfusu kapsama içine almaz yalnızca sisteme katılmış olanlar ile sınırlıdır (Sözer, 1994:25). Düzenli ve istikrarlı bir uygulama olduğundan dünyada en fazla tercih edilen sistemdir (Erdoğan., 2018:27).

Evrensel bir uygulama olarak adlandırılan Beveridge sistemine göre sosyal güvenceli olmak belirli bir işi yapma veya çalışma koşuluna bağlı değildir. Ülke vatandaşları ve ülke vatandaşı olmayanlar o ülkenin toprakları içinde buldukları sürece sistem tarafından direkt güvence altındadırlar. Ülkedeki sosyal güvence hizmetlerinin finans kaynağı ise toplanan vergilerdir (Leite & Diğerleri, 2022:256) Ayrıca tüm riskler tek bir kurum tarafından kapsama alındığı gibi farklı güvence kapsamaları doğrultusunda ayrı ayrı da alınabilmektedir (Sözer, 1994:25). Sisteme tüm vatandaşlar dahil olduğu için belirli bir güvence sağlamak için tüm sigorta sistemleri tek çatı altında toplanmış ve finansman kaynağı devlet olduğundan tek elden yönetilmektedir (Erdoğan, 2018:27).

Karma sistemde ise hem çalışan gruplara yönelik hem de tüm vatandaşları kapsayacak şekilde bir sigorta sistemi vardır. Hollanda Karma sosyal güvenlik sistemi bir bütün olarak Alman Bismarck ve İngiliz Beveridge sistemlerinin güçlü bir karışımından oluşmaktadır (Sözer, 1994:25). Çünkü sosyal ve ekonomik durumu iyi olan bazı ülkeler bu iki sistemi birleştirerek vatandaşlarına daha kapsayıcı ve güçlü bir sosyal güvence sistemi sunmaktadırlar (Erdoğan, 2018:28).

Sosyal devlet uygulamalarının ilk örnekleri Almanya, İngiltere ve Hollanda da başladığı yukarıda ifade edilmektedir. Ancak Türkiye'de ise 1961 Anayasasında ilk kez hukuksal bir kavram olarak sosyal devlete yer verilmiştir. Sonrasında ise Cumhuriyetin nitelikleri başlığı altında 1982 Anayasasının 2. ve 5. Maddelerinde yer verilerek sosyal devlet ilkesinin gereklerinin yerine getirilmesi ve uygulanması konusu vurgulanmıştır (Giritli, Bilgen , Akgüner, & Berk, 2013).

Bu araştırma sosyal devletin tanımı ve kısaca tarihsel geçmişine vurgu yaparak Türkiye'de sosyal devletin genel uygulama alanlarının irdelenmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de sosyal devletin en temel uygulama alanlarından istihdam, işsizlik, sosyal güvence, sosyal yardım ve yoksulluk durumları ile bu alanlar arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır.

II. YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi şeklinde tasarlanmış ve derinlemesine analiz gerektirmediği için betimsel analiz tekniği tercih edilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler betimsel analiz tekniğiyle okuyucunun anlayacağı biçimde sebep ve sonuç ilişkisi kurularak yorumlanmıştır (Yıldırım & Şimşek , 2013:256). Araştırmada Türkiye İstatistik Kurumu ve Sosyal Güvenlik Kurumunun yayınladığı veriler üzerinden analizler yapılmıştır. Ayrıca bu iki kurumdan elde edilen 2013-2022 yılları aralığındaki veriler Microsoft Excel kullanılarak tablolar şeklinde okuyucunun anlayacağı şekilde aktarılmıştır.

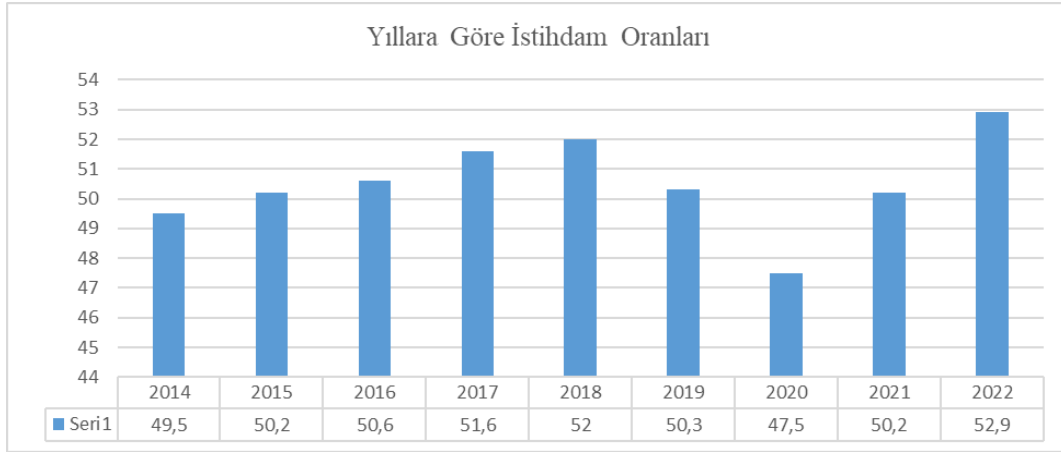
Sınırlılıklar

Bu araştırma 2013-2022 yılları arasındaki verileri kapsamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu ve Sosyal Güvenlik Kurumu verileri doğrultusunda çalışma yapılmıştır. Bu araştırma sosyal devletin İstihdam, işsizlik, işsizlik ödeneği, sosyal sigorta, sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk alanları ile sınırlıdır.

III. BULGULAR

Bu başlık altında Türkiye İstatistik Kurumu ile Sosyal Güvenlik Kurumu sitelerinden alınan veriler yıllara göre aktarılmaktadır. Elde edilen verilerin yıllara göre istihdam, işsizlik, işsizlik ödeneği, sigortalı sayısı, sosyal koruma harcamaları ile yoksulluk ve yoksulluk oranları verileri yorumlanarak aktarılmaktadır.

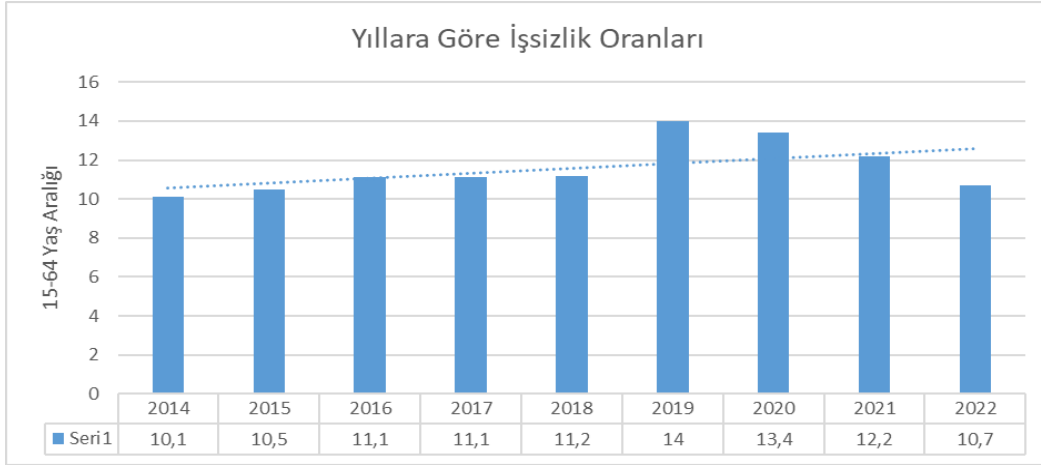
Sosyal devletin sorumluluk alanlarının başında insanlara istihdam imkanı oluşturması gelmektedir. Türkiye Anayasasında, *çalışma herkesin hakkı ve ödevidir* (1982 Anayasa, m. 49/1) şeklinde belirtildiği gibi iş imkanına herkesin sahip olması vurgulanmaktadır. Bundan dolayı devlet, iş alanlarına yönelik politikalar geliştirerek işsizlik ile mücadele etmesi gerekmektedir (Gümüş, 2010). Bu bağlamda *devlet, işsizliği önlemeye elverişli bir ortam yaratmak için gerekli tedbirleri alır* (1982 Anayasa, m. 49/2). Bunu devlet kendi teşebbüsleri aracılığıyla doğrudan yapabileceği gibi özel teşebbüslere de gerekli destekler sağlayarak dolaylı olarak da yapabilir (Aktan C. C., 1993:54).

Şekil 1. Türkiye’de Yıllara Göre İstihdam Oranları

Kaynak: (TÜİK)

Türkiye’de şekil 1’de görüldüğü üzere istihdam oranları yıllara göre verilmektedir. 2014 yılından itibaren 2018 yılına kadar artan istihdam oranları görülmektedir. Aynı durum Satista verilerine göre Avrupa Birliği ülkelerinde de görülmektedir. Örneğin 2014 yılında AB oranları %62,9 oranından 2019 yılında ise 67,7 oranına kadar yıllar içerisinde artarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak 2020 yılında Türkiye’de 47,5’e Avrupa Birliğinde ise 66,8’e istihdam oranları gerilemiştir. Buradan hareketle Covid-19 salgınının üretim ve tedarik zincirinin olumsuz etkilemesinden ülkelerin ekonomik krize girmesi sonucu istihdam oranları olumsuz etkilenmiştir. Bu durum araştırma verilerine göre de küresel ticaretin %5,3 oranında azalmasıyla istihdam kayıplarının küresel bazda 110 milyon kişiye ulaştığı ifade edilmektedir (Kılınç, 2021). Salgın, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de alınan radikal kararlar sonucunda adeta sosyal ve ekonomik hayatı durma noktasına getirmiştir (Balcı & Çetin, 2020:53). Ancak şekil 1’de görüldüğü üzere Covid-19 salgınının etkilerinin azalmasıyla birlikte 2021 yılından itibaren tekrar sosyal ve ekonomik hayatın hareketlenmesi ile istihdam oranları da artmaya başladığı görülmektedir.

Şekil 2. Türkiye’de Yıllara Göre İşsizlik Oranları

Kaynak: (TÜİK)

Reel ekonomik büyümeyle ortaya çıkan işgücü ihtiyacı istihdama olumlu yansımaktadır. Çünkü işsizlik oranlarının düşürülmesi ancak ekonomik büyümeye bağlı olarak istihdamın artması ile mümkün olmaktadır (Yıldırım & Aksoy, 2022:28). Bu bağlamda istihdamın artmasıyla birlikte işsizlik oranları azalmaktadır. Şekil 1’de görüldüğü üzere istihdam oranlarının 2019 yılında azalmasına bağlı olarak şekil 2’deki işsizlik oranları artmaktadır. Tabii ki bu durumun yukarıda ifade edildiği gibi Covid-19 salgının dünya genelinde mal ve hizmet talebinin azalmasına bağlı olarak işsizlik oranlarını arttırdığı düşünülmektedir (Kılınç, 2021). Örneğin Satista verilerine göre Avrupa Birliği ülkelerinde 2014 yılında %11 olan işsizlik oranlarının 2019 yılında ise %6,8’e gerilemiştir. Ancak 2020 yılında ise işsizlik oranları artarak %7,2 oranlarına yükselmiştir. Bu duruma Covid-19 salgının neden olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3. Türkiye’de Yıllara Göre İşsizlik Ödenek Miktarı

Kaynak: (TÜİK)

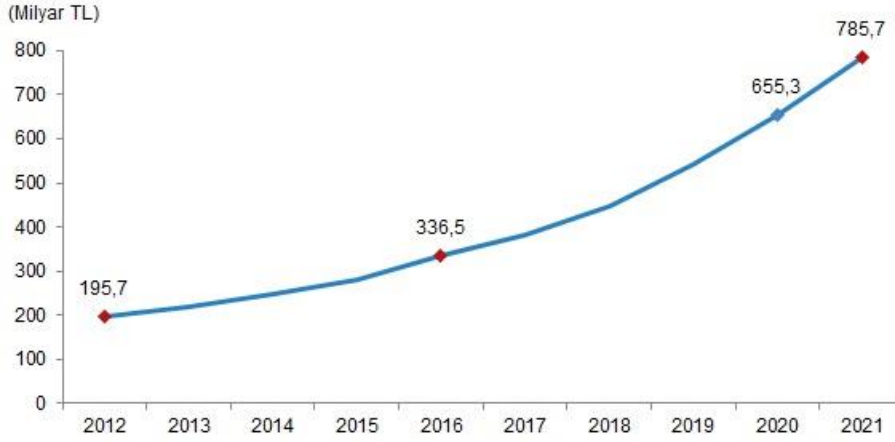
Ekonomik büyümenin sonucu olarak istihdamın artması ve işsizlik oranlarının azalması beklenmektedir. Ancak ekonomik durumun sağlıklı işlememesi istihdamın azalmasına ve işsizlik oranlarının artmasına neden olmaktadır (Akcan & Azazi, 2022: 241). Bu duruma bağlı olarak işsizlik ödemeleri artmaktadır. Çünkü bir kişi çalışabilecek durumda olmasına rağmen işsiz kalması işsizlik maaşı alma hakkını doğurmaktadır. Bundan dolayı ne kadar kısa sürede kişi tekrar istihdam edilirse o kadar kısa sürede ödenek kesilir (Avcıoğlu, 2021:111-113). Fakat tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de özellikle Covid-19 salgının getirdiği sosyal ve ekonomik kısıtlamalara bağlı olarak her sektör ekonomik olarak olumsuz etkilendiği için istihdam edilen kişilerin işini kaybetmesi, ücretsiz izne çıkarılması veya kısmi çalışma riskleri ile karşı karşıya kalmışlardır (Kara, 2020:279). Şekil 3’te görüldüğü üzere Covid-19 döneminde istihdamın azalması ve işsizlik oranlarının artmasına bağlı olarak işsizlik ödenek miktarının arttığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Türkiye’de Yıllara Göre Sigortalı Sayısı

Kaynak: (SGK)

Sosyal devletin görev alanlarından biri de insanların iş ve sosyal hayatını kapsayan ülkenin ekonomik boyutuna göre asgari bir sosyal güvence sunmasıdır (Özdemir, 2007:69; Hamdovalı, 2022). Çünkü sosyal güvence kayıt dışı çalışmayı azaltarak çalışanları birçok risklere karşı korumaktadır (Bakır, 2022:151). Türkiye’de şekil 4’te görüldüğü üzere yıllara göre kayıtlı (sigortalı) çalışan kişi sayıları verilmektedir. İnsanların kayıtlı çalışması sosyal devlet gereği birçok güvenceye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak sigortalı işi olmayan ve maddi durumu yeterli düzeyde olmayan insanlara yönelik devletin sosyal ve ekonomik destek vermesi gerekmektedir. Ancak bu desteklerde öncelikli amaç insanların en kısa sürede yeniden iş hayatına katılmasını sağlamaktır (Uğur, 2004). Bu bağlamda sosyal devletin insanların yaşadığı yerlerde hayatlarını sürdürebilecekleri gelir elde edebilmeleri için çeşitli iş imkanları oluşturarak politikalar geliştirmesi önem arz etmektedir.

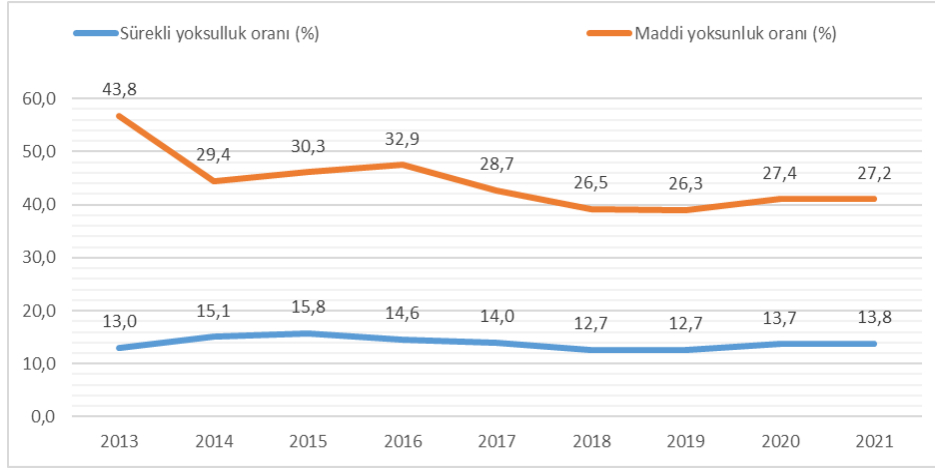

Şekil 5. Türkiye’nin Yıllara Göre Sosyal Koruma Harcamaları

Kaynak: (TÜİK)

Sosyal koruma harcamaları başlığı altında sağlık bakımı, engelli, yaşlı, dul/yetim, aile, sosyal dışlanma ve işsizlik gibi ödenekler yer almaktadır. Sosyal koruma harcamalarının 2020 yılında gayrisafi yurtiçi hasılasındaki payı %13,0 iken 2021 yılında ise %10,8 dir. 2021 yılındaki GSYH içindeki payın azalmasında salgının etkilerinin azalması olduğu düşünülmektedir. Bu durum yukarıda ifade edildiği gibi istihdamın azalmasına bağlı olarak işsizlik oranlarının artmasıyla birlikte işsizlik ödeneği oranı artmaktadır. Örneğin 2020 yılında işsizlik ödeneği GSYH içindeki oranı 0,9 iken 2021 yılında ise 0,4 oranına gerilemiştir (TÜİK, 2021-2022). Bu durum Covid-19 salgınının olumsuz etkilerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde sosyal koruma bütçesinin artması insanların refah düzeyine olumlu etki ederken yoksulluk oranlarında da azaltıcı etki etmektedir (Özbay, 2022). Ancak toplam bütçe içerisindeki sosyal koruma bütçesinin artması işsizlik oranlarının yüksek olmasından kaynaklanabilmektedir (Akbulut, Altundemir, & Güven, 2022:349). Bu durumda ise sosyal devlet öncelikli olarak iş imkanları oluşturarak insanların yoksullaşmasının önüne geçmesi gerekmektedir.

Şekil 6. Türkiye'nin Yıllara Göre Maddi Yoksunluk ve Sürekli Yoksulluk Oranları

Kaynak: (TÜİK)

Sosyal devlet üstlendiği istihdam ve diğer görevleri, etkili bir şekilde yerine getirerek yoksulluk ile mücadele etmesi önem arz etmektedir (Özbay, 2022:10). Yukarıda şekil 1'de görüldüğü üzere istihdamın azalması şekil 2'de işsizlik oranlarının artmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı insanlar gelir kaybına uğrayarak yoksullaşmaktadır. Şekil 6'da görüldüğü üzere yıllara göre maddi yoksunluk ile sürekli yoksulluk oranları verilmektedir. Özellikle Covid-19 sürecinde istihdamın azalması ve işsizlik oranlarının artması sonucu sürekli yoksulluk ve maddi yoksunluk oranlarında artış olduğu görülmektedir. Bu durum Avrupa Birliği ülkeri ile karşılaştırıldığında maddi ve sürekli yoksunluktan söz edilmezken daha çok yoksulluk risk faktöründen söz edilmektedir. Örneğin Eurostat verilerine göre bir yıl önce en sık yapılan faaliyete göre yoksulluk risk oranları bakımından 2014 yılında 17,4 olan risk oranı 2020 yılında ise 16,0 oranına gerilemiştir. AB'nin yoksullukla mücadele konusunda Türkiye'den daha ileri bir düzeyde olduğu ifade edilebilir. Ancak 2021 yılında yoksulluk risk oranı 16,2'ye yükselmiştir. Bu durumun yukarıda ifade edildiği gibi Covid-19 salgınından kaynaklandığı düşünülmektedir.

IV. SONUÇ

Türkiye Anayasasında, "çalışma herkesin hakkı ve ödevidir" maddesinden hareketle sosyal devlet, insanların ekonomik ve sosyal yaşam standartlarını geliştirmek için öncelikli olarak istihdamı arttırması ve işsizlik ile mücadele etmesi gerekmektedir. Araştırma verileri doğrultusunda 2014'ten başlayarak 2019 yılına kadar istihdam oranlarının artarak devam ettiği şekil 1'de görülmektedir. Ancak küresel bir sorun olan Covid-19'un sosyal ve ekonomik hayata yönelik olumsuz etkilerinden dolayı istihdam oranları son yıllarda gerilemiştir. Özellikle 2020 yılında 47,5 istihdam oranıyla son 10 yılın en düşük seviyesi gerçekleşmiştir. Sonrasında ise 2021 ve 2022 yılında artmaya başlamıştır. Tabii ki istihdamın azalmasına bağlı olarak işsizlik oranları da artmaktadır. Türkiye'nin son 10 yıldaki işsizlik oranlarına şekil 2'de bakıldığında 2014 yılında 10,01 olan oran yaklaşık her yıl artarak 2019 yılında 14 seviyesine ulaşmıştır. Bu olumsuz durum Covid-19 salgınından kaynaklanmıştır. Ancak 2020 ve 2021 yıllarında ise işsizlik oranları azalarak 2022 yılında 10,07 oranına gerilemiştir. İstihdam ve işsizlik ters orantılı olduğundan istihdam oranı artarken işsizlik oranı düşmektedir. Fakat işsizlik ve işsizlik ödeneği ise paralel doğrultudadır. İşsiz sayısına bağlı olarak işsizlik ödeneği miktarı artmaktadır. Bu durumda ise sosyal devlet gerekli tedbirleri alarak istihdamı arttırıp işsizlikle mücadele ettiğinde işsizlik ödenek miktarının azalması beklenmektedir.

Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde işsiz ve çeşitli nedenlerden dolayı çalışma durumu olmayan insanlara yönelik sosyal koruma destekleri devreye girmektedir. Sosyal koruma insanların çalışmadığı süreçte yaşam düzeylerine olumlu yansiyarak yoksulluk düzeyinde azaltıcı rol oynamaktadır. İnsanların yoksulluk düzeylerinin artmasının temel nedeni ise istihdamın azalması ve işsizlik oranlarının yükselmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin 2020 yılında işsizlik ödeneği GSYH içindeki oranı 0,9 iken 2021 yılında ise 0,4 oranına gerilemiştir. İşsizliğin artması sonucu sosyal koruma harcamaları kısa süreli insanların yaşamlarına olumlu etki ederken bu sürecin uzaması durumunda ise insanların yoksullaşmasına neden olmaktadır. Şekil 6'da görüldüğü üzere 2020 yılında insanların maddi yoksunluk ve sürekli yoksulluk oranlarının arttığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak istihdamın azalmasıyla işsizlik oranları artarak aktif çalışan sayısında düşüş olmaktadır. Bundan dolayı sosyal koruma harcamaları artmakta ve insanlar işsiz olduğu için yoksullaşmaktadır. Örneğin Covid-19 döneminde dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de sosyal ve ekonomik hayatın kısıtlanması sonucu istihdam azalmış, işsizlik oranları artmış ve buna bağlı olarak doğrudan sosyal koruma harcamaları

artarken dolaylı olarak da insanlar yoksullaşmıştır. Buradan hareketle sorunun çözümü için istihdamın artırılması ve işsizlikle mücadele edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, E., Altundemir, M., & Güven, M. (2022). Türkiye ve AB Ülkelerinde Sosyal Koruma Yardımlarının Yoksulluk Üzerine Etkisi: Bir Panel Veri Analizi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 343-350.
- Akbulut, H. (2014). *Cumhuriyet Dönemine Kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda Sigortacılık*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Akcan, M., & Azazi, H. (2022). İstihdam Oluşturmayan Büyümenin Sektörel Analizi: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 227-246.
- Akpınar, T. (1990). Tarihte Sigorta ve Yurdumuzda Sigortaya Dair İlk Fetvalar. *Tarih ve Toplum Dergisi*, XIII/75, 34-39.
- Aktan, C. C. (1993). *Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme*. Ankara: Takav Matbası.
- Aktan, C., & Özkıvrak, Ö. (2009). *Sosyal Refah Devleti*. İstanbul: Okutan Yayınları.
- Aktan, Ç. C. (1995). *21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet, Kamu Ekonomisinin ve Yönetiminin Yeniden Yapılanması ve Küçültülmesine Yönelik Öneriler*. İstanbul: TÜSİAD.
- Andersen, G. E. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. UK: Polity Press.
- Arıcı, K. (1997). *Avrupa Birliği Sosyal Güvenlik Hukuku*. Ankara.
- Avcıoğlu, O. (2021). *İşsizlik Riski Özelinde Sosyal Koruma*. Ankara: SGK.
- Bakır, H. (2022). Salgın ve Zor Zamanlar: Türkiye'de Kadınlar ve Kayıt Dışı Çalışanlar. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(2), 143-154.
- Balcı, Y., & Çetin, G. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi*, 19(37), 40-58.
- Briggs, A. (2006). *The Welfare State in Historical Perspective, The Welfare State Reader Ed. Christopher Pierson*. Cambridge: Polity Pres.
- Cansever, İ. H. (2018). Devlet Anlayışları Ekseninde Sağlık Politikalarının Değişimi ve Analizi: Türkiye İncelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 105-120.
- Ekin, N., Alper, Y., & Akgeyik, T. (1999). *Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminde Arayışlar Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma*. İstanbul: İTO.
- Erdoğan, E. S. (2018). *Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Harcamalarının Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erdoğan, İ. (1993). *İsteğe Bağlı Sigorta Hizmetine Karşı Tutum*. İstanbul: Beta.
- Filiz, B. (2014). Cost-Benefit Anaysıs of EU Social Inclusion Policy Implementations in Turkey. *Ankara Avrupa Çalışma Dergisi*, 125-145.
- Giritli, İ., Bilgen, P., Akgüner, T., & Berk, K. (2013). *İdare Hukuku*. İstanbul: DER.
- Gümüş, A. T. (2010). *Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü*. İstanbul: XII Levha.
- Hamdovalı, G. (2022). *Türk Anayasa Hukukunda Sosyal Güvenlik Hakkı ve Uygulamaları*. Ankara: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- İleri, H., Seçer, B., & Ertaş, H. (2016). Sağlık Politikası ve Türkiye'de Sağlık Politikalarının İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (12), 176-186.
- Kara, E. (2020). Covid-19 Pandemisi: İşgücü Üzerindeki Etkileri ve İstihdam Tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 269-282.
- Kılınç, E. C. (2021). Covid-19 Salgını ve İşsizlik Oranları İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 922-945.
- Lee, S. (2022). A Balliol quartet and the welfare state: Temple, Beveridge, Tawney and Toynbee. *Theology*, 252-257.
- Leite, A., & Diğerleri. (2022). From Bismarck To Beveridge: Contributions For The Understanding Of Different Social Security Models. Rabat. 255-264.
- Overbye, E. (2023). "Capitalism with a human face" and European pension systems: Historical change, present reform directions, and possible relevance for the Republic of Korea. *Background paper for invited talk at pension conference April*. Sejong, Republic of Korea. 1-28.
- Özbay, F. (2022). Türkiye'de Yoksulluk ile Mücadelede Sosyal Bütçe Anlayışı. *Econharran Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-11.
- Özbudun, E. (1989). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*. İstanbul: İTO.
- Özker, A., & Esener, S. (2009). Türkiye'de Bir Kamu Harcaması Olgusu OLarak Eğitim Harcamaları: Örnek Ülkeler ile Yakın Dönem Karşılaştırma. *Mevzuat Dergisi*. Yıl:12, Sayı:142, 1-15.
- Seyyar, A. (2002). *Sosyal Siyaset Terimleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Soysal, M. (1992). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek.
- Sözer, A. N. (1994). *Türkiye'de Sosyal Hukuk*. Ankara: Kamu İş.

- Şişman, Y. (2017). Türkiye’de Sosyal Politikanın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişim mi? *Optium Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 4(2), 1-22.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Beta.
- TÜİK. (2021-2022). *Sosyal Koruma Harcamaları*. Ankara.
- Uğur, S. (2004). *Sosyal güvenlik Sistemlerinde Özel Emeklilik Programlarının Yeri ve Gelişimi*. Ankara: Tisk Kitapları.
- Yay, S. (2014). Tarihsel Süreçte Türkiye’de Sosyal Devlet. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 3(9), 147-162.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, U., & Aksoy, E. (2022). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisi (2004-2020). *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15-33.
- Yılmaz, H., & Yücel, T. (2022). Sosyal Devlet Anlayışından Vazgeçilir mi? Covid-19 Bağlamında Bir Değerlendirme. *Kesit Akademi Dergisi*, 200-2016.

Araştırma Makalesi - Research Article

Türkiye’de Bölgesel Kamu Yatırımlarının Politik, Ekonomik, Kültürel ve Demografik Belirleyicileri

Political, Economic, Cultural, and Demographic Determinants of Regional Public Investments in Türkiye

Muhammed Benli^{1*}, Aykut Ekinci²

Geliş / Received: 12/09/2023

Revize / Revised: 02/10/2023

Kabul / Accepted: 03/10/2023

ÖZ

Sosyo-ekonomik kalkınmaya doğrudan etki edebilecek kamu yatırımlarını belirleyen temel dinamiklerin ve motivasyon kaynağının tespiti, ulusal ve yerel kalkınma stratejilerinin başarısı için kilit bir role sahiptir. Nitekim kamu yatırımlarını belirleyen faktörlerin anlaşılması, kamu yatırımlarına ayrılması gereken fon miktarının ve öncelenmesi gereken yatırımların tespitinde büyük bir önem arz etmektedir. Bu çerçevede, mevcut çalışmanın amacı, Türkiye örneğinde bölgesel kamu yatırımlarını belirleyen ekonomik, politik, kültürel ve demografik faktörleri, 2004 – 2018 dönemi verilerini kullanarak tespit etmektir. Panel veri analizinden elde edilen bulgular, kişi başına gelirin kamu yatırımları üzerindeki etkisinin pozitif; ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir. Regresyon sonuçları, istatistiksel etki minimal düzeyde olmak üzere, nüfus yoğunluğunun düşük ve tarımsal üretimin ağırlıkta olduğu illerin kamu yatırımlarını çekmede nispeten daha avantajlı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, yabancı ziyaretçi sayısının yüksekliği de kamu yatırımlarının artışına etki eden faktörlerden birisi olarak tespit edilmiştir. Ampirik sonuçlar, ayrıca, yüksek temsil oranı ve iktidar partisi milletvekili sayısının kamu yatırımlarını artırdığını göstermekte olup belediye başkanının iktidar partisinden olması ve iktidar partisi oy oranının kamu yatırımları üzerindeki etkisi ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Anahtar Kelimeler- Kamu Yatırımları, Sabit Etki Modeli, Bölgesel Yatırımlar

ABSTRACT

Identifying the main dynamics and motives determining public investments that can directly affect socio-economic development has a key role for the success of national and regional development strategies. Understanding the factors that determine public investments is of great importance in determining the amount of funds that should be allocated to public investments and the investments that should be prioritized. In this context, the aim of this study is to determine the economic, political, cultural, and demographic factors that determine regional public investments in the case of Türkiye, using the data for the period of 2004 – 2018. Findings from panel data analysis show that the effect of income per capita on public investments is positive, but statistically insignificant. Regression results show that provinces with low population density and dependent on agricultural production are relatively more advantageous in attracting public investments, with the statistical effect is minimal. On the other hand, the high number of foreign visitors has also been identified as one of the

^{1*}Sorumlu yazar iletişim: muhammed.benli@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0001-6486-8739>)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bilecik, Türkiye

²İletişim: aykut.ekinci@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0002-5629-6168>)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Bilecik, Türkiye

factors affecting the increase in public investments. The empirical results also show that higher representation in the Parliament and the number of Parliament members from the ruling party increase public investments while the effect of the mayor's being from the ruling party and the voting rate of the ruling party on public investments is statistically insignificant.

Keywords- Public Investment, Fixed Effect Model, Regional Investment

I.GİRİŞ

Üretimi ve üretkenliği artıran, genel olarak dayanıklı nitelikte ve faydası birden fazla yıla yayılan mal ve hizmetlere yapılan harcamalar yatırım harcamaları olarak adlandırılmaktadır (Öztürk, 2013). Sermaye yatırımları, teknolojik ilerlemeyi teşvik etmek suretiyle üretkenliğin artırılması ve yeni üretim tekniklerinin geliştirilmesine imkan vermesi sebebiyle ekonomik büyüme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim yatırımlar, sermaye malı miktarını ve üretken kapasiteyi artırarak uzun dönemde sermaye birikiminin ve dolayısıyla da sermaye stokunun artmasını sağlamaktadır (Majeed ve Khan, 2008). Bununla birlikte, yatırımların toplam talebin en oynak bileşeni olması sebebiyle konjonktür dalgalanmaları üzerinde de etkisi vardır. Bu kapsamda, özel sektör yatırımlarıyla birlikte kamu yatırımlarına ilişkin ilkelerin titizlikle belirlenmesi, ülke ekonomilerinin iktisadi büyümeye dair politika ajandalarının zorunlu bir safhası olarak karşımıza çıkmaktadır (Baddeley, 2003).

Kamu sektörü, doğrudan merkezî, bölgesel ve yerel yönetimlere bağlı olan tüm kamu kurumlarını içerirken (Mostern vd., 2002) kamu yatırımları, iktisadi kalkınma ve sosyal refahı iyileştirme amaçlı olarak altyapı, araştırma ve geliştirme eğitim, sağlık, sosyal refah ve diğer girişimlere yönelik sermaye harcamalarını ifade etmektedir (OECD, 2014). Kamu yatırımlarına örnek olarak; yeni otoyollar, köprüler ve diğer ulaşım altyapısının inşa edilmesi, inovasyon ve teknolojiyi teşvik etmek için araştırma ve geliştirme projelerinin finansmanı, ekonomik büyümeyi desteklemek için işletmelere sübvansiyonlar ve hibeler sağlanması ve beşeri sermayeyi ve hayat kalitesini iyileştirme amaçlı eğitim ve sağlık programlarının finansmanı verilebilir. Kamu yatırımları genellikle vergiler, devlet borçlanması ve diğer gelir kaynakları gibi kamu fonlarıyla finanse edilir. Kamu yatırımının amacı, bir bütün olarak toplum üzerinde olumlu etkileri olabilecek temel hizmetleri sağlamak ve ekonomik büyüme ve kalkınmayı desteklemektir. Nitekim kamu yatırımları, altyapı projeleri, araştırma ve geliştirme ve yenilik ve üretkenliği teşvik eden diğer girişimler için fon sağlayarak ekonomik büyümeyi teşvik edebilir. Bu da, ekonomik aktivitenin artmasına, istihdam yaratılmasına ve daha yüksek yaşam standartlarına ulaşımı mümkün kılabilir. Diğer taraftan, yollar, köprüler, havaalanları ve toplu taşıma gibi altyapıya yönelik kamu yatırımları, insanların ve malların hareketini kolaylaştırarak, seyahat süresi ve maliyetlerini azaltarak mobilite ve etkileşimin artmasına katkı sağlar ve böylece verimlilik ve üretkenlik düzeyinin artmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyebilir. Bunun yanı sıra, kamu yatırımları, özellikle inşaat, imalat ve teknoloji gibi sektörlerde istihdam yaratılmasına imkan vererek işsizlik oranlarını düşürmeye, hane halkı gelirlerini ve dolayısıyla tüketici harcamalarını artırmaya yardımcı olabilir. Bu da vergi tabanının genişlemesini ve devletin daha fazla vergi geliri elde etmesini sağlamaktadır (Pereira ve Pinho, 2011). Kamu yatırımları, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler için fon sağlayarak sosyal refahı artırabilir. Dolayısıyla yoksulluğun azaltılmasına, temel hizmetlere erişimin iyileştirilmesine ve sosyal eşitliğin ve katılımın desteklenmesine yardımcı olabilir. Bunlara ek olarak, kamu yatırımları, yenilenebilir enerji, yeşil altyapı ve ekonomik büyümenin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltan diğer girişimleri destekleyerek çevresel sürdürülebilirliği de teşvik edebilir. Kamu yatırımları bireylerin yaşam ve çalışma yeri seçimlerinde rol oynamakta, özel kesim sermaye yatırımlarının yön ve yerini şekillendirmekte ve böylece toplumun yaşam kalitesine etki etmektedir. (OECD, 2014). Diğer taraftan, kamu yatırımlarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin kısa vadede güçlü; ancak uzun dönemde sınırlı olduğu görüşünü savunan görüşler olduğu gibi (Picci, 1999), literatürde, yol ve su işleri gibi altyapılara yönelik sermaye yatırımlarının iktisadi büyüme üzerinde belirleyici bir etkisi olmadığını savunan savlar da mevcuttur (Evans ve Karras, 1994).

Kamu yatırımları, ekonominin farklı alanlarında yarattığı pozitif dışsallıklar sebebiyle eşsiz bir kalkınma aracı olarak görülmesi sebebiyle (Poyraz ve Bacaksız, 2018) kamu yatırımlarının büyüklüğünü etkileyen dinamikler Wagner'den (1893) bu yana iktisatçıların ilgi odağı olmuştur. Wagner'e göre; kamu harcamalarının artışı, aslında devlet faaliyetlerinin artışının bir sonucudur. Toplumun sosyal olarak ilerleme isteği, devlet faaliyetini artırmakta ve kamu harcamaları artmaktadır. Kamu yatırım dinamiklerini etkileyen ekonomik, mali ve politik-kurumsal değişkenler gibi çok sayıda faktör vardır. Bunların başında ise iktidardaki hükümetin politikaları ve öncelikleri gelmektedir. Goyal ve Bhattacharya'ya (2017) göre özellikle kamu yatırımlarının kompozisyonunun şekillenmesinde iktidardaki hükümetin önceliklerinin önemli bir yeri vardır. Altyapısal kalkınmayı, eğitim ve sağlığı önceleyen hükümetler bu alanlara daha fazla fon ayırırken savunma harcamalarına öncelik veren hükümetler askeri altyapıya daha fazla kaynak ayırmaktadır. Kamu yatırım kararlarını etkileyen bir diğer faktör ise mevcut iktisadi koşullardır. Örneğin, ekonomik durgunluk dönemlerinde

hükümetler iktisadi büyümeyi teşvik etmek amacıyla kamu yatırımlarını artırabilirler. Fisher ve Peters'a (2016) göre iktisadi koşulların kamu yatırım kararları üzerindeki etkisi hükümet düzeyine bağlıdır; eyalet veya federal düzeydeki yönetimlere kıyasla yerel yönetimler, ekonomik koşullardaki değişimlere daha duyarlıdır. Kamu yatırımları aynı zamanda nüfusun talep ve istekleri tarafından da şekillendirilmektedir. Örneğin, uygun fiyatlı konutlara yönelik önemli bir ihtiyacın ortaya çıkması durumunda hükümetler daha fazla toplu konut inşa etmek için yatırım yapabilir. Gupta ve Lienert'e (2014) göre kamu yatırım kararlarının kamu talebi tarafından belirlenme olasılığı, demokratik olmayan ülkelere kıyasla demokratik ülkelerde daha yüksektir. Teknolojik gelişmeler de yatırım kararlarını etkileyebilmektedir. Örneğin, güneş veya rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar, bu teknolojilerin maliyetleri azaldıkça daha cazip hale gelebilir. Nitekim Subramanian ve Easterly (2014) tarafından yapılan bir araştırma, teknolojik değişimin özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu yatırım kararları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çevresel faktörler de kamu yatırım kararlarını etkileyebilmektedir. Hükümetler çevresel bozulmaları önlemek amacıyla karbon emisyonlarını azaltan veya sürdürülebilir uygulamaları teşvik eden projelere yatırım yapabilir. Dasgupta, Laplante ve Mamingi (2001) tarafından yapılan bir araştırma, çevresel kaygıların gelişmekte olan ülkelerde kamu yatırım kararlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Kamu yatırımlarının bu kompleks ve çok yönlü doğası teorik literatürde karşılık bulmaktadır. Kamu tercihi teorisine göre kamu yatırımları, öncelikle kamu görevlileri ve bürokratların teşvikleri ve çıkarları doğrultusunda yönlendirilmektedir. Teori, politikacılar ve bürokratların kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini ve büyük olasılıkla kamu fonlarını genel olarak halktan ziyade kişisel olarak kendilerine fayda sağlayan projelere tahsis ettiklerini iddia etmektedir. Teoriye göre aynı zamanda çıkar gruplarının ve lobiciliğin kamu yatırım kararlarını şekillendirmede önemli bir rolü vardır (Akçağündüz, 2010). Mali federalizm teorisi ise yerleşmenin kamu yatırım kararlarını şekillendirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Bu teoriye göre adem-i merkeziyetçilik, yerel yönetimlerin seçmenlerinin ihtiyaç ve taleplerine daha etkin bir şekilde yanıt vermesini sağlar. Yerel yönetimler ayrıca yerel zorlukları ve fırsatları belirleme ve ele alma konusunda daha iyi bir konumdadır. Bununla birlikte, mali federalizm, kaynakların ve sorumlulukların dağılımı ile ilgili konuların yanı sıra, farklı hükümet düzeyleri arasındaki rekabet ve çatışma potansiyelini de vurgular (Karabacak ve Karabacak, 2014). Diğer taraftan, sosyal ve çevresel adalet teorileri kamu yatırımlarının eşitlik, adalet ve sürdürülebilirlik ilkeleri tarafından yönlendirilmesi gerektiğini savunur. Bu teorilere göre, kamu yatırımları, marjinal ve savunmasız nüfusların ihtiyaç ve çıkarlarının yanı sıra doğal kaynakların ve çevrenin korunmasına da öncelik vermelidir. Bu teoriler aynı zamanda kamu yatırım kararlarının şekillendirilmesinde demokratik katılımın ve hesap verebilirliğin önemini vurgulamaktadır.

Yukarıda bahsi geçen argümanlar çerçevesinde sosyo-ekonomik kalkınmaya doğrudan etki edebilecek kamu yatırımlarını belirleyen temel dinamiklerin ve motivasyon kaynağının tespiti, ulusal ve yerel kalkınma stratejilerinin başarısı için kilit bir role sahiptir. Nitekim kamu yatırımlarını belirleyen faktörlerin anlaşılması, kamu yatırımlarına ayrılması gereken fon miktarının ve öncelenmesi gereken yatırımların tespitinde büyük bir önem arz etmektedir. Bu itibarla mevcut çalışma, Türkiye'de il bazında gerçekleştirilen kamu yatırımlarının ekonomik, sosyal ve politik belirleyicilerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Türkiye, özellikle 1980'li yıllardan sonra ekonomi politikası alanında geçirdiği köklü ve yapısal değişimlerle birlikte önemli bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980'li yılların ortasından itibaren uygulamaya konulan pozitif reel faiz uygulaması sonucunda yurtiçi tasarruflar artmış, ancak toplam tasarruf oranında belirgin bir büyüme gerçekleşmemiştir. Bu durum, ekonomide reel üretken yatırım harcamalarından ziyade tüketim harcamalarını artırarak ekonominin gelir yaratma kapasitesinin azalmasına yol açmıştır. Aynı zamanda kamu yatırımlarının daha çok altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi ve yatırımların özel sektöre bırakılması, kamu yatırımlarının GSYH içindeki payını da etkilemiştir.

II. LİTERATÜR ÖZETİ

Ekonomik büyüme için bir katalizör olarak kamu yatırımlarının makro ekonomik etkilerini değerlendirmeye çalışan geniş bir literatür bulunmakla birlikte kamu yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine yoğunlaşan çalışmaların ağırlıkta olduğu ifade edilebilir. Ancak yine de kamu yatırımlarının özellikle gelişmekte olan ekonomilerde çıktı üzerindeki etkisinin yönü ve boyutuna dair hala önemli bir belirsizlik söz konusudur. Nitekim kamu yatırımlarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar olduğu gibi (Aschauer, 1989; Easterly ve Rebelo, 1993; Perera ve Lee, 2016), bu etkinin negatif olduğunu (Islam, 1995; Fölster ve Henrekson, 2001) ya da bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Barro, 1990; Ghosh ve Gregoriou, 2008). Birbirine çelişen bu farklı sonuçların elde edilmesi, kamu yatırımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, kamu yatırımının kalitesi, yolsuzluk seviyesi ve ülkenin kurumsal çerçevesi gibi çeşitli faktörlere bağlı olabileceğini düşündürmektedir. Kamu yatırımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak ve kamu yatırımının hangi koşullar altında ekonomik büyümeyi desteklemek için etkili bir araç olabileceğini belirlemek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu aşikârdır.

Diğer taraftan, kamu yatırımlarını belirleyen dinamiklerin tespitinin, bu yatırımlara tahsis edilecek fonların ve yatırım türlerinin belirlenmesi için kritik bir öneme sahip olması dolayısıyla literatürde kamu yatırımlarını etkileyen faktörleri inceleyen çalışmaların da sayısı azımsanmayacak düzeydedir. Örneğin, Aschauer (1989), faiz oranları ve hükümet gelirleri ile nüfus artışı ve nüfusun yaş yapısı gibi demografik faktörlerin kamu yatırımlarının seviyesini etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

Kamu yatırımlarının belirleyen bir diğer önemli faktör de ekonominin mevcut durumudur. Nitekim ekonomik genişleme dönemlerinde, hükümetler daha fazla büyümeyi desteklemek için kamu yatırım harcamalarını artırmaya daha istekli olabilir. Bununla birlikte, ekonomik gerileme dönemlerinde hükümetler harcamaları artırma konusunda daha temkinli davranabilir ve hatta bütçelerini dengelemek için harcamaları kısımlar. Bu kapsamda Aizenman ve Noy (2011), siyasi istikrarsızlık ve ekonomik belirsizliğin de kamu yatırımları üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, politik faktörler de kamu yatırımlarının belirlenmesinde rol oynayabilir. Örneğin, Fölster ve Henrekson (2001), sol görüşlü hükümetlerin sağcı hükümete göre kamu yatırımlarına daha fazla harcama yapma eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmaya göre, seçim döngüleri ve siyasi kutuplaşma gibi faktörler de dahil olmak üzere siyasi ortam da kamu yatırımı seviyesini etkileyebilmektedir.

Bu faktörlere ek olarak, kamu yatırımlarının önemli bir belirleyicisi de finansman imkanlarıdır. Hükümetlerin, kamu yatırımlarını finanse etmek için borçlanmaya başvurması durumunda yatırım düzeyini etkileyebilecek bir faktör olarak kredinin mevcudiyeti karşımıza çıkmaktadır. Mihaljek ve Klau (2008), uluslararası rezerv seviyesi, kurumların kalitesi ve kamu borcu seviyesi gibi faktörlerin gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde kamu yatırımı seviyesini etkilediğini göstermektedir. Kamu yatırımlarının seviyesini belirleyen bir diğer faktör ise yatırımların kendilerine özgü doğasıdır. Örneğin, eğitim ve araştırma ve geliştirmeye yapılan yatırımlar gibi bazı kamu yatırımı türlerinin, altyapı imkânlarına yapılan yatırımlar gibi diğer yatırım türlerine göre gelecekte ekonomik büyüme sağlama potansiyeli daha yüksek olabilir. Bu nedenle, farklı türdeki kamu yatırımlarından beklenen faydalar, yatırım düzeyini etkileyebilir. Ayrıca, literatürde, ekonomik krizlere veya borç krizlerine cevaben yapılan mali düzenlemelerin kamu yatırımları üzerinde önemli etkileri olabileceğini ileri süren çalışmalar olduğu gibi bu dönemlerde ekonomik büyümeyi desteklemek için kamu yatırımlarının artırılması gerektiğini savunan çalışmalar da vardır. Alesina ve Perotti (1996), OECD ülkelerindeki mali düzenleme kombinasyonlarını ve makroekonomik etkilerini incelemekte ve bütçe açıklarının azaltılmasında kamu harcamalarındaki kısıtlamaların vergilerdeki artışlardan daha etkili olduğu ve uygulanan spesifik politikalara bağlı olarak mali ayarlamaların kompozisyonunun ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilere sahip olabileceğini ortaya koymaktadır. Ardagna, Caselli ve Lane (2004), OECD ülkeleri için kamu borç servisinin maliyetini tahmin etmekte ve mali disiplin ile kamu borcunun sürdürülebilirliği arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Yüksek kamu borcu seviyelerinin daha yüksek faiz oranlarına ve daha düşük ekonomik büyümeye yol açabileceğini ve mali disiplinin uzun vadeli mali sürdürülebilirliği sürdürmek için çok önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bohn (1995), stokastik bir ekonomide bütçe açıklarının sürdürülebilirliğini incelemekte ve geçici açıkların sürdürülebilir olmasına rağmen, kalıcı açıkların artan faiz oranlarına ve daha düşük ekonomik büyümeye yol açabileceğini göstermektedir.

Diğer taraftan, siyasi istikrarsızlığın, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kamu yatırımlarının önünde önemli bir engel olabileceğini ortaya koyan literatür çalışmaları da mevcuttur. Campos ve Karanasos (2007), Arjantin'de 1896 – 2000 dönemi için ekonomik büyüme, oynaklık ve siyasi istikrarsızlık arasındaki ilişkiyi incelemiş ve siyasi istikrarsızlığın, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahip olabileceğini ortaya koymaktadır. Son olarak, bağımsız mali kurumların daha etkili ve sürdürülebilir kamu yatırım kararlarını teşvik etmede oynadıkları role ilişkin artan sayıda araştırma da mevcuttur. Nitekim bu kurumlar, mali politikaların objektif analizini ve gözetimini sağlayabilir ve kamu yatırımlarının ekonomik olarak sağlam ve uzun vadeli mali sürdürülebilirlik ile tutarlı olmasını sağlamaya yardımcı olabilir (Debrun, Hauner ve Kumar, 2009).

Sonuç olarak, şu ana kadar özetlenmeye çalışılan bu makro düzeydeki çalışmalar, kamu yatırımlarını belirleyen faktörlerin oldukça karmaşık ve çok yönlü olduğunu ortaya koymaktadır. Hükümet geliri, mali politikalar, mali kurumlar, borç sürdürülebilirliği, faiz oranları, ekonomik, sosyal ve demografik koşullar, politik faktörler, fon mevcudiyeti ve yatırımın kendine özgü doğası gibi faktörlerin tümü kamu yatırımının seviyesini etkileyebilir. Bu belirleyicilerin daha iyi anlaşılması, politika yapıcılarının uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik etme olasılığı en yüksek olan kamu yatırımlarının düzeyi ve türleri hakkında daha bilinçli kararlar almasına yardımcı olabilir. Diğer taraftan, literatürde, kamu yatırımlarını etkileyen faktörleri, bölgesel düzeyde ampirik olarak inceleyen çalışmaların da mevcut çalışmanın motivasyon ve önemini ortaya koymak adına ele alınmasında oldukça yarar vardır. Bu kapsamda, ilgili literatürün öncü çalışmalarından birisi olarak Atlas vd. (1995) gösterilebilir. Bu çalışma, 1972 – 1990 dönemi için ABD'de eyalet düzeyinde kişi başına düşen federal net harcamanın dağılımını etkileyen faktörleri incelemektedir. Çalışmadan elde edilen bulguların başında siyasi temsilin kurumsal temelini federal bütçe çıktıları etkilediği sonucu gelmektedir. Daha da önemlisi, çalışmaya

göre ABD Kongresi'nde kişi başına temsil oranlarında eyaletler arasında bir eşitsizlik mevcuttur. Bu eşitsizliğin boyutu ve federal net harcamanın eyaletler arasındaki dağılımı üzerindeki etkileri senatör sayısının nüfustan bağımsız olarak eyaletler arasında aynı olduğu Senato'da daha belirgindir. Nitekim daha az nüfuslu eyaletlerin Senato'da temsili daha yüksektir. Bunun anlamı ise diğer her şey eşitken nispeten az nüfuslu eyaletlerden gelen kongre temsilcilerinin seçmenleri için önemli ölçüde daha yüksek bir kişi başına federal net harcama düzeyi sağlamasıdır. ABD eyaletlerine yönelik olarak yapılan bir diğer çalışma ise Hoover ve Pecorino (2005)'tir. 1983 – 1999 dönemi için eyalet düzeyinde federal harcamalara etki eden politik belirleyicilerin incelendiği bu çalışmada daha yüksek oranda ayrıştırılmış veriler ve farklı politik kontrol değişkenleri kullanılmış ve Atlas vd. (1995) çalışmasının bulguları teyit edilerek kişi başına senato temsiline federal harcamaları pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu etki tedarik harcamalarında daha güçlü olmakla birlikte Temsilciler Meclisi'nde kişi başına düşen temsil arttıkça federal harcamaların arttığına dair bir bulgu elde edilememiştir. Senato temsiline ikinci büyük etkisi, çalışmaya göre siyasetin en azından kısmen önemli bir rol oynamasının beklendiği ücret ve maaş harcamaları kategorisinde ortaya çıkmaktadır. Çalışmada ayrıca, senato temsiline Lee (1998 ve 2000) çalışmasına paralel olarak hibe harcamaları üzerinde de etkili olduğu gösterilmektedir. Senato temsiline, beklendiği şekilde, emeklilik harcamaları ve “diğer” kategorisindeki harcamalar üzerindeki etkisi ise çok da küçüktür.

Literatürde, bölgesel kamu yatırımlarını belirleyen faktörleri Türkiye örneğinde ele alan çalışmalar da mevcuttur. Yavuzdurmaz ve Karadağ (2014) İBBS Düzey 3 bölgelerinde 1987 – 2001 dönemi için kamu yatırım politikalarının belirleyicilerini incelemiş ve kamu yatırımlarının bölgesel dağılımında; sanayi sektörü üretimin toplam içerisindeki payı ve nüfus yoğunluğu faktörlerinin kamu yatırımlarını olumsuz etkilediğini, tarımsal üretimin toplam içerisindeki payının ise kamu yatırımları üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanı sıra, çalışmadan elde edilen ampirik bulgulara göre kişi başına düşen gelir ve politik faktörlerin kamu yatırımları üzerinde anlamlı bir etkisi incelenen dönem itibarıyla söz konusu değildir. Türkiye örneğinde, kamu yatırımlarına etki eden faktörleri makro düzeyde inceleyen bir diğer çalışma ise Poyraz ve Bacaksız (2018)'dir. Bu çalışmada 1975 -2014 dönemi için kamu yatırımları ile ulusal gelir, vergi gelirleri, enflasyon oranı ve cari işlemler dengesi arasındaki uzun dönem ilişkisi incelenmiş ve bahsi geçen değişkenler arasında bir eşbütünlüğe ilişkin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, çalışmadan elde edilen bulgular, ulusal gelirin kamu yatırımlarını artırdığını, diğer değişkenlerin ise etkisinin negatif olduğunu göstermektedir.

III. VERİLER VE AMPİRİK BULGULAR

Mevcut çalışmada Türkiye'de iller bazında gerçekleştirilen kamu yatırımlarını belirleyen temel faktörlerin 2004-2018 dönemi için tespiti amaçlanmıştır. İlgili dönem aralığı, verilerin il bazında elde edilebilirliğinin bir sonucu olarak seçilmiştir. 2023 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerin analize dahil edilmemesi de benzer bir gerekçeyle açıklanabileceği gibi ilgili seçim sonuçlarının kamu yatırımlarına yansımaları için belirli bir dönemin geçmesi gerektiği gerçeğine dayandırılabilir. Çalışmanın amacı kapsamında analize dâhil edilen değişkenlere ilişkin tanımlamalar ve veri kaynakları Tablo 1'de ayrıntılı olarak verilmiştir. Analizin bağımlı değişkeni, 2004-2018 dönemi için il bazında kişi başına düşen kamu yatırımları miktarıdır (KBKY). Çalışmanın amacı doğrultusunda, kamu yatırımlarını etkilemesi muhtemel iktisadi, politik ve demografik değişkenler, verilerin il bazında elde edilebilirliği ve mevcut literatür (Atlas vd. 1995; Hoover ve Pecorino, 2005) göz önünde bulundurularak tespit edilmiştir.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlamalar ve Veri Kaynakları

Bağımlı Değişken (Temsili)	Sembol	Açıklama	Veri Kaynağı
Kamu Yatırımları	PI_PC	İl Bazında Kişi Başına Kamu Yatırım Harcamaları (Cari Fiyatlarla)	T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Bağımsız Değişkenler (Temsili)			
Gelir	GDP_PC	İl Bazında Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)
Sınai Üretim	INDUSTRY	İl Bazında Sanayi Üretim Endeksi	TÜİK
Tarımsal Üretim	AGRICULTURE	İl Bazında Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Üretim Endeksi	TÜİK
Hizmet Üretimi	SERVICE	İl Bazında Hizmet Üretim Endeksi	TÜİK
Nüfus Yoğunluğu	POP_DENSITY	İl Bazında Kilometrekare Başına Düşen İnsan Sayısı	TÜİK
Kültür	TOURIST	Yabancı Ziyaretçilerin Sınır Kapılarının Bağlı Olduğu İllere Göre Dağılımı	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (TCMB-EVDS)
Nüfus Artışı	POP_GROWTH	İl Bazında Nüfus Büyüme Hızı	TÜİK
Büyükşehir	METROPOL	Büyükşehir Kukla Değişkeni (1 = Büyükşehir, 0 = Büyükşehir Değil)	T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi
Belediye Başkanı	GOVERNOR	Kukla Değişken (1 = İktidar Belediye Başkanı, 0 = Diğer Parti Belediye Başkanı)	İl Belediye Web Siteleri

Temsil Oranı	MP_PC	Kişi Başına Düşen İl Toplam Milletvekili Sayısı	Yüksek Seçim Kurulu (YSK)
İktidar Partisi Temsil Oranı	GMP_MP	İl Bazında İktidar Partisi Milletvekili Sayısının İl Bazında Toplam Milletvekili Sayısı İçindeki Payı	YSK
Oy Oranı	VOTE	İl Bazında İktidar Partisi Oy Oranı	YSK

Gelir düzeyini temsilen il bazında kişi başına düşen GSYİH kullanılmış, sektörel üretim endeksleri ise illerin üretim yapısına ilişkin bilgi sağlaması sebebiyle tercih edilmiştir. Yabancı ziyaretçi sayısı, nüfus yoğunluğu, nüfus büyüme hızı ve büyükşehir değişkenleri, illerin kültürel ve demografik yapılarını temsil amacıyla analize dâhil edilmiştir. Temsil oranı, iktidar partisi milletvekili sayısı ve belediye başkanı, oy oranı değişkenleri kamu yatırımlarını etkileyecek potansiyel siyasi değişkenler olarak regresyon modeline, bütçe döngüsündeki gecikmeyi hesaba katmak amacıyla bir yıl gecikmeli değerleri kullanılarak eklenmiştir (Hoover ve Pecorino, 2005). Aşağıda sonuçları verilecek olan sabit etki regresyonu hem il hem de yıl kuklalarını içerecek şekilde yapılmış ve zaman içerisinde değişiklik göstermeyen coğrafi konum gibi kesit spesifik etkilerin kontrol edilmesi sağlanmıştır.

Tablo 2. Kısmi Regresyon Sonuçları

Bağımlı Değişken: PI_PC		
	Katsayı	Standart Hata
GDP_PC	0.0031	0.0024
INDUSTRY	-0.0001	0.0003
AGRICULTURE	0.0013***	0.0004
SERVICE	0.0010**	0.0004
POP_DENSITY	-0.0007**	0.0003
TOURIST	0.3408***	0.1236
POP_GROWTH	0.0018	0.0042
METROPOL	-0.0742***	0.0288
GOVERNOR	0.0041	0.0195
MP_PC	24123.04***	5407.007
GMP_MP	0.1137*	0.0595
VOTE	-0.2184	0.1476
Gözlem Sayısı	1200	
F(105, 1094)	42.16 (0.000)	
R2	0.8019	
Düzeltilmiş R2	0.7828	

Not: İlgili regresyon aynı zamanda il ve zaman sabit etkilerini içermektedir. Tahmin sonuçlarının tamamı yazarlardan temin edilebilir. ***, ** ve *, sırasıyla, %1, %5 ve %10 düzeylerinde anlamlılığı temsil etmektedir.

İl ve zaman sabit etkilerinin raporlanmadığı kısmi regresyon sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre kişi başına gelirin kamu yatırımları üzerindeki etkisi pozitif, ancak istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu sonuç, ulusal düzeyde veya bölge bazında gerçekleştirilen Aytaç ve Güran (2010), Yavuzdurmaz ve Karadağ (2014) ve Poyraz ve Bacaksız (2018) çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Sektörel üretim endeksleri, nüfus yoğunluğu ve büyükşehir değişkenlerine ait katsayılar ve bunlara ilişkin istatistiksel anlamlılık düzeyleri birbirini destekler sonuçlar ortaya koymaktadır. İstatistiksel etki minimal düzeyde kalmakla birlikte, regresyon sonuçları, incelenen dönem itibarıyla, kamu yatırımlarını çekmede nispeten nüfus yoğunluğunun düşük ve tarımsal üretimin ağırlıkta olduğu illerin daha avantajlı olduğunu işaret etmektedir. İllerin kültürel gelişmişliğini temsilen analize dahil edilen yabancı ziyaretçi sayısına ilişkin ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir katsayı elde edilmiştir. Bu itibarla kamu yatırımlarının turistik şehirleri önceleyecek şekilde dağılım gösterdiği ifade edilebilir. Elde edilen bulgular, ayrıca, temsil oranının ve iktidar partisi milletvekili sayısının nispeten yüksek olduğu şehirlerin kamu yatırımlarından pay almada daha avantajlı olduğunu göstermektedir. İktidar partisinin belediye başkanı ve iktidar partisinin oy oranı değişkenlerine ilişkin katsayılar ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

İktisat teorisi, kamu yatırımlarındaki artışların toplam talep üzerinde pozitif bir etki yaratacağını ve kamu sermaye stokunu artırarak ekonominin potansiyel çıktısına katkıda bulunabileceğini öne sürmektedir. Kamu sermayesinin çıktı üzerindeki etkisinin tespitine yönelik literatür çalışmaları bu etkinin incelenen döneme, ülkeye, sermaye ölçüsüne ve tahmin yöntemine göre önemli ölçüde farklılık göstermekle birlikte tipik olarak pozitif olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, kamu sermayesinin üretkenliği de zaman içinde değişebilir ve düşebilir.

Bu itibarla, kamu yatırımlarına ilişkin alınan kararların isabetliliği, verimlilik, finansman imkanı ve finansman seçeneklerinin görece maliyet ve avantajları kapsamında değerlendirilebilmekle birlikte kamu yatırım dinamiklerini etkileyen ekonomik, mali, demografik ve politik-kurumsal değişkenler gibi faktörlerin olası etkilerinin tespiti, doğru yatırım stratejilerinin belirlenmesi için büyük bir önem arz etmektedir. Bu çerçevede, mevcut çalışmada, 2004- 2018 dönemi için Türkiye’de iller bazında gerçekleştirilen kamu yatırımlarını belirleyen temel faktörlerin panel veri analizi kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı kapsamında kullanılan statik panel veri metodolojisinden elde edilen ampirik bulgular, kamu yatırımlarını çekmede nüfus yoğunluğunun düşük, turistik faaliyetlere açık, mecliste temsil oranı ve kişi başına düşen iktidar partisi milletvekili sayısının nispeten yüksek olduğu ve tarımsal üretime dayalı illerin daha avantajlı olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, incelenen dönem itibarıyla, kamu yatırımlarının görece kırsal kesimlerdeki hayat standartlarını artırmaya yönelik olarak planlandığı ifade edilebilir. Nitekim, bu bölgeler, nüfus yapıları itibarıyla mecliste temsil oranı görece yüksek olan, dışarıya göç verme potansiyelinin yüksek olduğu ve nispeten altyapı yatırımlarına daha fazla ihtiyaç duyulan bölgelerdir. İktidar partisinin oy oranı ve görevde bulunan belediye başkanının iktidar partisine bağlı olması ile kamu yatırımları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bu bağlamda, kamu yatırımlarının incelenen dönem itibarıyla ağırlık olarak merkezi yönetim tarafından alınan kararlar doğrultusunda gerçekleştirildiği ve merkezi yönetimin politik önceliklerden ziyade kırsal kesimlerdeki hayat standartlarının artırılmasına yönelik pozitif ayrımcı bir politika izlediği öne sürülebilir.

Bahsi geçen ampirik bulgular, politika yapımcılar için önemli çıkarımları da beraberinde getirmektedir. Nüfus yoğunluğunun düşük ve tarımsal üretime dayalı olan bölgelerin kamu yatırımlarından daha fazla faydalandığı gözlemlendiğine göre, bu bölgelerin ekonomik kalkınma ve yaşam standartlarını artırmaya yönelik öncelikli yatırım bölgeleri olarak belirlenmesi düşünülebilir. Diğer taraftan, turistik faaliyetlere açık olan bölgelerde turizmi teşvik eden politikaların geliştirilmesi ve yatırımların bu yönde artırılması önerilebilir. Nüfus yapısı itibarıyla mecliste temsil oranı yüksek olan bölgelerin daha fazla kamu yatırımı aldığı göz önüne alındığında, mecliste temsil oranlarının gözden geçirilmesi ve dengelenmesi düşünülebilir. Ayrıca, kamu yatırımlarının kırsal kesimlerin hayat standartlarını artırmaya yönelik olarak planlandığı düşünülürse kırsal kalkınma stratejilerinin oluşturulması ve bu bölgelere yönelik özel teşviklerin geliştirilmesi gerekmektedir. İktidar partisinin oy oranı ve belediye başkanlarının parti bağlantılarıyla kamu yatırımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı gözlemlendiğine göre, kamu yatırımlarının partizan politikalarından bağımsız, objektif kriterlere dayanarak gerçekleştirilmesi teşvik edilmelidir. Bunun yanı sıra, nüfus yapısı itibarıyla altyapı yatırımlarına daha fazla ihtiyaç duyulan bölgelerin belirlenerek, bu bölgelere öncelikli yatırım yapılması önerilebilir. Sonuç olarak, çalışmadan elde edilen bilgiler, Türkiye’de kamu yatırımlarının dağıtımı ve yönlendirilmesi konusunda objektif ve kalkınmacı bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir. Bu yaklaşımın daha da geliştirilerek, ülkenin dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınma süreci izlemesi için politika önerileri oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

- Aizenman, J., & Noy, I. (2013). Public and private investment and growth in a risky world. *Journal of Asian Economics*, 28, 3-22.
- Akcagündüz, E. (2010). Kamu tercihi teorisi ve Türkiye üzerine olan etkisi üzerine bir inceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 29-35.
- Alesina, A., & Perotti, R. (1996). *Fiscal adjustments in OECD countries: Composition and macroeconomic effects*. (IMF Staff Papers), 43(2), 365-394.
- Ardagna, S., Caselli, F., & Lane, T. (2004). Fiscal discipline and the cost of public debt service: some estimates for OECD countries. *The B.E. Journal of Macroeconomics*, 4(1), 1-33.
- Aschauer, D.A. (1989). Is public expenditure productive? *Journal of Monetary Economics*, 23(2), 177-200.
- Atlas, C.M., Gilligan, T.W., Hendershott, R.J., & Zupan, M.A. (1995). Slicing the federal government net spending pie: Who wins, who loses, and why. *The American Economic Review*, 85(3), 624-629.
- Baddeley, M.C. (2003). *Investment: theories and analysis*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Barro, R.J. (1990). Government spending in a simple model of endogenous growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), S103-S125.
- Bohn, H. (1995). The sustainability of budget deficits in a stochastic economy. *Journal of Money, Credit and Banking*, 27(1), 257-271.
- Campos, N.F., & Karanasos, M. (2007). Growth, volatility and political instability: Non-linear time-series evidence for Argentina, 1896-2000. *Journal of Development Economics*, 84(1), 226-252.
- Dasgupta, S., Laplante, B., & Mamingi, N. (2001). Pollution and capital markets in developing countries. *Journal of Environmental Economics and Management*, 42(3), 310-335.

- Debrun, X., Hauner, D., & Kumar, M.S. (2009). Independent fiscal agencies. *Journal of Economic Surveys*, 23(1), 44-81.
- Easterly, W., & Rebelo, S. (1993). Fiscal policy and economic growth: An empirical investigation. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 417-458.
- Evans, P. & Karras, G. (1994). Are government activities productive? Evidence from a panel of U.S. states. *The Review of Economics and Statistics*, 76(1), 1-11.
- Fisher, R.C., & Peters, J.S. (2016). The impact of economic conditions on public investment decisions: Evidence from US States. *Applied Economics*, 48(23), 2158-2173.
- Fölster, S., & Henrekson, M. (2001). Growth effects of government expenditure and taxation in rich countries. *European Economic Review*, 45(8), 1501-1520.
- Ghosh, S., & Gregoriou, A. (2008). Does public investment enhance productivity growth in Europe? *Economics Letters*, 100(3), 443-446.
- Goyal, R., & Bhattacharya, R. (2017). Public investment and political regimes: Evidence from India. *Economic Modelling*, 67, 407-416.
- Gupta, S., & Lienert, I. (2014). What determines the composition of public investment? Evidence from IMF fiscal module data. *Journal of Development Economics*, 110, 106-118.
- Hoover, G.A., & Pecorino, P. (2005). The political determinants of federal expenditure at the state level. *Public Choice*, 123(1-2), 95-113.
- Islam, N. (1995). Growth empirics: A panel data approach. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(4), 1127-1170.
- Lee, F.E. (1998). Representation and public policy: The consequences of senate apportionment for the geographic distribution of federal funds. *The Journal of Politics*, 60(1), 34-62.
- Lee, F.E. (2000). Senate representation and coalition building in distributive politics. *American Political Science Review*, 94(1), 59-72.
- Majeed, M.T. & S. Khan (2008). The determinants of private investment and the relationship between public and private investment in Pakistan. *Journal of Business and Economics* 1(1): 41-48.
- Mihaljek, D., & Klau, M. (2008). *Determinants of public investment in emerging market economies*. (BIS Working Papers 260).
- Mostern, E., Oosthuizen W., Smit F. & Vyver D. (2002). Microeconomics: A Southern of emerging trends. *Economics and Management Sciences*, 4(3), 54-61.
- OECD. (2014). *Recommendation of the council on effective public investment across levels of government*. Directorate for public governance and territorial development. Retrieved from <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/recommendation-effective-publicinvestment-across-levels-of-government.htm>.
- Pereira, A.M. & Pinho, M.F. (2011). Public investment, economic performance and budgetary consolidation: VAR evidence for the first 12 Euro countries. *Journal of Economic Development*, 36(1), 1-20.
- Perera, L.D., & Lee, G. (2016). The relationship between public investment and economic growth: The experience of Sri Lanka. *Journal of Economic Development*, 41(1), 1-21.
- Picci, L. (1999). Productivity and infrastructure in the Italian regions. *Giornale Degli Economisti E Annali Di Economia*, 58 (3-4), 329-353.
- Poyraz, E., & Bacaksız, N.E. (2018). Kamu yatırım seviyesine etki eden faktörler: 1975-2014 dönemi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 1664-1680.
- Subramanian, A., & Easterly, W. (2014). The effect of economic growth and technological change on public investment in developing countries. *World Development*, 59, 75-87.
- Wagner, A. (1893). *Grundlegung der Politischen Ökonomie [Groundwork of political economy]*. Hansebooks, Nachdruck der Ausgabe von 1883 edition.
- Yavuzdurmaz, A., & Karadağ, M. (2014). Türkiye'de bölgesel kamu yatırım politikalarını etkileyen temel faktörler. *Ege Academic Review*, 14(4).

Araştırma Makalesi - Research Article

Elektronik Atıkların Tersine Lojistik Sürecinde Swot Analizi ile Değerlendirilmesi

Evaluation Of Electronic Waste with Swot Analysis In Reverse Logistics Process

Hakan Hanifi ŞAHİN^{1*}, Atıl TAŞER²

Geliş / Received: 26/06/2023

Revize / Revised: 16/11/2023

Kabul / Accepted: 17/11/2023

ÖZ

Ticaret kavramının oluştuğu ilk andan bu yana öncelikle değiş tokuş usulü ile başlayan bu süreç ileri lojistik faktörleri üzerinde gelişme göstermiştir. Bahse konu zamanlarda kaynakların ticaret hacmine kıyasla yeterli olmasından kaynaklı ileri lojistik yönlü olarak teoriler, fikirler ve faaliyetler gelişme göstermiştir. 1981 yılına gelindiğinde ilk kez Lambert ve Stock ile tersine lojistik (reverse logistics) kavramı tasvir edilmiştir. Yok olmakta olan kaynakların tersine lojistik faaliyetler ile birlikte geri dönüştürülme, yeniden kullanıma kazandırılma başlıca temel çerçeveden hareketle çalışmalar yürütülmüş, günümüze kadar da süreç gelişme göstermiş ve göstermeye de devam etmektedir. Tersine lojistik kavramı otomotiv, ev gereçleri (beyaz eşya, televizyon, fırın vb.), elektronik eşyalar gibi sektör ve endüstride geri dönüşümü sağlanan ürünlerin bütününe kapsamaktadır. Sektörler arasında sıfır atık projesi de incelemeye tabi tutulduğunda araştırmamızın ana hedefi konumunda olan elektrikli ve elektronik ürünler tersine lojistik süreçlerin yoğun yaşandığı faaliyetler olmakla birlikte en çok geri kazanımın da yaşandığı endüstri niteliği taşımaktadır. Elektronik atıklar içerisinde barındırdığı bileşen çeşitliliği ile (plastik, metal, cam, devre kartları, altın, bakır, alüminyum, işlemciler vb.) hem ekonomik değer ihtiva etmesi hem de yeniden kullanma kapsamında geniş bir yelpaze oluşturması sebebiyle araştırmamızın merkezinde yerini almaktadır. Elektronik eşyaların tersine lojistik kapsamında SWOT analiz yöntemi ile değerlendirilmesindeki ana amaç ise analizin portföyünü oluşturan güçlü ve zayıf yanlar ile fırsat ve tehdit oluşturan yönleri belirlemektir. Sektöre yönelik oluşturulan konu başlıklarında elektronik atık faaliyeti yürüten firmalardan edinilen bilgiler ışığında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elektronik atıkların tersine lojistik süreci içerisindeki olumlu ve olumsuzluklar ile avantaja dönüştürülmesi gereken konular ele alınmıştır. Aynı zamanda eksik yönlerin tespit edilip, fırsata dönüştürülmesinin sağlanmasına yönelik atılımların yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Tersine lojistik süreci ile birlikte elektronik atıkların geri kazandırılması açısından uluslararası pazarda yerimizi almak ve söz konusu endüstriyel sektörün gelişimine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Ayrıca yapılan analiz ile yetişmiş işgücünde eksikliklerin giderilmesi, yeterli donanımına sahip elektronik atık ayrıştırma ve işleme tesislerinin oluşturulması ile hammadde ihracatı sürecinden; katma değerli, yeniden kazandırılmış kullanılabilir ürün pazara sürülerek ülke ekonomisine, istihdama, çevre sorunlarına ve küresel elektronik atık değerlendirilmesindeki kazanımlara sahip olunmasını sağlamak hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler- Tersine Lojistik, Elektronik Atık, SWOT Analizi, Sıfır Atık

^{1*}Sorumlu yazar iletişim: hakansahinn24@gmail.com (<https://orcid.org/0009-0009-9152-9543>)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme ABD-Üretim, Yönetim ve Pazarlama Yüksek Lisans Programı (Tezli), Bilecik, Türkiye

²İletişim: atil.taser@bilecik.edu.tr (<https://orcid.org/0000-0003-4943-0485>)

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bilecik, Türkiye

ABSTRACT

Since the first moment when the concept of trade was formed, this process, which started with the exchange method, has developed on advanced logistics factors. During these times, theories, ideas and activities regarding advanced logistics have developed due to the fact that resources are sufficient compared to the trade volume. In 1981, the concept of reverse logistics was described for the first time by Lambert and Stock. Studies have been carried out based on the basic framework of recycling and reusing endangered resources together with reverse logistics activities, and the process has improved until today and continues to do so. The concept of reverse logistics covers all products that are recycled in the sector and industry, such as automotive, household appliances (white goods, televisions, ovens, etc.), electronic goods. When the zero-waste project is examined among the sectors, electrical and electronic products, which are the main target of our research, are activities in which reverse logistics processes are intense, and they are also the industry where the most recycling occurs. Electronic waste is at the centre of our research because it contains economic value and a wide range of reuse with the variety of components it contains (plastic, metal, glass, circuit boards, gold, copper, aluminium, processors, etc.) The main purpose of evaluating electronic goods with the SWOT analysis method within the scope of reverse logistics is to determine the strengths and weaknesses, as well as the opportunities and threats that make up the portfolio of the analysis. It was evaluated in the light of the information obtained from companies carrying out electronic waste activities under the subject headings created for the sector. The positives and negatives in the reverse logistics process of electronic waste and the issues that need to be turned into advantages are discussed. At the same time, it was emphasized that steps should be taken to identify the shortcomings and turn them into opportunities. It is aimed to take our place in the international market in terms of recycling electronic waste through the reverse logistics process and to contribute to the development of the industrial sector in question. In addition, through the analysis, eliminating the deficiencies in the trained workforce, establishing adequately equipped electronic waste separation and processing facilities, and the raw material export process; it is aimed to bring value-added, recycled, usable products to the market and to contribute to the country's economy, employment, environmental problems and global electronic waste utilization.

Keywords- Reverse Logistics, Electronic Waste, SWOT Analysis, Zero Waste

I.GİRİŞ

İnsanların bir arada yaşama olgusuna kadar uzanan bu süreçte insanlar hayatlarını idame ettirebilmek için çeşitli gaye ve vasıtalar ile alışveriş amacıyla karşılıklı ticaret faaliyetleri yürütmüşlerdir. Söz konusu zaman diliminde yeteri kadar bulunan kaynaklar, insan ihtiyaçlarının sınırlı ve belirli temel argümanlar ile kısıtlı olmasından kaynaklı ileri lojistik faaliyetlerle ticaret olgusu oluşmaya başlamıştır. İnsan ihtiyaçlarının kısıtlı olduğu dönemlerde ileri lojistik faaliyetlerine yönelik teorik fikirler, gelişmeler kadar alışveriş de söz konusu olmuştur. Gelişen küresel çapta ticaret kavramı ile birlikte, insan ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ve kaynakların giderek azalması ile 1981 yıllarında ilk kez Lambert ve Stock tarafından tersine lojistik kavramı ortaya atılmıştır.

Tersine lojistik kavramının temelinde yok olmakta olan kaynakların yerine üretilmiş, kullanıma verilmiş eşyaların geri dönüşüme dâhil edilmek suretiyle tekrar tekrar kullanabilme imkânı bulabilme, yeni ürünün parçasını elde etme, kullanılmayacak durumda olan bileşenlerin başka ürünlere yan ürün olarak dâhil etme ve evsafını yitirmiş olan ürünlerin enerjiye dönüştürülmek suretiyle geri dönüşüme maksimum katkı sunmak ana amaç olarak yerini almaktadır (Lambert vd., 2011:561-581). Bahse konu kavram hem neden hem de sonuç olma niteliği itibarıyla, günümüz koşullarının temel sorunlarından olan çevre kirliliğini azaltma ile birlikte neden olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda söz konusu geri dönüşüm faaliyetleri ile çevreye duyarlı uygulama olması, çevreye olan etkinin minimize edilmesi, maksimum geri dönüşüm sağlama ile birlikte bu süreçler bütününe hepsinin yasal dayanaklar ile birlikte yerine getirilmesi hedeflenmektedir.

Günlük yaşantımızın parçası konumunda olan bütün ürünlerde yaşanan tersine lojistik kavramı kapsamında geri dönüşümler elektronik ürünler, otomotiv, tekstil, beyaz eşya, televizyon gibi birçok alana ve sektöre hitap etmektedir. Sürdürülebilir bir gelecek ve kullanılabilir kaynak artırımı için tersine lojistik kavramı günümüz koşullarının vazgeçilmez bir argümanı olarak yerini almıştır. Sektörel bazda çalışmamızın odak noktası haline gelen elektrikli ve elektronik atıkların tersine lojistik süreç basamaklarına en uygun olması, geri dönüşüm kabiliyetinin en yüksek oranda gerçekleşmesi ve birçok bileşenin doğada kıt kaynak olarak nitelendirilen (altın, gümüş, bakır, paladyum vb.) ekonomik değere sahip madenler içermesi, çalışmamızın merkezinde elektronik atıkların baz alınmasına kaynak olmuştur.

Edinilen bulguları SWOT analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş, bu tekniğin kullanılmasında SWOT analizinin güçlü/zayıf yanlar ile sektörel olarak firmaların sahip olduğu avantajlar, uygulaması gereken

hedef politikalar ve gelişim yönleri ile zayıf olan yanların geliştirmeye tabi tutularak dezavantajların tespit edilmek suretiyle söz konusu eksikliklerin, olumsuz yanların giderilmesinin imkân kabiliyetinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda dışsal faktörler olarak fırsat/tehdit yönleri ile de firmaların sektördeki AR-GE gelişimlerinin yönü ile gelişim gösterme noktasında izlenecek yolun belirlenmesi ve değerlendirilmesi ile birlikte tehdit durumunda bulunan gelecekte sektöre yön verebilecek analizlerin yapılarak söz konusu durumun avantaja çevrilebilme imkânı ile analizi yapılması sağlanmıştır.

II.ELEKTRONİK ATIK

Gelişen ve sürekli değişim gösteren teknoloji çağında özellikle günlük hayatımızın bir parçası konumunda olan elektrikli ve elektronik ürünler önemli bir paya sahiptir. Gelişim gösteren teknolojik gelişmeler ile elektrikli ürünler sektörel olarak küresel pazarlara hâkim olmuş ve aynı zamanda tüketim miktarındaki artış ile aynı orantıda elektronik atık miktarında da artış meydana gelmektedir (Çığgın, 2006:55-58). Günümüz koşullarında elektronik atıkların çevreye verdiği zararlı etkiler; nüfusun hızla artması, endüstriyel sanayi tesislerindeki artışla kaynaklı olarak meydana gelmektedir. Bahse konu durum ile birlikte hayvanların nesli tükenmekte, ormanlar tahribata uğramakta ve doğadaki bütün canlıların yaşam alanları yok olmakla karşı karşıya kalmaktadır (Balık ve Tekben, 2014:338-351). Elektronik atık kavramı aynı zamanda imalatçı ve kullanıcılar tarafından çevreye, doğaya yeniden kullanma amacı söz konusu olmayan bütün elektrikli ve elektronik materyallerin bileşenlerini, parçalarını tasvir etmek için kullanılmaktadır (Kuehr, 2014).

Bilimde yaşanan gelişmeler ile teknolojinin hızla ilerlemesi sonucu insanlık adına önemli adımlara, kolaylıklara konu olursa da aynı zamanda çevreye verdiği tahribat, doğal kaynaklarda yaşanan yok olma riski meydana gelen zararlı noktaları olarak söz konusu olmaktadır. Bahse konu zararlar elektronik atıkların (e atık) günümüz teknolojisinin hızla ilerlediği ve yaygınlaştığı koşullarda daha artış göstermektedir. Elektronik atığın barındırdığı "cıva, kurşun, brom, kadmiyum" gibi çevreye ve canlı yaşamına zararlı bileşenler milyarlarca ton atığın kullanım sonucu kullanıcılar tarafından duyarsızca atılmasından kaynaklanmaktadır (Kuehr, 2014). Söz konusu elektronik atıklar duyarlılık seviyesinin düşük olduğu ülkelerde, bilinçsizce doğaya bırakılmasına veya hurdacılara satılması suretiyle elden çıkmaktadır. Bu yol ile elden çıkarılan elektronik atıklar doğaya verdikleri zarar yanında aynı zamanda geri kazanma imkânı ile kazanılacak ekonomik değer kaybına da neden olmaktadır.

Tasnifi şu şekilde yapılmaktadır (Çiftlik vd., 2009:1-2);

- Büyük ev eşyaları (Buzdolabı, çamaşır makinesi vb.)
- Küçük ev aletleri (Elektrik süpürgesi, tost makinesi vb.)
- Bilişim ve telekomünikasyon ekipmanları (Bilgisayarlar, telefonlar vb.)
- Tüketici ekipmanları (Video kameralar, müzik enstrümanları vb.)
- Aydınlatma ekipmanları (Flüoresan lambalar vb.)
- Elektrikli ve elektronik aletler (büyük ve sabit sanayi aletleri hariç olmak üzere) (Matkaplar, testere vb.)
- Oyuncaklar, eğlence ve spor aletleri (Video oyunları, jetonlu makineler vb.)
- Tıbbî cihazlar (Diyaliz ekipmanları, analiz ekipmanları vb.)
- İzleme ve kontrol aletleri (Termostatlar, ısı ayarlayıcıları vb.)
- Otomatlar (Para, içecek otomatları vb.)

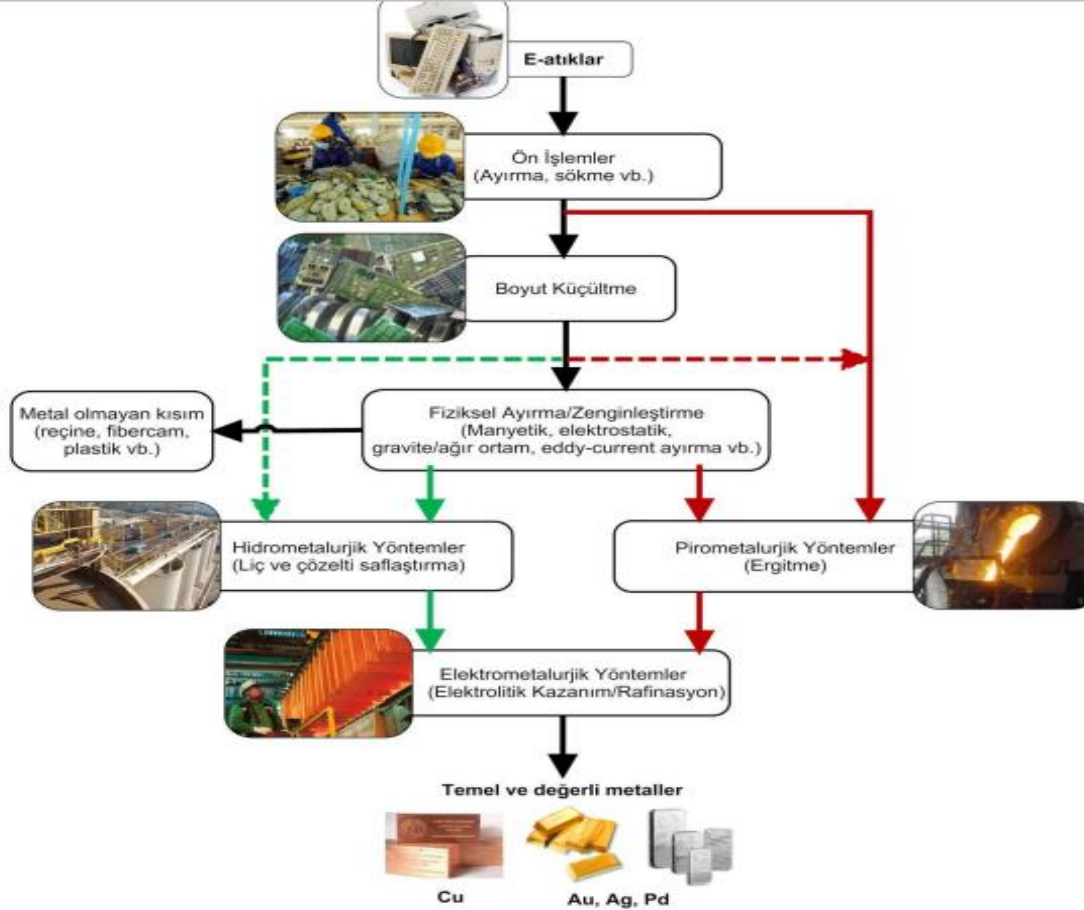
A. Elektronik Atıkların Geri Kazanımı

Atık elektrikli ve elektronik malzemelerin geri kazanılması kapsamındaki hedef kıt konumunda bulunan doğal kaynakların mevcutlarının korunması, çevreye atılan ürünlerin "madencilik, cevher hazırlama/zeninleştirme ve hidrometalurji/pirometalurji" aşamalarında oluşabilecek çevreye zararlı etkilerini yasal mevzuatlar çerçevesinde minimize edilmesidir. E atıklar geri kazanılmaya tabi tutulmakla birlikte sürdürülebilir geleceğe ulaşma ve doğal zenginliklerin korunmasında önemli bir faaliyet olduğu ön plana çıkmaktadır (Çiftlik vd., 2009:1-2). Atık elektrikli ve elektronik eşyalardan elde edilen metallerin geri kazanımı için uygulanabilecek prosesler Şekil 1.'de gösterilmiştir.

Elektrikli ve Elektronik atık faaliyet yönetimi atık tesislerinde;

- Ön Muamele İşlemleri

- Sökme ve Demontaj
- Kırma ve Öğütme
- Gravite ile Ayırma
- Manyetik Ayırma
- Elektrostatik Ayırma teknikleri kullanılarak yerine getirilmektedir.

Şekil 1. Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyalardan (AEEE) Metallerin Geri Kazanımı İçin Uygulanabilecek Farklı Proses Seçenekleri (Kesikli Çizgiler Seçimli Yolları Göstermektedir)

Kaynak: (Yazıcı, 2012:20)

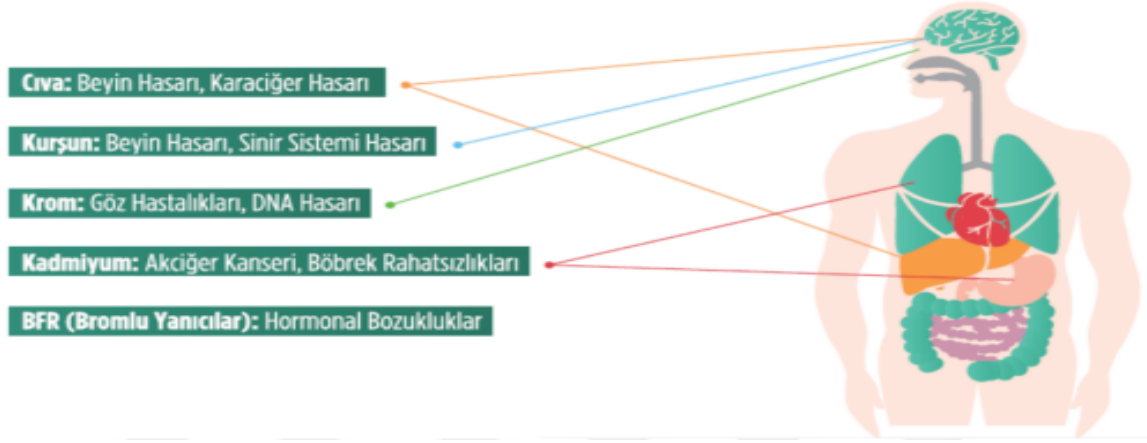
Tersine lojistik akış süreci elektrikli ve elektronik atıkların ekonomik olarak çevre ve canlı yaşamına etkileri düzeyinde ele alındığında; elektronik atıkların toplanması, depolanması, ayrıştırılması, bertaraf amacıyla yakma sonucu "dioksin ve furanlar" benzer zararlı ağır metal salımı kaynaklı yer altı kaynakların, doğanın ve havanın kirlenmesi ve geri kazanım sonucu yeniden üretime katkı sağlanarak aynı zamanda ekonomik değere sahip bileşenlerin işlenmek üzere kazanılması süreci olarak incelenmektedir.

B. Elektronik Atıklardan Kaynaklanan Çevre Sorunları

Atık elektrikli ve elektronik eşya (AEEE) zararlı ve tehlikeli atık grubuna dâhil edilmesinde ve nitelendirilmesine bahse konu materyaller; "kadmium, cıva, krom, kurşun vb. ağır metaller kloroflorokarbon (CFC), klorlubifeniller (PCB), polivinilklorür (PVC) ve bromlu alev geciktiriciler gibi halojenli bileşikler ile asbest ve arsenik gibi tehlikeli maddelerden oluşmaktadır." Bahse konu zararlı atık grubunda yer alan maddeler toprağa karışarak toprağı kirlenmesinin yanı sıra doğal kaynak sularını da kullanılmaz hale getirerek aynı oranda kirlenmesine neden olmaktadır. Elde edilen bulgular ile depolanan katı atıklarının % 40'ının elektrikli ve elektronik atıklardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Hava kirliliğine de ayrıca krom barındıran elektronik atıkların imha amacıyla yakılması sonucu uçucu küller ile kirlenmesine yol açtığı belirlenmiştir (Onay, 2019).

C. Elektronik Atıkların İnsan Vücuduna Olumsuz Etkileri

Elektrikli ve elektronik atıkların zararlı yönlerinden birini de insan vücudunda meydana getirdiği olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Elektronik atıklar içerisinde barındırdığı kurşun, cıva, krom, kadmiyum, bromlu yanıcılar gibi tehlikeli bileşenlerden oluşmaktadır. Bahse konu bileşenler çevreye zarar vermekte ve insan sağlığında karaciğer, beyin, DNA, göz, akciğer ve böbrek hastalıklarına varan hasarlar meydana getirebilmektedir. Şekil 2.'de elektrikli ve elektronik atıkların insan vücuduna olan olumsuz etkilerine değinilmiştir (Sarıyar vd., 2021:17).

Şekil 2. AEEE'lerin İnsan Vücuduna Olumsuz Etkileri

Kaynak: (Onay, 2019)

D. Tarihsel Süreç ve Yasal Düzenlemeler

Elektrik ve elektronik atıkların yeniden kullanılmak amacıyla geri dönüştürülmesine yönelik süreçlerin çevresel etkilerinin ve ekonomik değerlerinin yanı sıra prosedürler, yönetmelikler ve yasal düzenlemeler açısından da geçerli düzenlemelerin yapılması gereklidir. Küresel yapıda Türkiye'nin de yer aldığı birçok topluluk ve kuruluş tarafından ekonomik ve çevresel boyutlar dikkate alınarak elektronik atıkların tersine lojistik kapsamında geri dönüştürülmesini maksimum seviyeye çıkarmak, atık miktarını minimize etmek ve bu sürecin belirli kontrol denetimleri çerçevesinde yapılmasını sağlamak amacıyla yasal mevzuatsal düzenlemeler yapılmıştır (Widmer vd., 2005:43-45).

E. Türkiye'deki Yasal Durum

Türkiye'de 2004 yılında Hollanda ile birlikte "Matra Projesi" adı altında ortak elektrikli ve elektronik atıkların yönetilmesine yönelik çalışma yapılmıştır. Ülkedeki elektronik atık kapsamında yer alan sektör firmaları ile zararlı ve tehlikeli atıkların bileşenlerinin kullanılmasının kısıtlanmasına yönelik "RoHS Direktifleri" yasal mevzuat çalışmalarına başlanmıştır. 22.05.2012 tarihli 2830 sayılı Resmi Gazete'de "Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği" yayımlanmıştır. Yasal mevzuatla; elektrikli ve elektronik eşyaların üretiminden nihai bertarafına kadar çevre ve insan sağlığının korunması amacıyla elektrikli ve elektronik eşyalarda bazı zararlı maddelerin kullanımının sınırlandırılması, bu sınırlandırmalardan muaf tutulacak uygulamaların belirlenmesi, elektrikli ve elektronik eşyaların ithalatının kontrol altına alınması, elektrikli ve elektronik atıkların oluşumunun ve bertaraf edilecek atık miktarının azaltılması için yeniden kullanım, geri dönüşüm, geri kazanım yöntem ve hedeflerine ilişkin hukuki ve teknik esasları düzenlemektir (RG, 2012).

F. Basel Sözleşmesi

Elektrikli ve elektronik atıkların çevreye etkisini konu olan hukuki olarak yasal belge evsafına sahip Basel Sözleşmesi, "Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınmasının ve Bertarafının Kontrolüne" yönelik dayanağını küresel açıdan dikkate alan, Türkiye ile beraber yaklaşık 170 ülke imzalamıştır. Bağlayıcılığı, yasal yaptırımları olan uluslararası sözleşme niteliği taşıyan sözleşme 22 Mart 1989 tarihinde oluşturulmuş ve 5 Mayıs 1992 tarihinde hukuki boyutta belge niteliği ile yürürlüğe girmiştir.

G. RoHS Direktifler

RoHS (Restriction of Hazardous Substances Directive) belirli zararlı maddelerin kullanımını kısıtlama anlamını taşıyan, küresel çapta çevre düzenlemeleri kapsamında; çevre ve canlı yaşamının idamesini korumak, yer altı zenginliklerini ve doğal kaynaklarını korumak, bunların yok olma miktarını minimize etmek, zararlı ve tehlikeli boyuttaki atıkların havaya, suya, toprağa etkisini engellemek ana amaçlarını oluşturmaktadır. Çevreye ve canlı yaşamında meydana gelebilecek tehlikelerin ve zararların etkisini en aza indirmek, tehlikeli atık yönetimi

bakımından çözüm yolları geliştirmek ve uygulanmasını sağlamak, ayrıca bahse konu direktif kapsamındaki kural ve mevzuata uymayanlar hakkında hukuki süreçleri yönetmekle sorumludur. Türkiye çevreye etkisi bakımından oluşturulan yasal düzenlemeleri, Avrupa Birliği çevre yönetimi mevzuatlarını kabul etmiştir.

H. WEEE Direktifleri

WEEE (Waste Electrical Electronic Equipment) kuralları; elektrik ve elektronik eşyaları geri dönüştürme ve kazanma faaliyetleri kapsamında kazanım ve dönüşüm miktarlarının artmasını, üreticilerin söz konusu süreç ile ilgili bilgi ve duyarlılıklarının önemine vurgu yapmak üzere meydana getirilmiş kurallar bütünüdür. WEEE (Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyalar) direktifi Avrupa Komisyonu tarafından 2003 yılından itibaren yürürlüğe alınmıştır.

WEEE kuralları öncesinde elektronik atıklar içerisinde büyük bir paya sahip olan bilgisayar endüstrisinde işlemciler, ram'ler ve kartlar gibi yüksek teknoloji ihtiva eden bileşenler kullanım ömürlerini tamamlamadan, piyasaya çıkmalarının ardından çöp olarak nitelendirilmektedir. Dünya ile birlikte Türkiye'de de yıllık elektronik atık miktarları milyonlarca tona ulaşmaktadır. Bahse konu miktardaki atık aynı zamanda insan sağlığını ve çevreyi tehdit etmekte birlikte kaynakların yok olmasına, teknolojiye ulaşma imkânı kısıtlı olan kesimlerin söz konusu ürünlere erişimini kısıtlanmasına sebep olmaktadır. WEEE direktifleri ile tersine lojistik kapsamında elektronik atık toplama miktarında ve geri kazanım oranında artış ile geri dönüşüm maksimum seviyeye çıkarılması hedeflenmektedir (Şen, 2006). WEEE ve RoHS mevzuat özeti ve karşılaştırılması Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1. WEEE ve RoHS Mevzuat Özeti

WEEE	RoHS
Amaç	
* Elektrikli ve elektronik ekipman atıklarının oluşumunun engellenmesi ve bu atıkların azaltılması, yeniden kullanımının ve geri dönüştürülmesinin sağlanması	* Elektrikli ve elektronik teçhizatlardaki kurşun, cıva, kadmiyum, altı değerli krom, PBB ve PBDE gibi tehlikeli maddelerin kullanımının sınırlandırılması, * Kalıcı uyum sorunu olan belirli ürün grupları için veya kapsam hükümlerinin piyasa bozulmalarına neden olduğu durumlarda, madde ikamesi veya muafiyetler ve rehberlik yoluyla çözülemeyen kapsam sorunlarını ele almak,
Kapsam/Ürün grupları	
* Büyük ve küçük ev aletleri, * Bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon teçhizatları, * Tüketici teçhizatları, * Aydınlatma teçhizatları, * Büyük ölçekli sabit endüstriyel araçlar dışındaki elektrikli ve elektronik teçhizatlar, * Oyuncaklar, eğlence ve spor teçhizatları, * Tıbbi cihazlar, * İzleme ve kontrol aletleri, * Otomatik dağıtıcılar	* Büyük ve küçük ev gereçleri, * Bilgi teknolojileri ve telekomünikasyon teçhizatları, * Tüketici teçhizatları, * Aydınlatma teçhizatları, * Büyük ölçekli sabit endüstriyel araçlar dışındaki elektrikli ve elektronik teçhizatlar, * Oyuncaklar, boş vakit ve spor teçhizatı, * Otomatik dağıtıcılar, * Tıbbi cihazlar, * İzleme ve kontrol aletleri
Konum ve Son Süreler	
* 27.01.2003 yönerge, * 13.02.2003 direktifin yürürlüğe girmesi, * 13.08.2004 üye ülkelerin uygulama yasalarını çıkarması, * 13.08.2005 geri alım lojistiklerinin kurulması, * 31.12.2006 itibarıyla geri dönüşüm kotalarının karşılanması * 19 Kasım 2008 tarihli 2008/98/EC sayılı atık Direktifi * 2009/125/EC sayılı Direktifi * 04 Temmuz 2012 tarihinde 2012/19/EU sayılı direktifin yürürlüğe girmesi	* 27.01.2003 yönerge, * 13.02.2003 direktifin yürürlüğe girmesi, * 13.08.2004 üye ülkelerin uygulama yasalarını çıkarması, * 13.02.2005 uygulamanın yeniden gözden geçirilmesi ve yeni yasak listesinin belirlenmesi, * 1 Temmuz 2006 itibarıyla sınırlamaların uygulamaya konulması, * Elektrikli ve elektronik ekipmanlarda belirli tehlikeli maddelerin kullanımının kısıtlanmasına ilişkin 2011/65/EU sayılı Direktifin değiştirilmesi 2017/013 (COD)
İhtiyaçlar	
* Kişi başına yıllık birim toplama ≥ 4 kg, * Elektrikli ve elektronik atık ekipmanların en az %85'ini geri dönüştürmesi, * Mamul kategorisi başına özel yeniden kazanım, geri dönüşüm, yeniden kullanım kotaları, * Her tür elektrikli eşya için toplama, geri dönüşüm ve geri kazanma hedefleri belirlenmesi, * İmalatçılar, geri dönüştürücülere uygun geri dönüşüm için gerekli tüm bilgileri yollamakla yükümlüdürler.	* İkame için alternatiflerin bulunmaması nedeniyle hariç tutulan ekipman listesine boru organlarının eklenmesi, * İkincil piyasa işlemlerinin durdurulmasının kaldırılması, * EEE'lerin herhangi bir zamanda onarımına izin vermek için yedek parçaları madde kısıtlamasının dışında tutmak için özel bir hüküm getirilmesi,

Kaynak: (EUR-Lex, 2012; EUR-Lex, 2017)

III. TERSİNE LOJİSTİK KAVRAMI, TANIMI VE ÖNEMİ

Tersine lojistik kavramı dağıtımdan, üretimden, müşteriden dönüş olmak üzere ana başlıklar altında geri kazanmaya yönelik nitelendirilen süreçler olarak tasnif edilmektedir. Geri kazanmak amacıyla elde edilen atıkların toplanması, depolanması, incelenmesi, ayrıştırılması ve imha edilmesine yönelik basamakların

düzenlemesi yasal mevzuatlar ile yerine getirilmektedir. Tersine lojistik aynı zamanda yok olmakta olan kaynakların korunması, rekabet ortamında geri kazanım faaliyetlerinin öneminin giderek artması, çevreye uyumlu politikalar izlenmesi, atıklardan kazanılan madenlerin ekonomik değer ihtiva etmesi gibi nedenler söz konusu kavramın gerekliliğini ve önemini ortaya çıkarmaktadır (Karaçay, 2005:317-332).

A. Tersine Lojistik Faaliyetleri

Tersine lojistik faaliyetleri, imalat esnasında hammadde olarak sürece tabi olan malzeme, enerji gibi kaynakların kullanımda tasarruf sağlamak kapsamında kaynak kullanım miktarının azaltılması olarak tanımlanmaktadır. Tersine lojistik aynı zamanda kullanımı gerçekleşmiş durumda olan materyallerin (hammadde, malzeme, yarı mamul) yeniden kullanmak amacıyla geri kazanıma tabi tutulmasıdır. Bir başka amaç tersine lojistik faaliyetleri sürecine kullanım sonrası atık konumundaki ürünlerin tekrar üretim aşamalarına geri dönüşüme tabi tutularak geri kazanılmasıdır. Tersine lojistik süreci son basamağını oluşturan yakma ve gömme işlemi tekrar kullanıma tabi tutulamayacak konumda olan malzemelerin bertaraf edilmesi sürecini ifade etmektedir.

Firmalar tersine lojistik faaliyetlerinin etkin şekilde hedeflerini yerine getirebilmesi için oluşan ve oluşması muhtemel belirsizliklerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Tersine lojistik aşamalarının etkinliği geri kazanım süreçleri boyunca dâhil edilecek bütün parçaların değerlendirileceği kullanım yerlerinin tespit ve belirlenmesi gerekmektedir. Söz konusu faaliyetler ile geri kazanımı mümkün olan ürünler yeni bir ürüne dönüştürme açısından yer alırken, tamir ve onarıma ihtiyaç olan ürünler başka bir ürüne parça veya yan ürün olarak sürece dâhil olabilmektedir.

Tersine lojistik kavramı genel itibariyle kullanılmış ya da yaşam süresi sona ermiş ürünlerin geri toplanması, bu ürünlerin yeniden kullanılması, geri dönüşümü ve imhası ile ilgili tüm faaliyetlerdir. Bu faaliyetler (Güzel ve Asar, 2017: 6-7);

- Direkt tekrar kullanma: Firmaya tekrar dönüşü gerçekleşen üründe herhangi bir hasar olmaması ya da hiç kullanılmamış olması halinde, ürünün bakım ve modernizasyon sonrası yeniden kullanılmasıdır.
- Tamir: Üründe meydana gelen hasar sebebiyle işletmeye geri dönen ürün onarılarak müşteriye iletilmesidir.
- Ürün yenileştirme: Hasarlı görmüş ya da eskimiş durumdaki ürünlerin parçalarının değiştirilerek yenilenmesidir.
- Yeniden üretim: Ürünün yeniden kullanılabilir parçalarla yeniden üretilmesidir.
- Ürünün kısmi kullanımı: Ürünün yeniden kullanılabilir haldeki bir kısım parçalarının kullanıldığı ve diğer parçaların başka ürünlerden sökülme suretiyle montajının yapıldığı faaliyettir.
- Geri dönüşüm: Ürün parçalarının kullanılamaz durumdaki parçaların, geri dönüşüm tesislerine gönderilerek hammadde haline gelmesinin sağlanması faaliyettir.
- Yakma ve gömme: Tekrar kullanılması ya da geri dönüştürülmesi mümkün olmayan hurda durumdaki ürünlerin imha edildiği faaliyettir.

B. Tersine Lojistik Sürecinin Oluşum Nedenleri

Tersine lojistik uygulama sebepleri " ekonomik, pazarlama ve yasal" olmak üzere üç temel ana başlık altında, kamu ve özel işletmeler dâhil birbirinden ayrılmadan karşımıza çıkmaktadır (De Brito ve Dekker, 2002).

Tersine lojistik faaliyetlerinin önem ihtiva etmesinde etki eden faktörlere bakıldığında, dünyada kaynakların kıt olması, ihtiyaçların sınırsız olması, maliyetlerin yüksek olması, firmaların kar elde etme amacı, çevresel duyarlılık, yasal ve mevzuatsal yükümlülükler neticesinde bu faaliyetler önem arz ederek üç etken çerçevesinde oluşum nedenleri incelenmektedir. Bahse konu nedenleri;

- Ekonomik,
- Yasal zorunluluklar,
- Kurumsal sorumluluk başlıkları altında incelemek mümkündür.

C. Tersine Lojistiğin Önündeki Engeller

Tersine lojistik süreç adımlarında karşılaşılan sorun sahaları, oluşabilecek belirsizlikler, güçlükler ve engeller yapılan akademik çalışmalar neticesinde değerlendirilmiştir.

Bu sorun sahaları;

- Bilgi ve teknoloji sistemi eksikliği
- Ürün kalitesindeki problemleri

- Kurum politikaları
- Stratejik plan eksikliği
- Üst yönetim destek eksikliği
- Eğitim eksikliği
- Finansal kısıtlar
- Tersine lojistik değişimine karşı direnç
- Bayilerin, dağıtıcıların ve perakendecilerin destek eksikliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Köse, 2009:13-17).

İşletmeler “malzeme miktarının belirsizliği, izlenecek rotanın bilinmemesi, malzemelerin çeşitliliği, geri kazandırılan ürünün pazar talebinin bilinmemesi, geri dönüşlerin zamanlamasının belirsizliği” gibi süreci ve faaliyetleri zorlaştıran, olumsuz etkilere sebep olan konularda zorluklar yaşanmaktadır (Hillegersberg vd., 2001).

D. Tersine ve İleri Lojistik

Tersine lojistik süreci genel itibarıyla dünyada kullanılmış ürünleri toplama, depolama ve geri kazanım sonucu imha etme kavramları çerçevesinde ortaya çıkmıştır. İleri lojistik süreci günümüz koşullarında lojistik akış basamaklarını ifade eden bir eşyanın imalatından, tüketimine kadar olan süreç basamakları olarak tanımlanırken, tersine lojistik süreci ise bahse konu basamak adımlarının tersi yönlü süreci ifade etmektedir. Bu süreç aynı zamanda tüketim aşamasının dışında, imalat ve dağıtım aşamasında da geri dönüş olarak kullanıcının karşısına çıkmaktadır. Tersine lojistik kavramı 1970 yılında yapılan çalışmada “tersine kanallar ya da tersine akış” olarak adlandırılmıştır. 1980’li yıllarda ilk tersine lojistik tanımlaması Lambert ve Stock tarafından yapılmıştır. Stock tarafından 1992 yılında yapılan çalışmada tersine lojistik “atıkların geri dönüşümü, yok edilmesi ve tehlikeli maddelerin yönetimi, daha geniş bir açıdan kaynakların parçalanması, geri dönüşümü, onarımı, tekrar kullanımı ve yok edilmesi amacıyla kullanılan lojistiğin bir rolü” olarak tanımlanmıştır (Öçal, 2021:4).

Tersine lojistik akışı, ileri lojistik sürecinin simetrisini ifade etmemektedir. Geri dönüşüme tabi tutulan ürünler her zaman olduğu gibi ileri lojistik argümanlarından olan taşıma, depolama ve ayrıştırma aşamaları imkânı olmayabilir. Ürünlerin yeniden dağıtılmak üzere toplanması, ürün dağıtım noktaları ve ağı genişledikçe kompleks ve karışık yapı halini almaktadır. Bu kompleks yapıyı daha iyi tanımlamak için ileri ve tersine lojistik faaliyetleri arasındaki temel farklar Tablo 2.’de gösterilmiştir (Tibben-Lembke ve Rogers, 2002:271-282).

Tablo 2. İleri ve Tersine Lojistik Karşılaştırması

İleri Lojistik	Tersine Lojistik
<ul style="list-style-type: none">* Tahminler göreceli olarak açık/belirgindir.* Nakliye "birden çokta doğru" dur.* Ürün kalitesi standarttır.* Ürün paketlenme bir örnektir.* Gidilecek yer/rotalama belirlidir.* Kanallar standartlaştırılmıştır.* Fiyat genellikle standarttır.* İleri dağıtım maliyetleri muhasebe sistemi ile yakından takip edilir.* Stok yönetimi tutarlıdır.* Taraflar arası anlaşmalar açık ve anlaşılırdır.* Pazarlama metodları belirlidir.* Ürünleri izlemek için gerçek zamanlı bilgilere ulaşılabilir.	<ul style="list-style-type: none">* Tahminler daha zordur.* Nakliye "çoktan bire doğru"dur.* Ürün kalitesi standart değildir.* Ürün paketi çoğunlukla zarar görmüştür.* Gidilecek yer/rotalama belirli değildir.* İstisnalarla yönlendirilir.* Fiyatlama birçok faktöre bağlıdır.* Tersine lojistik maliyetleri daha az belirgindir.* Stok yönetimi tutarlı değildir.* Taraflarla anlaşmalar ilave varsayımlar sebebi ile daha karmaşıktır.* Pazarlama, pek çok faktörün etkisiyle daha karmaşıktır.* Süreçlerin izlenebilirliği daha azdır.

Kaynak: (Çetin, 2013:53)

IV.SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Elektronik atıkların tersine lojistik kapsamına dâhil edilmesindeki ana etmen ekonomik değere sahip kıymetli bileşenler içermesi ve geri dönüşüm kapsamında kazanılma oranının yüksek olmasıdır. Söz konusu süreçle birlikte geri dönüşüm kapsamında hammadde ve yarı mamul olarak kaynak kullanımını azaltarak, küresel piyasada rekabet ortamında katma değeri yüksek ve ekonomik değere sahip ürünleri tekrar kullanıma dâhil etmek üzere ayrıştırma ve geri kazanma işlemlerine tabi tutularak kaynak tasarrufu sağlanabilecektir. Aynı zamanda söz konusu süreç kapsamında faaliyet yürüten firmaların aracılığıyla zararlı bileşenler yasal mevzuatlar çerçevesinde, çevreye uyumlu politika ve yöntemler ile bertaraf edilecek ve kullanımı mümkün olan yan ürünler ile birlikte ikinci ürün elde edilebilecektir. Ayrıştırılması sağlanan bakır, altın, paladyum gibi ekonomik değeri yüksek madenlerin maksimum seviyede geri kazanımı mümkün kılınacaktır.

Türkiye ve uluslararası toplumlar tarafından kabul edilen ve uygulanmakta olan yasal düzenlemeler, kanunlar, yönetmelik ve mevzuatlar çatısı altında söz konusu süreç işlemekte, çevre ve canlı yaşamına etkisinin minimuma indirilmesine yönelik önlemler alınması sağlanmaktadır. Geri dönüşüm faaliyetleri amacıyla küresel piyasalarda yer edinmek ve sektörde söz sahibi olabilmek için tersine lojistik faaliyetlerinin etkin şekilde uygulanması ve sürdürülebilirliğin devamı için etkili şekilde prosesleri yerine getirmek temel hedefler arasında yer almaktadır.

Tersine lojistik sürecine dâhil olan atıklar içerisinde elektrikli ve elektronik ürünlerin önemli paya sahip olmasındaki ana etkeni teknoloji dünyasında yeniden kullanma ve kazanım kapsamında parçalarının dönüştürülme kabiliyetinin yüksek olması ve barındırdığı bileşenlerin ekonomik değere sahip madenler (altın, bakır, paladyum, alüminyum vb.) barındırması yer almaktadır.

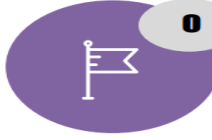

A. Araştırmanın Yöntemi

SWOT analiz yöntemi, yapılan araştırmada niteliksel veri toplama tekniği olan görüşme tekniği ile oluşturulmuştur. Araştırmanın amacına hitaben firmalara; kullandıkları elektronik atıkların geri dönüştürülme teknik ve yöntemleri, kamu kurum ve kuruluşlarının destek ve teşvikleri, kısıtlamalar, avantajlar, maliyetler, fırsatlar, e atık toplamaya yönelik yapılan kampanya ve projeler, elektronik atıkların geri kazanım oranları, sektörün istihdama etkisi, enerji üretme imkan ve kabiliyetleri, yan ürün elde etme imkanları, firmaların işleme tesis eksiklikleri ve ihtiyaçları, yasal düzenlemeler ve mevzuata uygunluk sertifika ve yeterlilikleri, sektörün etkilendiği etmenler konu başlıklarından oluşan soru grupları ile firmaların geri dönüşüm faaliyet sahaları hakkında bilgi edinebilmek üzere hazırlanmıştır. Marmara bölgesinde elektronik atık kapsamında faaliyet yürüten 7 firma ile iletişime geçilmiş ancak 5 firma gizlilik ve şirket politikası gerekçe gösterilerek inceleme ve görüşme talebi olumsuz sonuçlanmıştır. 2 firma gizlilik ölçütleri gereği firma ismi ve kişi bilgilerinin gizli tutulmak şartları çerçevesinde; işletme müdürü, çevre mühendisi, elektronik atık proje sorumlusu unvanlarındaki firma yetkilileri ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Edinilen bulgular ışığında SWOT analizi tekniği ile tersine lojistik sürecinde elektronik atıkların geri dönüşüme dahil edilebilmesi esnasında firmaların karşılaştıkları güçlü ve zayıf yönler ile sektörün oluşumuna ve gelişimine yönelik fırsatlar ve tehditler analiz edilmiştir. SWOT olarak tasvir edilen analiz yöntemi baş harflerinden oluşan anlamları ile türemektedir, aşağıda açıklanmıştır.

- Strength (Güçlü Yönler): İşletmenin/organizasyonun güçlü/üstün olduğu yönlerini ifade etmektedir.
- Weakness (Zayıf Yönler): İşletmenin/organizasyonun güçsüz/zayıf olduğu yönlerini ifade etmektedir.
- Opportunity (Fırsatlar): İşletmenin/organizasyonun sahip olduğu fırsatları ifade etmektedir.
- Threat (Tehditler): İşletmenin/organizasyonun karşı karşıya kaldığı tehlike ve tehditleri ifade etmektedir (Gürel ve Tat, 2017:995-996).

Firmalar ile yapılan görüşme neticesinde aşağıda belirtilen güçlü ve zayıf yönler nezdinde belirtilen başlıklar ile sektöre yönelik karşılaşılabilecek fırsat ve tehditler başlıklar altında analiz gerçekleştirilmiş ve edinilen veriler ile değerlendirme yapılmış Şekil 3.'de gösterilmiştir.

 Güçlü Yönler	 Zayıf Yönler	 Fırsatlar	 Tehditler
<ol style="list-style-type: none">1. Elektronik atıkların çok çeşitli bileşenlerden oluşması2. Geri dönüştürülme kabiliyetinin yüksek olması3. Maddi değere sahip kıymetli madenler barındırması4. Bileşenlerinin yeniden kullanıma yüksek oranda dahil edilebilmesi5. Atık durumdaki parçalarından enerji üretilebilmesi6. Elektronik atık ve bileşenlerinin ihracat olanakları7. Atık geri dönüşümünün teknolojinin geleceğini oluşturması8. Çevreye duyarlı olumlu etkiye sahip olması9. Geri dönüşümde sürdürülebilirliğe katkısı olması10. Katma değer yaratma olanaklarına sahip olması	<ol style="list-style-type: none">1. Geri dönüştürme tesislerinin eksikliği2. İşleme tesislerinin ekipman ve üretim yetersizliği3. Elektronik atıkların barındırdığı zararlı maddeler4. İhracatın ham madde ile sınırlı olması5. Yeniden kullanıma kazandırma bilgi eksikliği6. Teknolojik rekabet düzeyi7. Dünya standartlarını yakalama düzeyi8. Maliyetlerinden ötürü sektörün varlığı9. Güçlü bir geçmişe sahip olmama10. Nitelikli iş gücüne ihtiyacın olması11. Sektörün geleceğine yönelik yatırım kısıtları	<ol style="list-style-type: none">1. Elektronik atıkların maddi değeri yüksek madenleri barındırması2. Geri kazanım oranının yüksek olması3. Teknolojik ağa yakınlık4. Kıymetli birden çok bileşene sahip olması5. Çevreye ve doğaya etkisi6. Protokoller ve iş birlikleri7. Yan ürün oluşturma olanakları8. Yan gelir elde etme olanakları9. Projeler ve ar-ge geliştirme10. İlgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından verilen teşvikler11. Firmalara maliyet avantajı sağlaması	<ol style="list-style-type: none">1. Sektörde rekabet yetersizliği2. Kamu kurum ve kuruluş destek ve teşvik eksiklikleri3. Yatırım kısıtları4. Elektronik atıkların içerdiği zararlı maddelerin varlığı5. Farklı ülkelerdeki işleme tesisleri6. Siyasi belirsizlikler7. Elektronik atık tesis maliyetlerindeki yükseklikler8. Döviz kurlarındaki dalgalanmalar9. Elektronik bileşen kaynaklarının tükenmesi10. Yetişmiş eleman sıkıntısı

Şekil 3. SWOT Analiz Değerlendirmesi

Kaynak: (Sürmen, 2019:100)

Yapılan SWOT analizinde firmaların elektronik atıkların tersine lojistik sürecinde güçlü yanlarına değinilmiş ve elektronik atıkların barındırdığı "altın, bakır, paladyum, alüminyum" gibi ekonomik değeri yüksek bileşenler içermesi diğer atık gruplarına binaen önemini ortaya çıkarmıştır. Elektronik atıkların geri dönüştürülmesi kapsamında parçalarının, tekrar kullanma kapasitelerinin yüksek olması, ihracata konu teknolojik çağın gerekliliği olan işlemci, RAM, hard disk, ekran kartları, motor, devre kartları gibi çok çeşitli bileşenlerden meydana gelmesi ile birlikte tersine lojistik sürecin çevreye olan duyarlılığın bir parçası konumunda yer alması yapılan çalışmanın güçlü yanlarını oluşturmaktadır.

Elektronik atıkların içerdiği brom, kadmiyum, cıva gibi başlıca çevreye ve insan sağlığına zararlı bileşenler içermesi zayıf yönlerini oluştururken, bir nevi güçlü yanı kapsamında değerlendirilen ekonomik değer ihtiva eden bileşenlerin işleme noktasında, ülkemizde tesislerin mevcut olmamasından kaynaklı yurtdışına ihracata konu olması, katma değer kaybına yol açmakta ve kıt konumunda bulunan zenginliklerin yurt dışına aktarılmasına neden olmaktadır. Çevre ile bağlantısı değerlendirildiğinde tehlikeli bileşenler içermesi zayıf yönünü oluşturmakla birlikte yasal düzenlemeler çerçevesinde kontrol altında tutulmaya yönelik yaptırımlar söz konusu olmakta ve bu durum aynı zamanda firmalar için maliyet kalemi olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde bulunan e atık konusunda sektörel anlamda yetişmiş nitelikli iş gücü eksikliği de analizimizin zayıf yanının bir parçası konumunda yerini almaktadır.

Elektronik eşyaların parçaları, teknolojinin gereği konumunda bulunan ürünleri yeniden kullanıma kazandırma kapsamında evsafını yitirmemiş durumda olanların yeni bir ürünün parçası olma noktasındaki önemini ortaya çıkarmıştır. Onarım sonucu bir başka ürüne yarı mamul olarak dâhil edilebilme imkânı söz konusu tersine lojistik sürecinde diğer atıklara nazaran elektronik atıkların önemini ön plana çıkarmış ve SWOT analizi ile bu durum fırsat niteliği taşımasına yol açmıştır. Yapılan çalışmada görüşme sağlanan firmalardan edinilen bilgiler nezdinde işleme tesislerinin teknolojiye yakınlık anlamında e atıkların daha fazla kullanıldığı bölgelerde yer alması fırsat niteliğinde bir oluşumdur. Aynı zamanda sektörün gelişmesine yönelik Kamu Kurum ve Kuruluşları ile yapılan protokol ve anlaşmalar sektörün ilerlemesine yönelik önemli fırsat kaynakları arasında yer aldığı bulgular ile edinilmiştir.

E atık ürünlerin ayrıştırılması neticesinde elde edilen bakır, altın, gümüş, paladyum gibi bileşenler işleme tesislerindeki yetersizlik kaynaklı yurt dışına gönderilmekte, bu durum kaynak, katma değer, kârlılık ve sektörel gelişim kapsamında tehdit niteliğinde olup söz konusu sürecin ilerlemesine ve küresel pazarda söz sahibi olunmasında eksiklik olarak yerini almaktadır. Ülkede yaşanan döviz kurlarındaki dalgalanmalar genel itibariyle ithal olarak ülkemize giren elektronik eşyaların temininde ve e atık olarak değerlendirilmesinde tehdit unsuru olmakta ve ülkemiz adına olumsuz bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Tehdit unsurları arasında ülkede yaşanan siyasi belirsizlikler ve uygulanan politikadaki tutarsızlıklar sektörün ve tersine lojistik kapsamında elektronik atıkların değerlendirilmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

V.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Elektronik atıklar tersine lojistik faaliyetleri kapsamında; geri dönüştürme, tekrar kullanıma kazandırma, bertaraf etme süreçlerinde firmaların karşı karşıya kaldıkları durumları SWOT analiz yöntemi ile güçlü/zayıf yanları, sektörde yakalanabilecek fırsat ve tehditleri belirlenen başlıklar altında yapılan görüşme neticesinde edinilen bulgular ışığında analizi gerçekleştirilmiştir. Elektronik atıkların söz konusu faaliyetlere tabi olma aşamalarına yönelik literatür çalışması öncelikle yapılmış ve elektronik atıkların oluştuğu ürün yelpazesi, barındırdığı kıymetli madenler ve çevreye zararlı bileşenler hakkında veriler üzerinde durulmuştur. Sonraki aşamada tersine lojistik kavramının önemi ve yasal düzenlemeler konularına değinilerek, elektronik atıkların bahse konu süreç faaliyetlerine ve geri dönüştürülmesine yönelik teknik ve yöntemler hakkında bilgi verilmiş, sürecin önemine vurgu yapılmıştır.

Çalışmada SWOT analizi yöntemi firmaların yönetici konumunda bulunan personel ile yapılan görüşmeler neticesinde edinilen bulgular sonucu elektronik atıkların tersine lojistik sürecine uygunluk açısından yatkın ürün grubunu oluşturduğu vurgulanmıştır. Bunun altında yatan en önemli etkenlerin genel itibariyle tekrar kullanıma ve geri dönüştürmeye olan kabiliyet oranlarındaki yükseklik ve e atıkların dünya da bulunan kıt kaynaklar arasında yer alan bileşenler içermesi yer almaktadır. Çevreye olan duyarlılık ile birlikte "WEEE ve RoHS direktifleri ve Basel Sözleşmesi" gibi uluslararası arenada kabul görmüş ve uygulanması zorunlu kılınmış mevzuatlar çerçevesinde yerine getirilmesi yer almaktadır. Bunun yanı sıra; günümüzün ayrılmaz parçası olan teknolojik ürünlerin gelişiminin ve geleceğinin, tersine lojistik kapsamında geri dönüşüm ile birlikte var olacağına gerçeğin parçası olması yatmaktadır. Bu süreçte ülkemizin sıfır atık projesinde olduğu gibi bu konuda da önder ve söz sahibi ülkeler arasında bulunmasının gerekliliği neticesinde bu yönlü politikalar söz konusu süreçte önemli rol sahibi konumundadır.

Elektronik atıkların tersine lojistik faaliyetleri kapsamında geri dönüştürülmesine yönelik yapılan çalışmalar incelenmesi neticesinde, "Elektronik Atıklardan Değerli Metal Geri Kazanımı" (Çevikel, 2009) adlı çalışmada tehlikeli ve zararlı atıklardan ayrıştırılarak, yeniden kullanıma kazandırılmasına yönelik montaj ve demontaj yöntem ve teknikleri hakkında bilgi verilmiştir. Yapılan çalışmada niteliksel olarak çevreye ve canlı yaşamına olan etkileri incelenmiş ve yapılan ayrıştırma tekniklerinin sektöre olan katkısına ve geliştirilmesi yönündeki yaratacağı olumlu etki hakkında vurgu yapılmıştır. "Elektrik Elektronik Atıklardan Metal ve Plastik Geri Kazanımının Araştırılması" (Çelik, 2007:71-73) adlı çalışmada hızla gelişme gösteren elektronik atıkların geri dönüştürülmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Teknik olarak basit ve mekanik cevher hazırlama prosesinin geliştirilmesi üzerinde çalışma yürütülmüştür. SWOT analizi ile yapılan çalışmada ise elektronik atıkların tersine lojistik faaliyetlerine yönelik geri kazanım yöntemleri ve değerli madenlerin işlenmesi, yeniden kullanıma dahil edilmesi konusunda benzerlik göstermekle birlikte, yapılan çalışmada SWOT analizi yöntemi ile genel itibariyle yöntem ve tekniklerin ülkede varlığı ve yetişmiş iş gücü eksikliği ve fırsat niteliği taşıması nedeniyle giderilmesi neticesinde büyük bir öneme haiz olacağı değerlendirilme yapılarak katkı sağlanmak hedeflenmiştir.

"Elektrikli ve Elektronik Atıkların Geri Kazanımı ve Muğla İli Pilot Proje Uygulaması" (Yılmaz, 2006) adlı çalışmada pilot bir bölge seçilerek elektronik atıkların toplanmasına yönelik çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmada hane halkı hedef alınarak tepkiler ölçülmüş, SWOT analizi ile yapılan bu çalışmada ise e atık sektörünün geleceği noktasında çevre bilincinin, sürdürülebilir bir dönüşüm ve gelecek oluşturmanın önemi, kampanya ve teşvikler ile toplama miktarının fırsat ve güçlü yanını oluşturduğu ve geri dönüşüm sürecine olumlu sonuçları hakkında katkı da bulunulmuştur.

"Sürdürülebilir Lojistik Yönetimi Kapsamında Elektronik Atık Toplama Tesisi Kuruluş Yeri Seçimi" (Mishal, 2019) konulu yapılan çalışmada ise sürdürülebilir tersine lojistik faaliyetlerinin yerine getirilebilmesi için tesis kurulum yer seçimi hakkında il bazında analiz gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizde lojistik ağ imkanların gelişmişlik düzeyi, geri dönüşüm tesislerine olan mesafe, teknolojik ürünlerin kullanım oranları baz alınarak oluşturulmuştur. Çalışmada genel olarak istatistiksel veriler ışığında hareket edilmiş, yapılan çalışmada ise güçlü yönünü oluşturan sürdürülebilir geleceğe katkısı ile fırsat niteliğinde değerlendirilen teknolojik ağa yakınlık konularında benzerlik göstermekle beraber ek olarak tersine lojistik kapsamında e atık geri dönüşüm oranının ülkede artırma ve yeni ürün elde noktasında teknolojik ağa ve geri dönüşüm tesislerine olan yakınlığın etkisi hakkında edinilen bulgular ile katkı sağlanmıştır.

“Atık Elektrikli ve Elektronik Eşya (AEEE) Geri Dönüşümde Toplama ve Dağıtım Ağlarının Tasarlanması ve Yönetimi” (Polat, 2020) adlı çalışmada çevre bilincinin geri dönüşüme katkısı ile elektronik atıkların barındırdığı tehlikeli ve zararlı maddelerden uluslararası platform ve devletçe alınacak yasal düzenlemeler neticesinde minimize etkisi hakkında analizler yapılmıştır. Aynı zamanda geri kazanım kapsamında teknolojik gelişmeler neticesinde yenilikçi teknikler ile maksimum geri dönüşüm sağlanma yöntemleri konularında bilgi verilmiş, bahse konulara literatür çalışmada atıfta bulunulmuştur. Ayrıca ülkemizde yetişmiş iş gücünün ve işleme tesislerindeki eksikliğin sektörün geleceğine ve geri dönüşüm sürecinin hammadde, katma değer konularında olumsuz etkilerine değinilerek zayıf yönümüzü giderilmesi halinde fırsata dönüştürülebileceği yapılan görüşmedeki bulgular neticesinde belirtilmiştir.

Alanyazında yapılan çalışmalar genel itibari ile elektrikli ve elektronik atıkların geri dönüşüm çerçevesinde kullandıkları teknik ve yöntemler hakkında analizler yapılmıştır. Çevre bilinci konusunda e atık toplama kapsamında pilot bölgeler seçilmiş, teknolojik ve lojistik ağa yakınlık hakkında iller bazında istatistiksel analizler yapılarak e atıkların toplanması konusunda olumlu etkilere değinilmiştir. Sürdürülebilir bir gelecek, teknolojinin devamının e atıkların dönüştürülmesi gerekliliği ve tükenmekte olan değerli madenlerin maksimum geri dönüştürülmesinin önemine vurgu yapılmıştır. SWOT analizi yöntemi ile yapılan çalışmada görüşülen firmalardan edinilen bulgular sonucunda ve bahse konu alanyazındaki çalışmalardan yararlanılarak analiz yapılmıştır. Firmaların tersine lojistik sürecinde e atıkların geri dönüştürülmesine yönelik karşılaştıkları sorun sahaları, fırsat ve sektörün geleceğine yönelik tehditler hakkında niteliksel farklı bir bakış açısı katarak, elektronik atıklar hakkında teşvik ve kampanyalar, çevre bilinci, tükenmekte olan kıt kaynakların geri kazandırılması noktasında beklentileri ve akış sürecini güçlendirici etkilerine değinilmiştir. Alanyazına katkısı teknolojinin geleceğini sürdürülebilir bir geri dönüşüm katmak üzere maksimum seviyede gelişmiş teknikler ile katma değer yaratmaktır. Tersine lojistik faaliyetleri ile e atıkların toplanmasına, geri dönüştürülmesine ve kazandırılmasına yönelik analiz ve değerlendirme yapılarak katkı sağlamaktır.

Çalışmada edinilen bulgular ile güçlü yanları oluşturan e atıkların kıymetli madenler içermesi geri dönüşümünün kolay ve tekrar kullanım imkânının yüksek olması açısından bu niteliğin korunması gerektiği vurgulanmıştır. Çevreye zararlı bileşenler ihtiva eden materyallerin ilgili mevzuatlar neticesinde kısıtlanması ve geri dönüşüm ile birlikte bertarafının yasal düzenlemeler çerçevesinde yaptırımlara tabi tutularak zayıf yanının avantaja çevrilmesi mümkün kılınmaktadır. Fırsat niteliği taşıyan teknolojik ağa yakınlık, AR-GE gelişmeleri, teknolojinin hayatın bir parçası olması, teşvik, kampanya ve hükümet politikalarını sektörün gelişmesinde öncü olarak değerlendirilip ilerlemesinin önünün açılması ve devamının sağlanması gerektiği analiz edilmiştir. Yurt dışına aktarılan kıymetli madenlerin işleme tesislerinin ülkede varlığının artırılması, aynı zamanda bu sektörde faaliyet gösteren iş gücünün nitelik kazandırılması ve bu yönde iş gücü artışının sağlanması, tehdit olmak yerine fırsata çevrilebilecek başlıklar altında yer almaktadır. Yok olmakta olan doğal kaynakların tersine lojistik sürecinin etkin ve verimli şekilde yönetilmesi ile fırsata dönüştürülerek güçlü yanının bir parçası olacağı analiz edilmiştir. Bu kapsamda öncülüğünü Avrupa ülkelerinin yaptığı çeşitli kampanya, teşvik, politik düzenlemeler gibi Türkiye’de geri dönüşümü sağlanan e atık miktarının % 5 oranından, yapılan projeler ile yükseltilmesi sağlanarak teknolojik sürdürülebilirlik ve sektörel gelişim yasal mevzuatlar çerçevesinde sağlanacaktır (AA, 2021). Firmalar bu süreç ile nitelikli iş gücüne sahip olacak, kârlılık ve maliyet avantajı yakalayabilecek, Türkiye’nin e atık kapsamında öncü konumda ülkeler arasında yerini almasına imkân tanınabilecektir.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı. (2021). *Elektronik Atıkların Yüzde 5’i Geri Dönüştürülebiliyor*. [Erişim: 11.05.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/elektronik-atiklarin-yuzde-5i-geri-donusturulebiliyor/2299111>]
- Balık, M., & Tekben, B. (2014). Çevreci Eleştiri Kuramı Açısından Müge İPLİKÇİ’nin Cemre Adlı Romanı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 338-351.
- Brito, M. P., & Dekker, R. (2002). Reverse Logistics: a review of case studies. *Econometric Institute Report EI*, 2.
- Çelik, C. (2007). Elektrik Elektronik Atıklardan Metal ve Plastik Geri Kazanımının Araştırılması. *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, 71-73.
- Çetin, Ö. (2013). Tersine Lojistik Açısından Katı Atık Yönetiminin İncelenmesi ve Kazanç En Çoklanması Üzerine Bir Uygulama. *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Çevikel, B. (2009). Elektronik Atıklardan Değerli Metal Geri Kazanımı. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Çığgım, C. T. (2006). Elektrikli ve Elektronik Ekipman Atıklarının Geri Kazanımı İçin Tesis Konstrüksiyonu ve Sistem Parametrelerinin Araştırılması. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul*, 55-58.
- Çiftlik, S., Handırı, İ., Beyhan, M., Akçıl, A., Ilgar, M., & Gönüllü, M.T. (2009). Elektrikli ve Elektronik Atıkların (E-Atık) Yönetimi, Ekonomisi ve Metal Geri Kazanım Potansiyeli Bakımından Değerlendirilmesi. *TÜRKAY 2009 Türkiye’de Katı Atık Yönetimi Sempozyumu*. YTÜ, 15-17 Haziran 2009, İstanbul, 1-2.

- De Brito, M. P., & Dekker, R. (2002). Reverse Logistics. *A Framework*, Erasmus University Rotterdam.
- EUR-Lex. (2012). *Directive 2012/19/EU Of The European Parliament and Of The Council of 4 July 2012 on Waste Electrical and Electronic Equipment (WEEE)*. [Erişim: 22.10.2023, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:197:0038:0071:en:PDF>]
- EUR-Lex. (2017). *Elektrikli ve Elektronik Ekipmanlarda Belirli Tehlikeli Maddelerin Kullanımının Kısıtlanmasına İlişkin 2011/65/EU Sayılı Direktifin Değiştirilmesi*. [Erişim: 22.10.2023, EUR-Lex-52017PC0038-TR- EUR-Lex (europa.eu)]
- Gürel E., & Tat M. (2017). SWOT Analysis: A Theoretical Review, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 995-996.
- Güzel, D., & Asar, S. (2017). “Tersine Lojistik Faaliyetleri: Erzincan ve Erzurum İllerinde Bir Uygulama”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 1-20.
- Hillegersberg, J. V., Zuidwijk, J., Nunen, V., & Eijk, V. (2001). Supporting return flows in the supply chain. *Communications of the ACM*.
- Karaçay, G. (2005). Tersine Lojistik: Kavram ve İşleyiş. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 317-332.
- Köse, S. (2009). Tersine Lojistik ve Atık Kızartma Yağları Geri Kazanım Ağı Tasarımı. *İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, 13-17.
- Kuehr, R. (2014). Solving the E-waste Problem (Step) White Paper: One Global Definition of E-waste. *Bonn, Germany: United Nations University*.
- Lambert, S., Riopel, D., & Andul-Kader, W. (2011). A reverse logistics decisions conceptual framework, *Computers & Industrial Engineering*, 61 (3), 561-581.
- Mishal, F.C. (2019). Sürdürülebilir Lojistik Yönetimi Kapsamında Elektronik Atık Toplama Tesisi Kuruluş Yeri Seçimi. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Onay, P. (2019). Elektronik Atıklardan Kimyasal Yöntemlerle Değerli Metallerin Geri Kazanımı, *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*.
- Öçal, B. (2021). Tersine Lojistik Uygulamalarının Çevresel ve Sosyal Sürdürülebilirliğe Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.
- Polat, L.Ö. (2020). Atık Elektrikli ve Elektronik Eşya (AEEE) Geri Dönüşümde Toplama ve Dağıtım Ağlarının Tasarlanması ve Yönetimi. *Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Resmî Gazete. (2012). *Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Kontrolü Yönetmeliği*. Tarih:22.05.2012, Sayı: 28300. [Erişim: 24.10.2023, <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120522-5.htm>]
- Sarıyar E.A., Üstün Odabaşı S., & Büyükgüngör H. (2021). Sıfır Atık Kapsamında Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyaların Geri Kazanımı: Halkın Bu Konudaki Tutumu, *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, 17.
- Sürmen, Y.E. (2019). Endüstri 4.0 ve Otomotiv Endüstrisi: Bursa İli SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 100.
- Şen, E. (2006). Elektrikli ve Elektronik atıkların geri kazanımı ve Muğla ili pilot proje uygulaması, *Yüksek Lisans Tezi, SAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü*, 10-18.
- Tibben-Lembke, R.S., & Rogers, D.S. (2002). Differences between forward and reverse logistics in a retail environment. *Supply Chain Management: An International Journal*, 7(5), 271-282.
- Yazıcı, E.Y. (2012). Elektronik Atıklardan Metallerden Fiziksel ve Hidrometalurjik Yöntemlerle Geri Kazanımı, *Karadeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi*, 20.
- Yılmaz, E. (2006). Elektrikli ve Elektronik Atıkların Geri Kazanımı ve Muğla İli Pilot Proje Uygulaması. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü*.
- Widmer, R., Oswald-Krapf, H., Sinha- Khetriwal, D., Schnellmann, M., & Böni, H. (2005). Global Perspectives on E-waste, *Environmental Impact Assessment Review*, 43-45.